

De verschijning van Zijn komst

G.H. Kramer

Bijbelstudies
over de Tweede Brief
van Paulus
aan de Thessaloniërs

Voorwoord

De gelovigen in het Thessalonika van rond het jaar 50 van onze jaartelling leefden in een wereld die in veel opzichten anders was dan de onze. Toch vertoonden de mensen in die wereld dezelfde kenmerken als de mensen in onze tijd. Eén van die kenmerken is het verlangen contact te zoeken met de onzichtbare wereld. Heel wat Thessalonikers dachten aanvankelijk dat zij dit contact op bevredigende wijze hadden gelegd door hun relatie met de godenwereld, maar echt gelukkig waren zij niet. Totdat op een dag drie mannen Thessalonika bezochten, Paulus, Silvanus en Timotheüs, die een boodschap brachten die het leven van velen van hen radicaal zou veranderen. Dit drietal verkondigde Iemand, die hun de armoedige troosteloosheid liet voelen van hun hele ritualistische, door boze machten beheerste godsdienst. Zij hoorden van een God, die uit liefde voor hen zijn Zoon gegeven had, om hen te redden van het oordeel dat God over de wereld zal moeten brengen. Zij erkenden dat deze mannen geen gewone mensenwoorden spraken, maar Gods Woord. En tenslotte keerden zij zich bewust af van de tot op dat moment door hen vereerde godenmachten, die zij nu als

afgoden gingen zien; zij vertrouwden zich toe aan de levende en waarachtige God, die zij vol vreugde gingen dienen, in de zekerheid dat zijn Zoon, Jezus, uit de hemelen zou komen om hen te redden van de komende toorn.

En zo was er in Thessalonika een gemeente ontstaan. Aan de leden van deze gemeente heeft de apostel Paulus, mede namens zijn beide medewerkers, na zijn vertrek twee brieven geschreven waarin hij zich met Goddelijke autoriteit tot hen richtte. Maar ook voor de christenen van onze tijd zijn deze brieven volop actueel: wij staan immers veel dichter dan de Thessalonikers voor het moment dat de Heer Jezus terugkomt.

Op Paulus' eerste brief aan de Thessalonikers is door H. Medema een commentaar geschreven, getiteld *Werkend Verwachten*. Al jaren doet zich daarnaast de behoefte aan een commentaar op Paulus' tweede brief voelen. Ik hoop door het schrijven van dit boek enigermate hierin te hebben voorzien.

De in de grote letters gegeven uitleg beoogt de lezer in te leiden in de hoofdlijn van de brief. Daarnaast is in kleine letters steeds een detail-uitleg gegeven, die bijna woord-voor-woord de tekst van de apostel volgt, en waar men in feite de verantwoording aantreft van de uitleg in de grote letters. Omdat Paulus de brief in het Grieks heeft geschreven, wordt met name in de kleine letters ook vaak naar deze taal verwezen; ik heb daarbij echter steeds getracht zo te schrijven, dat ook lezers die geen Grieks kennen, het betoog kunnen volgen. De gebruikte tekst van het Nieuwe Testament is die van de zgn. Herziene Voorhoeve Uitgave, die in 1982 te Vaassen is verschenen bij de uitgever van dit boek.

Uit de achterin opgenomen bibliografie blijkt hoeveel ik uiteindelijk aan anderen te danken heb; daarnaast ben ik veel dank verschuldigd aan H.P. Medema, wiens opbouwende kritiek mij menigmaal genoodzaakt heeft de tekst anders te formuleren. Ook kon ik profiteren van enkele op- en aan-

merkingen van twee leden van het Bestuur van Uitgeverij Medema, de broeders P.J. Krijtenburg en P. Jongenburger. Vanzelfsprekend draag ikzelf de verantwoordelijkheid voor de tekst van het boek.

Het schrijven van deze commentaar was voor mij een grote vreugde, waarbij ik de zegen en de hulp van de Heer duidelijk heb ervaren. Moge de Heilige Geest bij ons bewerken dat we door het bestuderen van Paulus' tweede brief aan de Thessalonikers ons meer zullen verblijden over die dag, waarop de Heer Jezus samen met de gelovigen zal verschijnen om verheerlijkt te worden in zijn heiligen en bewonderd te worden in allen die hebben geloofd!

Brunssum, zomer 1992

G.H. Kramer

Afkortingen

Bijelboeken

Gn	Genesis	Js	Jesaja	Rm	Romeinen
Ex	Exodus	Jr	Jeremia	1 Ko	1 Korinthiërs
Lv	Leviticus	Kl	Klaagliederen	2 Ko	2 Korinthiërs
Nm	Numeri	Ez	Ezechiël	Gl	Galaten
Dt	Deuteronomium	Dn	Daniël	Ef	Efeziërs
Jz	Jozua	Hs	Hosea	Fp	Filippiërs
Ri	Richteren	Jl	Joël	Ko	Kolossers
Ru	Ruth	Am	Amos	1 Th	1 Thessalonikers
1 Sm	1 Samuël	Ob	Obadja	2 Th	2 Thessalonikers
2 Sm	2 Samuël	Jn	Jona	1 Tm	1 Timotheüs
1 Kn	1 Koningen	Mi	Micha	2 Tm	2 Timotheüs
2 Kn	2 Koningen	Na	Nahum	Tt	Titus
1 Kr	1 Kronieken	Hk	Habakuk	Fm	Filemon
2 Kr	2 Kronieken	Zf	Zefanja	Hb	Hebreeën
Ea	Ezra	Hg	Haggai	Jk	Jakobus
Ne	Nehemia	Zc	Zacharia	1 Pt	1 Petrus
Es	Esther	Ml	Maleachi	2 Pt	2 Petrus
Jb	Job	Mt	Mattheüs	1 Jh	1 Johannes
Ps	Psalmen	Mk	Markus	2 Jh	2 Johannes
Sp	Spreuken	Lk	Lukas	3 Jh	3 Johannes
Pr	Prediker	Jh	Johannes	Jd	Judas
Hl	Hooglied	Hd	Handelingen	Op	Openbaring

Bijbelvertalingen en hulpmiddelen

(zie voor nadere aanduiding de Bibliografie)

- BT Bible Treasury, repr. Winschoten 1969, 3d edition
CW Collected Writings van J.N. Darby, repr.
Winschoten 1971-1972
DKP Der Kleine Pauly, Lexikon der Antike, München
1979
JND vertaling J.N. Darby
LXX Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude
Testament
NBG NBG-vertaling 1951
NT Nieuwe Testament
OT Oude Testament
SV Statenvertaling
TDNT Theological Dictionary of New Testament Words
(zie bibliografie bij Kittel, G.)
TE Het Nieuwe Testament, Herziene Voorhoeve
Uitgave, Vaassen 1982 (ook bekend als de
Telosvertaling)

Grammaticale aanduidingen

accusativus = 4^e naamval

accusativus respectus = 4^e naamval die aangeeft in welk opzicht iets het geval is

activum = bedrijvende vorm

adiectivum = bijvoeglijk naamwoord

adjectivum = bijvoeglijk naamwoord

aoistus = *idem*

aoistus epistolarius = brief – aoristus

aoistus ingressivus = aoristus die het begin van een handeling uitdrukt

coniunctivus futuralis = aanvoegende wijs die als toekomstige tijd vertaald wordt

coniunctivus generalis = aanvoegende wijs die als tegenwoordige tijd vertaald wordt

conjunctivus = aanvoegende wijs

contaminatie = versmelting van twee woorden of uitdrukkingen

dativus = 3^e naamval

dativus incommodi = 3^e naamval, als meewerkend voorwerp opgevat

femininum = vrouwelijk

futurum = toekomstige tijd

genitivus = 2^e naamval

genitivus obiectivus = 2^e naamval die een lijdend voorwerp aangeeft

genitivus originis = 2^e naamval die een oorsprong aangeeft

genitivus qualitatis = 2^e naamval die een hoedanigheid aangeeft

genitivus subjectivus = 2^e naamval die een onderwerp aangeeft

gesubstantiveerd participium = tot zelfstandig naamwoord gemaakt deelwoord

hendiadys = één begrip wordt door twee zelfstandige naamwoorden weergegeven

imperativus = gebiedende wijs

imperfectum = verleden tijd

indicativus = aantonende wijs

indicativus aoristi = aantonende wijs van de aoristus

infinitivus = onbepaalde wijs

infinitivus finalis = infinitief van doel

infinitivus pro imperativo = infinitief die als gebiedende wijs dienst doet

intransitief-reflexief = onovergankelijk – op het onderwerp terugslaand

masculinum = mannelijk

neutrum = onzijdig

nominativus = 1^e naamval

participium = deelwoord

participium aoristi = deelwoord van de aoristus

passief participium perfecti = voltooid deelwoord van het perfectum

passieve aoristus = aoristus in de lijdende vorm

passivum = lijdende vorm

perfectum = voltooid tegenwoordige tijd

pluralis = meervoud

praesens = tegenwoordige tijd

preposities = voorzetsels

singularis = enkelvoud

substantivum = zelfstandig naamwoord

Inleiding

De stad Thessalonika

Thessalonika in Macedonië werd rond 315 v.C. op de plaats van het oudere *Therme* gesticht door Cassander, één van de veldheren van Alexander de Grote. Cassander noemde de stad naar zijn vrouw, een halfzuster van Alexander de Grote, die zelf zo heette omdat ten tijde van haar geboorte haar vader de overwinning, Gr. *nikè*, op de Thessaliërs behaalde. De bevolking van Thessalonika ontstond als gevolg van een soort met geweld uitgevoerde gemeentelijke herindelings van zo'n 25 omliggende dorpen, waarvan Therme het belangrijkste was. Spoedig was Thessalonika de belangrijkste havenstad van Macedonië. In de zgn. Derde Macedonische Oorlog tegen Rome werd Macedonië verslagen tijdens de slag bij Pydna in 168 v.C.; de laatste Macedonische koning kwam in Romeinse gevangenschap. Macedonië zelf werd vervolgens vrij verklaard en verdeeld in vier zelfstandige bondsstaten, elk onder leiding van speciale, jaarlijks gekozen beampten, de zogenaamde *politarchen* (5 of 6 in getal; het zijn de "stadsbestuurders" van Hd17:6,8). Thessalonika werd de hoofdstad van één van deze bondsstaten. Na een

opstand in 146 v.C. verloor Macedonië haar zelfstandigheid en werd het een Romeinse provincie met Thessalonika als hoofdstad. De indeling in vier bondsstaten bleef overigens voor administratief-juridische doeleinden gehandhaafd.

De stad Thessalonika koos later, in de tijd van de Tweede Romeinse burgeroorlog, de zijde van Octavianus, de latere keizer Augustus; toen deze in 42 v.C. de overwinning behaalde, werd Thessalonika voor haar steun beloond met de status van “vrije stad”, met een volksvergadering (“het volk” in Hd17:5) en een eigen bestuur onder leiding van magistraten, de hierboven genoemde *politarchen*. Daardoor bleef Thessalonika een wezenlijk Griekse stad, in tegenstelling tot Filippi, dat een Romeinse kolonie was (Hd16:12). Overigens bleef Thessalonika, ondanks haar “vrije” status, hoofdstad van de Romeinse provincie Macedonië.

De bevolking van Thessalonika was overwegend heidens, en vereerde zowel Griekse, Romeinse als oriëntaalse goden. Er was echter ook een aanzienlijke Joodse gemeenschap, die over een eigen synagoge beschikte.

Niet alleen via de zee had Thessalonika veel buitenlandse contacten, maar ook over land; de stad lag namelijk aan de rond 130 v.C. aangelegde Via Egnatia, de voornaamste verkeersader van Rome naar het oosten, die aan de oostkant van de Adriatische Zee de Via Appia voortzette en doorliep tot aan Byzantium toe.

Het ontstaan van de gemeente te Thessalonika

Vanuit Antiochië is Paulus begonnen aan zijn tweede zendingsreis, samen met Silas (Hd15:40); vanaf Lystra was ook Timotheüs bij hen (Hd16:3). Nadat zij door Frygië en Galatië waren gereisd en door de Heer verhinderd waren naar Bithynië te gaan, kreeg Paulus te Troas het gezicht van de Macedonische man, die hem smeekte: Kom over naar Macedonië en help ons (Hd16:6-10). Zij kwamen vervolgens te Filippi, waar ondanks een kortstondige gevangenschap van Paulus en Silas de eerste gemeente in Europa ontstond

(Hd16:40). Zij moesten de stad evenwel verlaten en kwamen, zo goed als zeker over de Via Egnatia, in het 150 km westelijker gelegen Thessalonika aan. Uit Hd17:1-9 krijgen we dan het volgende beeld: op drie opeenvolgende sabbatten sprak Paulus daar in de plaatselijke synagoge met de Joden, en trachtte hen te overtuigen dat Jezus de Christus is. Het resultaat was de bekering van sommige Joden, van een grote menigte godsdienstige Grieken en van nogal wat niet nader gedefinieerde voorname vrouwen. De jaloers geworden Joden veroorzaakten vervolgens een volksoploop, waarin Jason, die kennelijk de apostel en zijn medewerkers huisvesting had verleend, samen met enkele broeders voor het stadsbestuur werd gebracht. De beschuldiging luidde dat zij zich tegen de keizer keerden “door te zeggen dat er een andere koning is: Jezus” (vs7). Jason en zijn mede-arrestanten kwamen vervolgens op borgtocht vrij. De broeders zagen in het gebeurde echter aanleiding direct 's nachts Paulus en Silas naar Beréa te zenden.

Hoe lang hebben Paulus en zijn medewerkers nu in Thessalonika gewerkt? Het enige gegeven dat we hebben, zijn de drie sabbatten uit vs2, d.w.z. een periode van zo'n twee tot vier weken. Het verslag in Hd wekt de indruk dat de volksoploop en het daarop aansluitende vertrek van Paulus direct na de derde sabbat plaats hebben gevonden. Verschillende commentatoren denken echter dat er tussen deze derde sabbat en Paulus' gedwongen vertrek meer tijd, bijvoorbeeld enkele maanden, moet hebben gezeten. Zij voeren daarvoor in hoofdzaak de volgende redenen aan:

(1) *Paulus voorzag tijdens zijn verblijf in Thessalonika in zijn eigen onderhoud, en wel op een wijze die hij in de beide brieven algemeen bekend veronderstelt (1Th2:9; 2Th3:7-9); dit suggereert een iets langer verblijf.*

Commentaar: deze conclusie is niet noodzakelijk; zelfs een periode van een maand is niet zo kort dat iedereen

die gemakkelijk zonder inkomsten kan overbruggen. Dat probleem hoeft zich niet noodzakelijk pas voor te doen bij een langere verblijfsduur dan een maand. Paulus zag zich derhalve, temeer daar hij de Thessaloniërs niet wilde belasten en het goede voorbeeld wilde geven, genoodzaakt deze maand te werken voor zijn levensonderhoud.

(2) *Daarnaast heeft Paulus minstens tweemaal ("een en andermaal") een gift ontvangen van de gelovigen te Filippi, een stad die zo'n 150 km van Thessalonika verwijderd lag (Fp4:16); dit wijst eveneens op een verblijf van langer dan één maand.*

Commentaar: juist de buitengewone zelfverloochening die uit het kort na elkaar zenden van deze giften blijkt, kan voor Paulus een reden geweest zijn hiervan in Fp speciaal melding te maken.

(3) *Een verblijf van vier weken is te kort in verhouding tot het grote "succes" van de prediking (Hd17:4). De synagoge was na de derde sabbat weliswaar voor het evangelie gesloten, maar het werk onder de heidense bevolking van Thessalonika werd voortgezet vanuit het huis van Jason (Hd17:5). Pas toen een groter gezelschap van met name "echte heidenen" (1Th1:9) zich bekeerd had, kwamen de Joden in actie en kwam aan Paulus' verblijf te Thessalonika een einde.*

Commentaar: men vergeet dan dat Paulus in dit geval voor de prediking in Macedonië een rechtstreekse aanwijzing van God had ontvangen (Hd16:9v.), en dat hij daarom de laatste zal zijn geweest om zich te verbazen over een snelle en overvloedige respons op zijn prediking. Door Jesaja had de Heer al gezegd: "Ik werk, en wie zal het keren?" (Js43:13). Blijkbaar heeft de Heer, evenals Hij dat kort tevoren gedaan had bij Lydia in Filippi, de harten van velen in Thessalonika geopend, zodat zij acht gaven op wat

door Paulus werd gesproken (Hd16:14, en in het verlengde daarvan 17:4). Daarbij was het de Joden een doorn in het oog dat Joden, proselieten en volbloed heidenen het evangelie aannamen. Zowel van die Thessaloniërs die zich al vóór Paulus' komst naar Thessalonika vanuit het heidendom tot het Jodendom, en dus tot de God van Israël, bekeerd hadden, alsook van de later bekeerde heidenen die dit tussenstation niet hadden gekend, kan na hun uiteindelijke bekering tot het christendom gezegd worden dat zij zich "van de afgoden tot God hebben bekeerd om [de] levende en waarachtige God te dienen en zijn Zoon uit de hemelen te verwachten" (1Th 1:9).

Kortom: er is geen enkele reden te veronderstellen dat Paulus' verblijf te Thessalonika langer heeft geduurd dan één maand.

De aanleiding tot het schrijven van 2Thessaloniërs

Nadat de Thessaloniërs Paulus' eerste brief hadden ontvangen, bleek bij hen onrust te zijn ontstaan over de vervolgingen en verdrukkingen die zij ondergingen; hoewel de apostel hen nog steeds kan prijzen om hun standvastigheid (1:4; vgl. 1Th1:6; 2:14; 3:3v.,5), zijn zij kennelijk hun geestelijke stabiliteit kwijtgeraakt door lieden die beweerden dat al deze moeilijkheden bewezen dat de Dag van de Heer, de oordeelsdag met al zijn verschrikkingen, inmiddels was aangebroken. Hoewel Paulus met hen over de Dag van de Heer gesproken had tijdens zijn verblijf in hun midden (2Th2:5), en erover geschreven had in 1Th5, ziet hij zich genoodzaakt over de daarmee samenhangende gebeurtenissen een uitvoerige en indrukwekkende uiteenzetting te geven, die in feite het centrale gedeelte van deze brief vormt (2:1-12, ingeleid door 1:5-10).

Daarnaast was Paulus verontrust over de neiging van enkelen onder hen die niet wilden werken voor hun levensonderhoud, en die zijn opmerkingen over deze onhebbelijk-

heid in zijn eerste brief naast zich neer hadden gelegd. Paulus wijst de Thessalonikers op hun gemeentelijke verantwoordelijkheid tegenover deze personen.

Plaats en tijd van verzending van 1 en 2Thessalonikers

Ook te Beréa ontstond na een korte periode van zegen op de prediking onrust doordat Joden uit Thessalonika nu ook te Beréa de verkondiging van het evangelie wilden verhinderen en de menigten in opschudding brachten. Ditmaal verliet Paulus alleen de stad, terwijl Silas en Timotheüs er bleven. Paulus is toen naar Athene gereisd; hoewel hij zich ook in Athene met de Joden onderhield, leidde dit contact daar niet tot vijandschap hunnerzijds. Hier moet Timotheüs zich weer bij Paulus hebben gevoegd. De apostel stuurde hem vervolgens direct weer naar Thessalonika om daar de gelovigen te ondersteunen (Hd17:10-17; 1Th3:1-2). Intussen reisde Paulus naar Korinthe, waar Silas en Timotheüs hem weer ontmoetten (2Ko1:19); naar aanleiding van Timotheüs' bericht over de Thessalonikers schrijft Paulus vervolgens vanuit Korinthe, waar hij anderhalf jaar heeft gewerkt (Hd18:11), zijn eerste brief aan de Thessalonikers (Hd18:1, 5), en waarschijnlijk ook zijn tweede.

Als bovenstaande reconstructie correct is, moet voor de datering van beide brieven het begin van Gallio's stadhouderschap over de Romeinse provincie Achaia in Hd18:12v. als uitgangspunt dienen. Gallio wordt als stadhouder genoemd in een inscriptie van keizer Claudius, die kan worden gedateerd in de periode januari-juli van het jaar 52 n.C.; omdat de inscriptie beschadigd is, kan niet met zekerheid worden vastgesteld of Gallio's stadhouderschap wordt beschreven als pas begonnen of als pas geëindigd. Gewoonlijk begonnen stadhouders hun ambtsjaar op 1 juli; dat betekent dat Gallio op 1 juli 51 of 52 is aangetreden. Voorafgaand aan zijn komst heeft Paulus anderhalf jaar ongestoord in Korinthe kunnen werken. Omdat 1Th in het begin van deze

periode geschreven lijkt te zijn, kan deze brief in de eerste helft van het jaar 50 of 51 worden gedateerd.

Uit het feit dat Silas na Hd18:5 nergens meer als medewerker van Paulus genoemd wordt, en uitsluitend in de aanhef van 1Th en 2Th zijn naam naast die van Paulus prijkt, is af te leiden dat 2Th in deze zelfde periode is geschreven.

Indeling van 2Thessalonikers

De indeling van deze brief is betrekkelijk eenvoudig:

Hoofdstuk 1:

- *zegenwens (1:1-2)*
- *het koninkrijk van God en de openbaring van de Heer Jezus op zijn Dag (1:3-10)*
- *eerste gebed (1:11-12)*

Hoofdstuk 2:

- *de Dag van de Heer nog niet aangebroken (2:1-12)*
- *dankzegging voor Gods verkiezing tot behoudenis; de consequenties (2:13-15)*
- *tweede gebed (2:16-17)*

Hoofdstuk 3:

- *oproep tot gebed voor Paulus en zijn medewerkers (3:1-2)*
- *de Heer is trouw (3:3-4)*
- *derde gebed (3:5)*
- *tucht noodzakelijk bij ongeregelde wandel (3:6-15)*
- *vierde gebed (3:16)*
- *afsluitende groet; echtheidskenmerk (3:17-18).*

Hoofdstuk 1

1:1 *Paulus, Silvanus en Timotheüs aan de gemeente van [de] Thessaloniërs in God onze Vader en in [de] Heer Jezus Christus: 1:2* *genade zij u en vrede van God <onze> Vader en van [de] Heer Jezus Christus.*

Elke periode uit de geschiedenis heeft zijn eigen antwoord op de vraag: hoe schrijf je een correcte brief? In onze tijd is het gebruikelijk te beginnen met een groet aan de geadresseerde; dan volgt meestal na een inleiding het hoofdonderwerp, en tenslotte wordt de afzender vermeld. In de oudheid was men gewend direct in de aanhef achtereenvolgens de afzender en de geadresseerde te vermelden – vergelijk het voorgedrukte briefhoofd uit onze tijd; en anders kijken wij toch ook eerst even wie de afzender is, voordat we de brief gaan lezen? – daarna volgde de begroeting, en pas dan het hoofddeel van de brief; een voorbeeld van een op deze manier opgebouwde brief in het Oude Testament is Ea7:12.

Volgens dit patroon is ook Paulus' 2^e brief aan de Thessaloniërs opgebouwd.

De aanhef vertoont grote overeenkomst met die van 1Th; evenals 1Th lijkt ook 2Th op het eerste gezicht het werk van drie auteurs, namelijk Paulus, Silvanus en Timotheüs. De brief is dan ook grotendeels in de wij-vorm geschreven. In 2:5 zien we echter de ik-vorm, en in 3:17 blijkt uit de nadrukkelijk eigenhandige ondertekening van Paulus wie de eindverantwoordelijkheid heeft voor de inhoud; bovendien wordt daar met de woorden “wat een teken is in elke brief” 2Th op één lijn gesteld met zijn andere brieven, waarin de ik-vorm overheerst. Paulus noemt zichzelf in 2Th geen apostel; in 1Th slechts in het voorbijgaan (2:6). Dit zal samenhangen met het feit dat in de brieven aan de Thessaloniërs het accent meer ligt op bemoediging dan op vermaning en onderwijzing. Bovendien heeft er van het begin af tussen deze gemeente en Paulus een bijzonder hartelijke verhouding bestaan, waarin het beslist niet nodig was (zoals in 2Ko) Paulus’ apostelschap te benadrukken.

De geadresseerden hebben nog steeds dezelfde positie als in 1Th; zij vormen het unieke gezelschap in de heidense stad Thessalonika, dat zich, ondanks de heidense omgeving, geborgen mag weten in God onze Vader en in de Heer Jezus Christus. Nog nadrukkelijker dan in 1Th wenst Paulus hun vervolgens de genade en vrede van beide Goddelijke Personen toe. In het verleden kenden zij vele goden en vele heren (1Ko8:5); maar nu kennen zij de levende God als Vader en Jezus Christus als Heer. Juist in deze brief, waar blijkt dat hun uiterlijke omstandigheden (vervolgingen, verdrukkingen, vs4) hen geestelijk niet onberoerd hebben gelaten, benadrukt Paulus dan ook dat hun positie niet alleen onaantastbaar is voor de eeuwigheid, maar ook nu al genoten kan worden in hun tijdelijke aardse bestaan.

1:1 *Paulus, Silvanus en Timotheüs*: In Paulus’ brieven worden vaker ook andere personen als afzenders genoemd. In 1Ko en 2Ko bijvoorbeeld is Paulus, die zich beide keren apostel noemt, duidelijk de hoofdauteur. Beide brieven noemen

echter in de aanhef behalve Paulus ook Sosthenes resp. Timotheüs als broeders die achter de inhoud staan, maar de naar Paulus verwijzende ik-vorm die in de brieven overheerst, onderstreept het apostolisch karakter ervan. Fp, Ko en 1Th (+ Silvanus) en Fm geven een vergelijkbare situatie als 2Ko; Gl noemt behalve Paulus ook “al de broeders die bij mij zijn”. Rm, Ef, Tm en Tt noemen uitsluitend de apostel Paulus als afzender.

Silvanus (= Silas; vgl. Hd18:5 en 2Ko1:19) was een voorganger en profeet onder de broeders te Jeruzalem, die door Paulus uitgekozen werd als medewerker (Hd15:22, 32,40). Dat Paulus in 1 en 2Th zijn naam noemt, vloeit voort uit het aandeel dat Silas had in de prediking van het evangelie te Thessalonika (Hd17:1,4,10). Uit Hd16:37v. valt op te maken dat hij evenals Paulus het Romeinse burgerrecht bezat. In dat geval zou Silvanus zijn Romeinse naam kunnen zijn, en Silas zijn Aramese. Zie verder over Silas Hd15:27;16:19,25 en 29; 1Pt5:12.

Timotheüs, zoon van een Joodse christin en een Griekse vader, was afkomstig uit Lystra en werd evenals Silas door Paulus meegenomen (Hd16:1-3). Of Timotheüs ook een aandeel heeft gehad in de prediking te Thessalonika is niet duidelijk; samen met Silas, die tegelijk met Paulus uit het onrustige Thessalonika was gezonden, treffen we hem aan in Beréa (Hd17:10 en 14). Paulus ontmoette Timotheüs weer in Athene, vanwaar hij deze naar Thessalonika stuurde om de gelovigen aldaar te bemoedigen en Paulus over hen te informeren (Hd17:16; 1Th3:1v.,6).

1:2 *in God onze Vader en in de Heer Jezus Christus*: dit is kenmerkend voor de christelijke positie, en geeft aan in welke bijzondere relatie en atmosfeer de christenen zijn ingebracht: zij zijn kinderen van God door de wedergeboorte, door het geloof in de Heer Jezus (Jh1:12v.; 3:5-8; Gl3:26), en zonen van de Vader door adoptie; de Heilige Geest schenkt hun het bewustzijn van deze positie (Rm8:15; Gl4:5-6; zoonchap, Gr. *huiiothesia*, is lett. het “stellen tot zonen”). Dit onderscheidt hen van de heidenen, die geen leven uit God hebben (Ef4:18). Daarnaast hebben zij een verheerlijkte Mens, Jezus, de Christus, als Heer in de hemel. Dit onderscheidt hen van de Joden, die niets willen weten van Jezus,

de Christus, als Heer in de hemel (vgl. Hd7:55v.). Ook in Hd 20:28 zien we zowel God (de Vader) als de Zoon genoemd in verbinding met het ontstaan en de positie van de Gemeente.

1:3 *Wij behoren God altijd te danken voor u, broeders, zoals het betaamt, omdat uw geloof zich zeer vermeerderd en de liefde van ieder van u allen tot elkaar toeneemt, 1:4* zodat wij zelf in u roemen in de gemeenten van God over uw volharding en geloof onder al uw vervolgingen en verdrukkingen die u verdraagt:

Paulus schreef niet zomaar uit beleefdheid; uit alles blijkt dat hij niet alleen goed op de hoogte was van de omstandigheden van de Thessalonikers, maar ook dat hun situatie hem persoonlijk raakte. In Hd17:5v. zien we dat zij al direct na hun bekering te maken hadden gekregen met vervolging, zelfs zo erg dat Paulus niet bij hen kon blijven. Juist daarom is het zo begrijpelijk dat Paulus de jonge gemeente van de Thessalonikers, aan wie hij nauwelijks onderwijs had kunnen geven, hoog op zijn lijst van gebedsonderwerpen had staan. Hoewel hij met hen over verdrukkingen gesproken had als iets waaraan christenen niet kunnen ontkomen, was hij zich bewust van met name de gevaren op geestelijk terrein die de Thessalonikers liepen. Hij was benieuwd of zij gewankeld hadden in die verdrukkingen, en of de verzoeker hen misschien verzocht had, zodat alle werk voor niets zou zijn geweest (1Th3:1-6). Het is dan ook voor Paulus een enorme opluchting geweest te horen dat het hun in geestelijk opzicht zo goed ging, en zijn dankbaarheid kende geen grenzen, zoals te zien is in de aanhef van 1Th. In 2Th blijken die omstandigheden niet gewijzigd te zijn, integendeel: er is nog steeds sprake van vervolgingen en verdrukkingen, die de Thessalonikers te verduren hadden. En ook nu kan Paulus toch danken dat hun geloof, waarover hij zich in 1Th al zo positief had uitgelaten, niet afnam maar zich juist zeer vermeerderde. Ook hun onderlinge liefde is

toegenomen, zodat ook in andere gemeenten vol dankbaarheid over hen werd gesproken.

Bij nauwkeurig vergelijken met 1Th ontdekken we evenwel ook enkele belangrijke verschillen: in 1Th kon Paulus vol dankbaarheid denken aan hun *werk* van het geloof, hun *arbeid* van de liefde en hun *volharding* van de hoop. Hun geloof, liefde en hoop kregen zagezegd handen en voeten in respectievelijk werk, arbeid en volharding. In 2Th is opnieuw sprake van hun geloof. Het vermeerderd zich zelfs; toch wordt niet meer gesproken over het *werk* van het geloof. Ook vermeldt Paulus hun liefde, en constateert een toename daarvan, maar spreekt niet meer over de *arbeid* van de liefde. Het meest opvallend is echter dat de *hoop* ontbreekt; zeker, Paulus kan gelukkig schrijven over de volharding, die in hun leven zichtbaar was, maar over de hoop als drijfveer daarvan kon hij niet meer spreken (zie evenwel 2:16). En dat brengt ons bij de kern van deze brief. Straks in hoofdstuk 2 zullen we zien dat zij juist op het punt van de toekomstverwachting in verwarring geraakt waren, en Paulus herinnert hen daar aan wat hij hun in het verleden daarover al mondeling had meegedeeld (2:5).

Opmerkelijk is ook dat de apostel en zijn medewerkers in 1Th1:8 in andere gemeenten niets over het sprankelend geloofsleven van de Thessalonikers hoefden te zeggen, omdat zich dit goede nieuws vanzelf overal in Macedonië en Achaje verspreid had. Hier, in 2Th, zegt hij dat hij roemt over hen in de gemeenten van God. Daaruit kan men afleiden dat de goede berichten over de Thessalonikers zich niet meer in dezelfde mate vanzelf verspreidden als in 1Th. Hij valt echter niet meteen met de deur in huis, maar begint met de Thessalonikers eerst te prijzen en te bemoedigen.

1:3 *wij behoren God altijd te danken*: vgl. ook 2:13. De uitdrukking is minder direct en positief dan in 1Th1:2. Het gebruik van het woord *behoren*, Gr. *opheiloo*, duidt erop dat het uiten van hun dankbaarheid door Paulus en zijn mede-

werkers gevoeld wordt als een morele, persoonlijke verplichting; zo o.a. gebruikt in Lk17:10 en Jh13:14. De oorspronkelijke betekenis is *schuldig zijn* (zie o.a. Mt18:28), vandaar ook overdrachtelijk “verschuldigd zijn”, “behoren”, “moeten”, zoals hier. Beide betekenissen, de letterlijke en de overdrachtelijke, worden gecombineerd in Rm13:8.

voor u: Gr. *peri humoon*, d.i. aangaande, betreffende, met betrekking tot u.

zoals het betaamt: lett. zoals waardig (Gr. *axios*, onpersoonlijk gebruikt; zo ook in 1Ko16:4, “gepast”, TE) is. De geestelijke toestand van de Thessalonikers is Paulus’ dankbaarheid waard, en het past de apostel daarom God voor hen te danken. Mogelijk hebben zij de hun door Paulus in 1Th toegezwaaide lof bescheiden afgewezen en wil hij daarom laten zien dat zijn dankbaarheid wel degelijk dient te worden uitgesproken tegenover God, “zoals het [in dit specifieke geval] betaamt”.

uw geloof: hier niet hun kennis van de geloofswaarheid – daaraan schortte het juist (vgl. 1Th3:10) – maar hun praktisch geloofsvertrouwen; zo ook in 1:4,11 en 3:2. Zie over het *werk van het geloof* 1:11 en comm.

zich zeer vermeerderd: Gr. *huperauxanoo*, alleen hier in het NT. Het is een versterkte vorm van *auxanoo*, dat eig. “groeien” betekent, zowel in natuurlijke (o.a. Mt6:28; Lk1:80;2:40) als in geestelijke zin (bijv. 2Ko10:15; Ef2:21;4:15; Kol1:6,10; 1Pt2:2;3:18).

de liefde van ieder van u allen tot elkaar: lett. “van één ieder”, d.w.z. van iedereen, zonder uitzondering; de verhooring van 1Th3:12, waar Paulus bidt dat zij toenemen en overvloedig zijn in *de liefde tot elkaar* (zie ook 4:10) *en tot allen*. Dat in 2Th niet gesproken wordt over liefde *tot allen* zal samenhangen met hun geestelijke toestand, waarin alle energie lijkt te worden opgeslokt door de onzekerheid die in eigen kring bestond.

1:4 *zodat wij zelf in u roemen*: vgl. voor Paulus’ roemen in zijn bekeerlingen 2Ko7:14; 9:2. Dit is niet in strijd met 1Ko1:31 en 2Ko10:17, waar staat: “Wie roemt, laat hij roemen in de Heer”. Beide keren is dit citaat (Jr9:24) bedoeld als tegenwicht voor het roemen van het vlees, c.q. het roemen in zichzelf; als Paulus roemt in de Thessalonikers is dit

evenwel een roemen in “de genade van God die in de gemeenten van Macedonië gegeven is” (2Ko8:1), en dus een roemen in de Heer (Bruce).

wij zelf: wellicht in tegenstelling tot anderen die voor een dergelijk roemen geen aanleiding zien (Van Leeuwen), of in tegenstelling tot diegenen die in 1Th1:9 “(zij)zelf” worden genoemd. Als dezen een goed getuigenis gegeven hadden van de gehoorzaamheid van de Thessaloniërs aan het evangelie direct na de prediking, dan hadden Paulus en zijn beide metgezellen, als de geestelijke ouders van deze Thessaloniërs, het volste recht te roemen over hun verdere geestelijke vorderingen (Bruce).

de gemeenten van God: vgl. 1Ko11:16; zie voor *de Gemeente van God* Hd20:28; 1Ko1:2; 10:32; 11:22; 15:9; 2Ko1:2; 1Tm3:5,15. God “claimt” zowel de Gemeente in universele zin als de plaatselijke manifestaties daarvan. Het lijkt overigens aannemelijk dat Paulus hier doelt op de gelovigen te Macedonië en Achaje (1Th1:7; 2Ko1:1).

volharding: verder in 2Th alleen nog in 3:5 *de volharding van Christus*. Zie de uitleg aldaar.

volharding en geloof: hun praktisch geloofsvertrouwen (in vs3 al genoemd) ging gepaard met volharding; deze combinatie komt ook voor in Op13:10. Jakobus beschrijft volharding als iets dat bewerkt wordt door de beproefdheid van het geloof (Jk1:3). Ook bij Petrus en Paulus vinden we vaak eerst het geloof genoemd en daarna de volharding (2Pt1:5v.; 1Tm6:11; 2Tm3:10; Tt2:1).

vervolgingen: men kan vervolgd worden om het Woord (Mt13:21; Mk4:17, omwille van Christus (2Ko12:10), ter wille van de gerechtigheid (Mt5:10). Vervolging is voor christenen onvermijdelijk: zie 2Tm3:12; Jh15:20.

verdrukkingen: het Gr. substantivum *thlipsis* (enkelvoud) hangt samen met het werkwoord *thliboo*, dat lett. “verdringen” betekent (zie Mk3:9), en ook overdr. “in het nauw brengen”, “benauwen”, “verdrukken”. “Vervolgingen” en “verdrukkingen” worden soms in één adem genoemd; zie Mt 13:21; Rm8:35; 2Ko4:8. Er is tussen beide woorden het volgende onderscheid aan te brengen: bij “verdrukking” dient men meer te denken aan “in het nauw gebracht worden”, “in de problemen raken”; bij “vervolging” gaat het er meer om

dat aan de betrokkene geen plaats van rust wordt gelaten. Evenals vervolgingen hangen verdrukkingen samen met het koninkrijk (zie ook 2Th1:5!), waarin de gelovigen discipelen zijn; als wij dit koninkrijk, waarvan de Koning verworpen is, gestalte geven in de tegenwoordige tijdsperiode, laat de wereld ons merken dat zij ons evenzeer verwerpt als de Koning van Wie wij de onderdanen zijn (vgl. Jh15:20). Zie juist t.a.v. de Thessalonikers 1Th1:6; 3:3v. en de beschuldiging in Hd17:7; vgl. verder Hd14:22 en Op1:9.

die u verdraagt: verdragen (Gr. *anechomai*) geeft een bewuste geestelijke activiteit aan: "zich bewust schikken in"; vgl. Paulus' eigen gedragslijn in 1Ko4:12. Het gebruik van het praesens wijst erop dat na het overhaaste vertrek van Paulus en Silas uit Thessalonika (Hd17:10) de moeilijkheden voor de Thessalonikers niet ten einde waren. In 1Ko10:13, 2Tm3:11 en 1Pt2:19 wordt een ander woord (Gr. *hupoferoo*) gebruikt, dat meer *verdragen* betekent in de zin van *lijdzaam ondergaan, meemaken, doorstaan, te verduren hebben*.

1:5 *een bewijs van het rechtvaardig oordeel van God, dat u het koninkrijk van God waard geacht wordt, waarvoor u ook lijdt; 1:6* *daar het rechtvaardig is bij God, aan hen die u verdrukken, verdrukking te vergelden, 1:7* *en aan u die verdrukt wordt, rust met ons bij de openbaring van de Heer Jezus van [de] hemel met [de] engelen van zijn kracht,*

De Thessalonikers zullen verbaasd hun voorhoofd gefronst hebben bij het lezen van wat Paulus over hun vervolgingen en verdrukkingen schrijft: het feit dat jullie daarin verwickeld zijn en ze met geloof en volharding verdragen, zegt hij, is een bewijs van het rechtvaardig oordeel van God, dat jullie het koninkrijk van God waard geacht worden! Het is heel belangrijk dat de apostel dat zo stelt. Hij begint hier namelijk een leerstellige basis te leggen voor zijn betoog in hoofdstuk 2, waar blijkt dat de Thessalonikers contacten hadden gekregen met mensen die een heel andere uitleg gaven aan hun moeilijke omstandigheden. Mensen die beweere-

den dat al die vervolgingen bewezen dat de grote oordeelsdag, de Dag van de Heer, al aangebroken was, en die de Thessaloniërs kennelijk in onzekerheid hadden gelaten over de vraag of zij die oordeelsperiode zouden overleven. Dat de Dag van de Heer al aangebroken zou zijn is een leugen, schrijft Paulus in 2:3, en alleen al wat de chronologie betreft een onmogelijkheid. Maar hier in hoofdstuk 1:5v., waar Paulus ogenschijnlijk helemaal niet ingaat op het concrete probleem van de Thessaloniërs, ligt de nadruk niet zozeer op de chronologie van de profetische gebeurtenissen als wel op het karakter van Gods koninkrijk. En bij dat koninkrijk horen juist die vervolgingen en verdrukkingen! Waren zij dan vergeten dat zij, door Jezus als de Christus te erkennen, in feite hadden erkend dat zij een andere Koning hadden: Jezus (Hd17:3-4,7)? En waren toen, nadat zij openlijk voor Hem gekozen hadden, niet onmiddellijk de problemen begonnen? Dat was juist volledig in overeenstemming met wat Paulus elders predikte, namelijk "dat wij door vele verdrukkingen het koninkrijk van God moeten binnengaan" (Hd14:22), en waarover hij stellig met hen gesproken zal hebben (vgl. 2Th2:5). Wie dus nu, in deze tijd, openlijk laat zien dat hij het gezag van de Hemelse Koning wil erkennen, komt onder druk te staan. De wereld heeft namelijk een andere overste, de satan (Jh12:31), die als god van deze eeuw ook haar geestelijk klimaat beheerst (2Ko4:4). De mensen van deze wereld hebben daardoor helaas geen oog voor de voortreffelijkheden van onze Koning; zij zijn zonen van de ongehoorzaamheid (Ef2:2), en het valt nog altijd niet mee om hun vijandschap te verdragen. Toch hoort dit bij Gods koninkrijk, en is het een onderdeel van Gods rechtvaardig oordeel (bestel) in deze tijd. Als de verdrukkingen ons dus overkomen, bewijzen ze dat wij mensen zijn die dankzij de verbinding met Jezus Christus, zijn Gezalfde en zijn Koning (Ps2:2,6), onderdanen zijn van zijn koninkrijk.

Maar er komt een moment, zo bemoedigt Paulus de Thessaloniërs, dat Gods rechtvaardigheid op een andere

manier zal blijken. In de toekomst, als de Koning zijn regering openlijk zal aanvaarden, zullen de rollen worden omgedraaid: de verdrukkingen van nu zullen dan voor hun wandaden jegens jullie rechtvaardige vergelding ontvangen, terwijl jullie zelf dan geen verdrukking en vervolging meer ervaren, maar rust! Toch zal het dan niet in de eerste plaats gaan om de rust, die alle ware christenen dan zullen genieten, maar om de Heer Jezus. Die vergelding voor de verdrukkingen en onze rust zijn namelijk niet los te zien van Hem die dan in het volle licht zal worden gesteld, zichtbaar voor de hele wereld, als Hij samen met een machtig leger van engelen zal verschijnen. Dat zal een indrukwekkend en tegelijk beangstigend gezicht zijn. Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament zien we dat mensen bang zijn als zij plotseling tegenover deze hemelse wezens staan. De engelen zelf echter wisten en weten op hun beurt wie zij hebben te gehoorzamen: Jezus Christus (Mt4:6,11; Hb1:4-7; 1Pt3:22).

1:5 *een bewijs van het rechtvaardig oordeel van God*: het is niet zonder meer duidelijk waarop deze woordgroep betrekking heeft. Het woord *bewijs* (Gr. *endeigma*, in NT alleen hier) is onzijdig en staat dus in de nominativus of accusativus, en is daarom niet uitsluitend bijstelling bij de woorden “vervolgingen” en “verdrukkingen”, die beide in de dativus staan. Het lijkt het beste om de woordgroep daarom te zien als een bijstelling (in de accusativus, zo ook Milligan) bij het voorafgaande in ruimere zin, dus bij het feit dat zij volharding en geloof aan de dag legden tijdens alle vervolgingen en verdrukkingen die zij te verdragen hadden. Zie voor vergelijkbare gevallen van grammaticale incongruentie Blass §136,1 en 137. Eventueel kan men vertalen: [zij zijn] een bewijs etc.; zo Bruce, comm. ad loc. Het verwante *endeixis* komt vaker voor, en wel in Rm3:25,26 (“betoning”), 2Ko8:24 en Fp1:28 (“bewijs”; vgl. met name deze laatste plaats).

het rechtvaardig oordeel van God: hier niet zozeer (toekomstige) veroordeling, als wel (tegenwoordige) beoordeling, “bestel” (vgl. Jh7:24; zo ook het verwante *krinoo*, dat behalve oordelen ook *beoordelen* kan betekenen (o.a. Lk7:43; 12:57;

Jh7:24; 8:50). In het toekomstige oordeel van God komt de gelovige niet (Jh5:24).

dat u het koninkrijk van God waard geacht wordt: dat is de weergave van Gr. *eis to + AcI*; men kan ook vertalen: *opdat...* of *zodat...*; vgl. voor deze constructie 1Th2:16, waar meestal *zodat* wordt vertaald. Meer aansluitend op onze tekst en vertaling is 1Th2:12, waar ook TE *eis to* met *dat* vertaalt; zo ook Milligan op beide plaatsen. *Waard achten*, Gr. *kataxiōō*, is een versterking van het werkwoord *axiōō* dat in vs11 voorkomt ("...dat onze God u de roeping *waard acht*"). *Kataxiōō* verder in Lk20:35 (i.v.m. het deelhebben aan de toekomstige eeuw en aan de opstanding uit de doden) en Hd5:41 (i.v.m. het verdragen van oneer voor de Naam). God is steeds Degene die de waardigheid toekent.

het koninkrijk van God: in Lk19:11-27 geeft de Heer Jezus belangrijk onderwijs over dit onderwerp. Hij maakt daar zijn discipelen, die meenden dat het koninkrijk van God onmiddellijk openbaar zou worden, duidelijk dat er eerst een tijd zou komen waarin Hijzelf (de man van hoge geboorte) hier op aarde niet als koning erkend zou worden door zijn burgers (de Joden, vgl. Jh1:11); zijn gezag wordt echter in diezelfde periode wel degelijk erkend door zijn slaven, die conform zijn instructies voor Hem werken tot aan zijn terugkeer. Deze tussentijd, die begonnen is bij de verwerping van de Koning, zal eindigen met de terugkeer van diezelfde Koning. Pas dan vindt er een rechtvaardige eindafrekening plaats met hen die zich voordien als zijn vijanden openbaarden. Zijn slaven daarentegen zullen dan, in overeenstemming met hun trouw in de tussentijd, regeringsverantwoordelijkheid ontvangen in zijn koninkrijk. Men spreekt daarom wel over het Koninkrijk van God in zijn *verborgen* vorm (nu, in deze tijd zien wij immers nog niet alles aan de Koning onderworpen, maar weten wij ons wel zijn onderdanen, Hb2:8) en over het Koninkrijk in zijn *openbare* vorm (de toekomstige regering van de Koning in het Vrederijk). Nu lijden de gelovigen nog in de druk van een onverloste schepping en onder de vijandschap van niet-christenen, maar straks zullen zij met Christus verheerlijkt worden (Rm8:17); nu verdragen zij, om straks met Hem te regeren (2Tm2:12); nu moeten zij strijden, zodat zij straks met Hem zullen zitten op zijn troon

(Op3:21). Nu is er droefheid, lijden en smaad temidden van vervolging, maar straks vreugdegejuich bij de openbaring van zijn heerlijkheid (1Pt4:12-14). Nu is het nog het koninkrijk en de volharding van Jezus (Op1:9), maar eens zal Hij terugkeren in macht en majesteit (Mt24:30; Hd1:11; 1Tm 6:14-16).

Samenvattend: als de Heer Jezus geopenbaard wordt (2Th 2:7), zal Hij die nu verworpen is, openlijk, samen met hen die Hem gediend hebben tijdens zijn afwezigheid, over deze aarde gaan regeren; deze regering zal beginnen met oordeel over hen die geweigerd hebben zijn gezag te erkennen. Tot de regering in dit koninkrijk zijn ook de Thessaloniërs geroepen, en in overeenstemming met de God van dat koninkrijk moeten zij nu reeds wandelen (1Th2:12).

waarvoor u ook lijdt: waarvoor slaat terug op het koninkrijk. Zie over dit lijden (Gr. paschoo) 1Th2:14.

1:6 *daar het rechtvaardig is bij God:* dit sluit aan bij het in vs5 genoemde rechtvaardige oordeel van God. Gods rechtvaardigheid blijkt in deze tijd uit de volharding en het geloof tijdens de vervolgingen en verdrukkingen aan de dag gelegd door de onderdanen van de verworpen Koning, maar zal in de toekomst van karakter veranderen. Dan zullen de verdrukkingen verdrukt worden en zo rechtvaardige vergelding ontvangen.

daar: Gr. *eiper*, bij stellige beweringen die niet tegen te spreken zijn. Zo in Rm3:30 (“immers”); 8:9,17 (“als inderdaad”). Men zou kunnen vertalen “daar immers”.

bij God: d.w.z. in Gods ogen.

verdrukt...verdrukking: zie ook uitleg vs4; Paulus bedoelt dat zij die in de huidige bedeling christenen verdrukken, en nog in leven zijn bij de opname van de Gemeente (1Th4:13v; 2Th2:1, zie comm. aldaar), daarna de periode van de “Grote Verdrukking” moeten meemaken, die uiteindelijk zal worden afgesloten door de voor allen zichtbare komst van de Zoon des Mensen (Mt24:21-31). Zie over verdrukking als toekomstig oordeel bij Paulus alleen Rm2:9.

1:7 *rust:* Gr. *anesis*, staat ook in 2Ko8:13 (daar vertaalt TE *verlichting*) tegenover verdrukking. Het woord duidt niet zozeer op de rust na vermoeidheid of gedane arbeid, als wel op het ervaren van verlichting en opluchting na bevrijding

uit knellende omstandigheden. De letterlijke betekenis is het loslaten resp. losmaken van iets dat eerst vast zat; vgl. het verwante werkwoord *anièmi* in Hd16:26 (van boeien) resp. 27:40 (van roerbanden). Zie verder 2Ko2:12; 7:5. Paulus laat zich er in ons vers overigens niet over uit wanneer voor de individuele Thessaloniërs de rust zou beginnen. Dat is hier niet het onderwerp. Wel laat hij zien dat de gelovigen bij de openbaring van de Heer Jezus niets te vrezen zullen hebben en daarom geen verdrukking, maar rust zullen ervaren. Die rust zouden ze dus ook moeten ervaren als op dit moment de Dag van de Heer al aangebroken zou zijn, zoals bepaalde mensen beweerden. Uit het feit dat ze juist het tegendeel meemaakten, konden ze afleiden dat deze dag dus nog niet was aangebroken. Zie hierover 2:3 + comm.

met ons: ook Paulus en zijn medewerkers hadden verdrukking geleden (1Ko4:9-13). Maar zij hadden hetzelfde heerlijke vooruitzicht als de Thessaloniërs! Zie voor deze zelfde gedachte 2Ko1:7; Fp1:30.

de openbaring van de Heer Jezus: vgl. 1Ko1:7; 1Pt1:7,13; 4:13; voor *openbaring* wordt hier Gr. *apokalupsis* gebruikt, vgl. het verwante werkwoord *apokaluptoo* in Lk17:30, waar tevens blijkt dat Hij geopenbaard *wordt* en niet Zelf iets of iemand openbaart. Het wil eig. zeggen “ont-hulling”, “ontdekking”. Tegenover het Gr. *apokalupsis* staat *kalumma*, dat *bedekking* betekent (2Ko3:13,14,15,16), en tegenover *apokaluptoo* staat *kaluptoo*, dat *bedekken* betekent (zo o.a. in Mt8:24; Lk8:16). *Openbaring/openbaren* ten aanzien van een persoon houdt dus in: het zichtbaar maken van wie (wat) iemand echt is. Vgl. voor de openbaring van de antichrist 2Th2:3,6,8. In samenhang met de openbaring van de Heer Jezus zal ook de openbaring van de gelovigen, de zonen van God, plaatsvinden (Rm8:19), alsook de openbaring van Gods rechtvaardig oordeel (Rm2:5).

van [de] hemel: vgl. in de toekomst Mt24:30;26:64; Mk14:62; in het heden Rm1:18.

met [de] engelen van zijn kracht: een aanvulling op 1Th3:13, waar sprake is van de komst van onze Heer Jezus met al zijn heiligen; zie 2Th1:10 (+ comm.). Bruce vertaalt *met zijn machtige engelen*, omdat hij *van...kracht* (Gr. *dunameoos*) als genitivus qualitatis opvat; bezwaar tegen deze vertaling is

dat *zijn* dan verplaatst wordt van *kracht* (waar het bij staat; zo ook terecht Milligan, Morris, Thomas) naar *engelen*. Over de rol van engelen bij de openbaring van de Heer Jezus vgl. Mt13:39,41,49; 16:27; 25:31; Mk8:38; Lk9:26; over engelen als legermacht vgl. Mt26:53; Lk2:13; over hun aantal vgl. Hb12:22. Ook de duivel heeft engelen; zie Mt25:41; Op12:7,9; vgl. 2Ko12:7. In al deze plaatsen worden engelen duidelijk onderscheiden van mensen (zie ook Hb1:14 en 2Pt2:11).

De oorspronkelijke betekenis van het Gr. woord voor engel, *angelos*, is *boodschapper*, *bode*; het gaat dan natuurlijk allereerst om mensen, gezonden door andere mensen, zoals we ook bij heidense schrijvers als Homerus zien. Opmerkelijk is dat bij hem "boden" onder de speciale bescherming van de goden staan. Alleen via boden was immers over grote afstand communicatie tussen mensen onderling mogelijk, en daarom hadden zij een bijzondere positie. Daarnaast kende het heidendom boden van een hogere orde, die niet door mensen maar door de goden gezonden waren. Een goed voorbeeld van zo'n hoger type *angelos* was Hermes, de bode van de goden; in Lystra zag men Paulus voor hem aan (Hd14:12). De oorspronkelijke betekenis van *angelos* is in het NT bewaard gebleven in Lk7:24; 9:52; Jk2:25. Een door God gezonden "bode" van vlees en bloed was Johannes de doper (Mt11:10).

1:8 *in vlammend vuur, als Hij wraak brengt over hen die God niet kennen en over hen die het evangelie van onze Heer Jezus niet gehoorzamen. 1:9* *Zij zullen als straf lijden [het] eeuwig verderf, [verwijderd] van [het] aangezicht van de Heer en van de heerlijkheid van zijn sterkte,*

Als Jezus Christus als Heer van allen (Hd10:36) zal verschijnen, zal zijn Goddelijke heerlijkheid niet alleen blijken uit de engelenmachten die Hem zullen vergezellen. Hij zal ook persoonlijk een ontzagwekkende heerlijkheid uitstralen: die heerlijkheid is zichtbaar in *zijn* sterkte (vs9) en in *zijn* heiligen (vs10). Paulus schrijft daarnaast over vlammend vuur, waarin zowel de Heer als zijn engelen zullen komen. Vuur wijst in de Schrift vaak op de heilige tegen-

woordigheid van God; zie o.a. Ex3:2; 19:18; 24:17; Dt4:12,15, 24,33,36; 5:4,22,24,26; 9:3,10; 10:4; Js30:27; 66:15,16; vgl. ook Hb12:29: “Immers, onze God is een verterend vuur.” Op de dag dat God met het vuur van zijn heiligheid en gerechtigheid gaat oordelen, blijkt Hij dat oordeel echter uit te voeren “door een man die Hij daartoe heeft bestemd, waarvan Hij aan allen zekerheid heeft gegeven door Hem uit de doden op te wekken” (Hd17:31). En wij weten Wie die Man is: de Mens Christus Jezus, de Zoon van God, aan wie God macht gegeven heeft oordeel uit te oefenen, niet hoewel, maar juist “omdat Hij de Mensenzoon is” (Jh5:27). Hij zal komen om datgene te doen wat ons in deze tijd nog niet betaamt, namelijk wraak brengen. Die neiging voelen we allemaal wel eens in ons opkomen, evenals de zonen van Zebedeüs, die vuur uit de hemel wilden laten neerdalen op Samaritanen die de Heer Jezus niet wilden ontvangen. De Heer keurde dat destijds af (Lk9:54), en doet dat nog steeds. Als wij ons in deze tijdsperiode wreken, doen wij iets wat God uitdrukkelijk aan Zichzelf voorbehoudt, en aan ons verbiedt (Rm12:19; Hb 10:30).

Als de Heer Jezus ten oordeel zal verschijnen, zal Hij hier op aarde twee groepen mensen aantreffen die we goed moeten onderscheiden:

- *groep 1* wordt gevormd door hen die God niet kennen;
- *groep 2* wordt gevormd door hen die het evangelie van onze Heer Jezus Christus niet gehoorzamen.

De mensen van *groep 1* worden geoordeeld omdat zij God niet kennen. Dit gebrek aan kennis zal hun worden aangerekend omdat God aan elk mens Zichzelf in de schepping openbaart. Zijn eeuwige kracht en Goddelijkheid kunnen uit zijn werken met inzicht doorzien worden, en daarom is eerbied voor Hem als de Schepper het minste wat Hij van mensen mag verwachten, ook al hebben zij nooit de Bijbel gelezen of het evangelie horen prediken (Rm1:18-21; Ps19:1-5; vgl. Op14:7). Men zal hier vooral aan de volken, de heidenen,

moeten denken (Ps79:6; Jr10:25; 1Th4:5; Hd14:17), en pas in tweede instantie aan Joden (Jr9:6; Jh8:55).

De mensen van *groep 2* dragen een grotere verantwoordelijkheid. Zij hebben niet alleen het getuigenis dat van de schepping uitgaat, genegeerd en dus God niet als Schep- per verheerlijkt of gedankt; daarnaast hebben zij ook het evangelie van onze Heer Jezus Christus niet gehoorzaamd. Evangelisten prediken de blijde boodschap van de verlossing, die in Christus Jezus is (Rm3:24), maar helaas zal in de toekomst blijken dat niet allen gehoor hebben gegeven aan hun oproep (Rm10:3,16). Men zal hier zowel aan Joden als aan heidenen moeten denken (vgl. Rm11:30, nt. TE). Overigens blijkt uit de beschrijving van deze laatste categorie dat het niet mogelijk is beide groepen als één geheel samen te nemen. Niet alle zondaren horen immers het evangelie van Christus prediken, en dus zijn ook niet alle zondaren daar- aan ongehoorzaam.

Dat het bewust afwijzen van het evangelie van Jezus Christus ook consequenties heeft voor de houding van de betrokkenen tegenover hen “die van Christus zijn” (1Ko 15:23), ondervonden de Thessaloniërs dagelijks. Tegenover deze tegenstanders zou God hun recht verschaffen. Iets soortgelijks zien we in de handelwijze van de Heer ten aan- zien van de vijanden van het gelovig overblijfsel uit Israël in de toekomst – dit zullen grotendeels dezelfde zijn als de mensen die nu hun vijandschap jegens God en Christus op de christenen botvieren, en die, als zij dan tenminste nog in leven zijn, bij de opname van de Gemeente op aarde zullen achterblijven (zie verder het commentaar bij 2Th2:10-12). De Zoon des Mensen zal onderzoeken hoe in de tijd tussen de opname van de Gemeente en de openbaring van het Vrede- rijk de in die tussentijd levende volken zich praktisch zullen opstellen tegenover dit gelovige Joodse overblijfsel, de broe- ders van de Koning. Zij zullen zich dan als vijanden openba- ren, en zullen daarom op diezelfde Dag des Heren hun straf ontvangen (Mt25:31-46).

Overigens is inmiddels gebleken dat de Thessaloniërs de opname van de Gemeente niet hebben meegemaakt. Hun lichamen rusten nu in de aarde totdat zij, bij Christus' wederkomst, als Hij zijn Gemeente komt halen, als de "doden in Christus" eerst zullen opstaan. Zo had de apostel het hun geschreven in 1Th4:16. En ook de lichamen van hun verdrukken liggen in de graven; zij zullen hun verdiende straf echter niet ontlopen. Maar zij zullen die pas ontvangen nadat ook zij zullen zijn opgestaan; de opstanding van deze "overige doden" zal echter pas ná het Vrederijk plaatshebben (Op20:5,12v.). De gebeurtenissen die in de hier besproken verzen worden beschreven, zullen die ongelovigen treffen die bij de openbaring van de Heer Jezus nog op aarde zullen leven. Uiteindelijk zullen evenwel alle ongelovigen, of ze nu nog op aarde zullen leven bij de openbaring van de Heer Jezus, of opgewekt worden na het Vrederijk, in hetzelfde eeuwige verderf terechtkomen, ver van de macht en majesteit van zijn Persoon.

1:8 *in vlamvend vuur*. Gr. *en puri flogos* = in een vuur van vlam, d.w.z. in een vuurvlam. Deze zelfde verbinding ook in Hd7:30 (citaat uit Ex3:2 LXX; TE vertaalt hier *vlam*), de geschiedenis van de brandende braamstruik, waar de vuurvlam wijst op de tegenwoordigheid van God. Als vergelijking in Hb1:7, waar het op de engelen slaat, en Op1:14 (de ogen van de Zoon des mensen die wandelt temidden van de kandelaars); Op2:18 (de ogen van de Zoon van God, die harten en nieren doorzoekt); Op19:12 (de ogen van de Berijder van het witte paard, wiens naam is Getrouw en Waarachtig, en die verschijnt om de naties te oordelen). We concluderen dat de vuurvlam spreekt van de heiligheid van God, zichtbaar in zijn rechterlijke majesteit. God oordeelt in de Persoon van zijn Zoon, die Mensenzoon is. Engelen kunnen deze heiligheid van God openbaren (vgl. de serafs in Js6:3). In ons vers kan *in vlamvend vuur* dan ook zowel verbonden worden met *de openbaring van de Heer Jezus ... als Hij wraak brengt* alsook met *de engelen van zijn kracht*.

wraak: het Gr. *ekdikèsis* is vertaald met *recht* in Lk18:7,8;

met *wraak* in Lk21:22, Hd7:24, Rm12:19 en Hb10:30; met *bestrafing* in 2Ko7:11 en 1Pt2:14. Het verwante werkwoord *ekdikeyo* is in Lk18:3,5 vertaald met *recht verschaffen*; in Rm12:19, 2Ko10:6, Op6:10;19:2 met *wreken*. Voorts komt in Rm13:4 en 1Th4:6 nog voor het substantivum *ekdikos*, dat *wreekster/wreker* betekent. De Thessalonikers krijgen hier dus de verzekering dat er een dag zal komen, waarop juist mensen die zich voorafgaand aan die dag als vijanden van Christus openbaren, hun rechtvaardige straf zullen ontvangen. Tevens zal zo aan henzelf recht worden verschaft; in vs6 bleek immers al dat dan, in overeenstemming met de rechtvaardigheid van God, aan de verdrukkers de verdrukking zal worden vergolden. Maar hier in vs8 gaat het verder: de schuld blijkt niet alleen te bestaan uit het verdrukken van christenen, maar vooral in het niet (er)kennen van God en in de ongehoorzaamheid aan het evangelie van Jezus Christus. *hen die God niet kennen*: *kennen* (Gr. *oida*) heeft hier de betekenis van bewuste, innerlijke kennis. Voor het niet kennen van God bestaat geen verontschuldiging (zie de hoofdttekst hierboven). Daarom vinden we bij mensen die zich hieraan schuldig maken, ofwel afgoderij (Gl4:8) ofwel seksuele onreinheid (1Th4:5), ofwel beide (Rm1:23v.). God niet kennen is nooit louter “atheïsme”, maar altijd “antitheïsme” (De Boor). *en over hen die het evangelie van onze Heer Jezus niet gehoorzamen*: aangezien het lidwoord herhaald wordt, kan dit het beste worden beschouwd als behorend bij een tweede categorie personen, die onderscheiden wordt van de eerste (“hen die God niet kennen”). *Gehoorzamen* (Gr. *hupakouo*) heeft zowel in het Nederlands als in het Grieks verwantschap met horen, luisteren (vgl. Hd12:13); de uitdrukking *gehoorzamen aan het evangelie* verder alleen in Rm10:16; zie ook 1Pt4:17, waar voor “niet gehoorzamen” *apeitheo* wordt gebruikt; zie voor vergelijkbare personificaties in verband met de bekering Hd6:7 (“gehoorzamen aan het geloof”); Rm6:17 (“gehoorzamen aan de inhoud van de leer waarin men onderwezen is”). Soortgelijke verbindingen ook in combinatie met het substantivum *gehoorzaamheid* (Gr. *hupakoè*): Rm1:5; 16:26 (“geloofsgehoorzaamheid”, Gr. *hupakoè pisteos*) en 1Pt1:22 (“gehoorzaamheid aan de waarheid”). Het prediken van het evangelie doet dus een appèl op de hoorders deze boodschap

niet alleen belangstellend aan te horen, maar er ook naar te luisteren, en wel door de waarheid ervan te erkennen, daarmee in te stemmen en vervolgens door het geloof te gehoorzamen aan de in de boodschap vervatte oproep tot bekering en geloof.

het evangelie van onze Heer Jezus: de woorden *van onze Heer Jezus* kunnen het beste worden opgevat als genitivus obiectivus, en geven dus de inhoud, de hoofdpersoon van de blijde boodschap aan; het gaat immers om de boodschap van God aan de zondaar, en die boodschap betreft zijn Zoon, Jezus Christus (Rm1:1,9; vgl. ook 2Tm2:8; Hd5:42;8:35; 11:20).

1:9 *Zij zullen als straf lijden*: Gr. *dikèn tisousin*, deze verbinding alleen hier in het NT. *Straf* (Gr. *dikè*) verder nog in Jd7 (“een straf van eeuwig vuur”); het woord heeft de betekenis van “genoegdoening”. In Hd28:4 komt het voor als eigenaam, “de Gerechtigheid”, een heidense godin.

Lijden: hier niet het normale woord voor lichamelijk of geestelijk lijden (Gr. *paschoo*), maar *tinoo*, dat *betalen* (meestal van een boete, genoegdoening), *boeten* betekent. In dit geval is de prijs die men betaalt de straf die men ondergaat. Het betreft dus een volstrekt rechtvaardige, door de rechter opgelegde straf, die in overeenstemming is met de juridische schuld die men heeft. Vgl. Abrahams vraag: “Zou de Rechter der ganse aarde geen recht doen?” (Gn18:25)

[het] eeuwig verderf: deze verbinding alleen hier in het NT; dit eeuwig verderf zal volgen op het *plotseling verderf* dat deze ongelovigen zullen meemaken bij het aanbreken van de Dag van de Heer (1Th5:3). Het woord *eeuwig* (Gr. *aiónios*) wordt slechts op enkele plaatsen gebruikt om een beperkte tijdsduur aan te geven (het gaat dan om een uitdrukking die lett. betekent “voor eeuwige tijden”; zie Rm16:25; 2Tm1:9; Tt1:2). In alle andere plaatsen betekent het “eeuwig” in de zin van “altijd durend”; het wordt ook gebruikt voor God Zelf (Rm16:26), voor zijn kracht (1Tm6:16), voor zijn heerlijkheid (1Pt5:10), voor de Heilige Geest (Hb9:14). Het staat tegenover “tijdelijk” in 2Ko4:18; vgl. ook Fm:15. In onze plaats gaat het dan ook om een altijddurend, nimmer eindigend verderf. *Verderf* (Gr. *olethros*): verder in 1Ko5:5 (tot verderf van het vlees, tijdelijk) en 1Tm6:9 (verderf in één adem genoemd met *ondergang* als algemeen gevolg van schadelijke

begeerten). Dezelfde stam in de Gr. woorden *ho olethreuoon* en *ho olethreutès* in Hb11:28 en 1Ko10:10 (“de verderver”).

[*verwijderd*] van [*het*] *aangezicht van de Heer* (Gr. *apo prosopou tou Kuriou*: vgl. voor deze betekenis van *apo* [*verwijderd*] van) Rm9:3. Met het *aangezicht van de Heer* wordt zijn *Persoon* bedoeld; het Gr. *prosopon* heeft die betekenis heel vaak, o.a. in 2Ko1:11, Gl2:6 en Jd16; vgl. hiervan afgeleide woorden in Hd10:34, Rm2:11, Ef6:9, Ko3:25, Jk2:1 en 9. Als hier sprake is van invloed van de LXX (vgl. Gn3:8; Ex14:25 LXX), zou het woord *prosopou* (“aangezicht”, “persoon”) in de vertaling zelfs weggelaten moeten worden; zo in Hd5:41; 7:45; evt. Op6:16 en 20:11. Voor de betekenis *ver van* / [*verwijderd*] van van deze hele verbinding vgl. Op12:14 (daar zou men beter kunnen vertalen “... ver van de slang”; zie ook Blass §217,1).

en van de heerlijkheid van zijn sterkte: citaat uit Js2:10,19,21 LXX. Jesaja spreekt daar over de heerlijkheid en de kracht die de Here zal openbaren op de Dag des Heren (Js2:12). De dan levende ongelovigen zullen die heerlijkheid zien, en vervolgens daarvan voor eeuwig worden verwijderd. De combinatie “van de heerlijkheid van zijn sterkte” kan worden opgevat als een zgn. hendiadys, zodat de betekenis wordt “van zijn heerlijke sterkte” of “van zijn sterke heerlijkheid”.

1:10 *wanneer Hij komt om op die dag verheerlijkt te worden in zijn heiligen en bewonderd te worden in allen die hebben geloofd; want ons getuigenis aan u is geloofd geworden.*

De apostel stelt het de Thessalonikers heel duidelijk voor: als uiteindelijk aan de (op dat moment nog levende) verdrukkers verdrukking zal worden vergolden, en de Heer Jezus samen met zijn engelen in vlammend vuur geopenbaard zal worden om het oordeel te brengen over de ongelovigen, dan zal dat plaatsvinden op een heel concrete dag. En toch gaat het op die dag niet enkel om het recht van de Thessalonikers en de rechtvaardige vergelding van het door de vijanden gepleegde onrecht. Neen, het zal in de eerste

plaats de dag zijn waarop de Heer Jezus verheerlijkt zal worden. Want niet alleen de Thessaloniërs en vele christenen na hen zijn verdrukt; het is begonnen met de verachte Man van Nazareth, voor Wie de wereld geen plaats had. Bij zijn geboorte was er geen plaats in de herberg (Lk2:7); direct na zijn geboorte had koning Herodes het op Hem voorzien en moest Hij vluchten naar Egypte (Mt2:13v.); tijdens zijn verdere leven had Hij, de Zoon des Mensen, geen plaats om het hoofd neer te leggen (Mt8:20; Lk9:58). Mensen hebben Hem zelfs gesmeekt uit hun gebied te vertrekken, hoewel ze zijn macht over de demonen gezien hadden (Mt8:34; Lk8:37). En zelfs na zijn dood was er voor Hem geen plaats: Hij lag niet in een eigen graf, maar in dat van een ander (Mt27:59). Hij is zijn leven lang die Ene, grote Eenzame geweest, die tegenspraak van zondaars tegen Zich heeft verdragen (Hb12:3). Zijn heerlijkheid werd slechts gezien door die kleine groep mensen, die in Hem geloofde, en aan wie Hij Zich openbaarde (Jh1:14; 2:11). Maar de grote massa had daarvoor geen oog. Uiteindelijk heeft God Hem uit de doden opgewekt en Hem heerlijkheid gegeven (1Pt1:21). Onzichtbaar voor de wereld, die Hem nog geen graf waardig keurde, zit daar aan Gods rechterhand de verheerlijkte Mens, Jezus van Nazareth. Daar wacht Hij op het moment dat Hij Zich aan de hele wereld kan gaan vertonen, en allen onder de indruk zullen komen van zijn heerlijkheid. Dan zal elke knie zich in de naam van Jezus moeten buigen, en zal elke tong belijden dat Hij, Jezus Christus, Heer is, tot heerlijkheid van God de Vader (Fp2:10v.).

Paulus bepaalt de Thessaloniërs bij dat geweldige moment dat de Heer Jezus zal komen om op die dag verheerlijkt te worden, en dat *in zijn heiligen*, en bewonderd te worden *in allen die hebben geloofd*. Het zal voor de wereld, voor jullie verdrukkers, een adembenemend wonder zijn, zegt de apostel als het ware tot hen, als bij de wederkomst van de Zoon des mensen de heerlijkheid van deze Persoon in *alle* gelovigen, dus ook in jullie, Thessaloniërs, zichtbaar zal

zijn! Jullie dragen er dan, zichtbaar voor iedereen, toe bij dat Hij bewonderd wordt! Die heerlijkheid en bewondering zal niet in de eerste plaats de gelovigen gelden, maar Hem, die dan verschijnen zal. De mensen zullen de Zoon des Mensen zien komen op de wolken van de hemel, met kracht en grote heerlijkheid (Mt24:30). Jullie, gelovigen uit Thessalonika, zullen die dag met Hem meekomen, had Paulus al geschreven in 1Th3:13. En ook de Kolossers zouden later te horen krijgen, dat op het moment dat Christus, hun leven, geopenbaard zou worden, ook zij met Hem geopenbaard zouden worden in heerlijkheid (Ko3:4).

Uit alles blijkt dat Paulus hier niet spreekt over de dag waarop de Heer Jezus de gelovigen van nu, tegelijk met de al ontslapen heiligen, in het huis van de Vader zal brengen (Jh14:1-3; 1Th4:15-18; 1Ko15:51-58). Hier in 2Th1 laat hij juist zien dat de Heer Jezus dan niet komt om de zijnen van de aarde weg te rukken en *tot Zich* te nemen, maar dat Hij daarna, wanneer zij een verheerlijkt lichaam ontvangen zullen hebben, *Zich samen met hen* aan de wereld zal vertonen. Dan, als Hij geopenbaard zal worden, en de zonen van God met Hem (Rm8:19), zal de wereld erkennen dat Hij, die lang geleden door haar verworpen was, werkelijk de Gezondene van de Vader was, en dat de door haar evenzeer verworpen christenen al die eeuwen de voorwerpen van de liefde van de Vader waren; Christus' heerlijkheid zal in hen gezien worden, als zij samen met Hem zullen verschijnen; Christus in hen, en de Vader in Hem (Jh17:22-23; vgl. Hb2:13b).

1:10 *wanneer Hij komt.* Gr. *hotan elthei*, d.i. een conjunctivus generalis of, gezien het futurum in de hoofdzin (vs9), futuralis; men kan ook vertalen "wanneer Hij zal komen". Het woord *hotan* is op zichzelf onbepaald, d.w.z. het laat het feitelijke tijdstip van de handeling in het midden. Zie over dit zichtbare *komen* van de Zoon des mensen o.a. Mt10:23; 16:27,28; 24:44; 25:31; 1Ko4:5; Hb10:37; Op1:4; vgl. Ps96:13. *op die dag*; in het Gr. sluit het vers op majestueuze wijze met

deze woorden af; ze kunnen het beste worden opgevat als nadere uitwerking van het *wanneer Hij komt* aan het begin van het vers; zie over deze *dag van de Heer* 2Th2:2 + comm., en excursus 2:2. Paulus had de Thessaloniërs al geschreven over de *Dag van de Heer* in 1Th5:2, en kan daarom spreken over “die dag”; vgl. overigens o.a. Js2:11,17; Mk13:32; 14:25; Lk21:34; 2Tm1:12,18; 4:8.

om...verheerlijkt te worden in: het Gr. *endoxazoo en* komt in het NT alleen hier en verderop in vs12 voor. In de LXX wordt het vaker gebruikt, o.a. voor God die Zich verheerlijkt in Farao (Ex14:4), in de raad der heiligen (Ps89:8) en in Israël (Js49:3). Dat Paulus hier, zoals enkele commentaren zeggen, bovengenoemde teksten uit de LXX citeert, is onwaarschijnlijk; hooguit kan men vaststellen dat hij aansluit bij het spraakgebruik van de LXX (zo ook Bruce). *Verheerlijken* (Gr. *doxazoo*) betekent eigenlijk *de heerlijkheid van iemand erkennen* of *openbaren*. In het NT wordt God verheerlijkt door mensen (o.a. Mt9:8; 15:31; Lk2:20; 7:16; Hd4:21; 1Ko 6:20; Gl1:24), en mensen ook door God (Rm8:30); verder wordt God de Vader verheerlijkt in of door de Zoon (o.a. Jh13:31,32; 14:13; 17:1,4) en de Zoon door de Vader (o.a. Jh8:54; 16:14; 17:1,5) en door de Heilige Geest (Jh16:14). Daarnaast zien we dat de Heer Jezus verheerlijkt wordt in absolute zin, namelijk in zijn verhoging bij de Vader (Jh7:39; 12:16,23; 13:31), alsook (en dat is een parallel met onze plaats) in mensen (Jh17:10); op de dag waarover 2Th1:10 spreekt, zal Christus openlijk verschijnen en verheerlijkt worden, maar zijn heerlijkheid zal juist zichtbaar zijn in zijn heiligen (1Jh3:2).

in zijn heiligen: *heiligen* als substantivum (Gr. *hagioi*) wordt in het NT altijd voor mensen gebruikt (zie o.a. Mt27:52; Hd9:13; 26:10; Rm1:7; 8:27; Ef3:8; 1Tm5:10) en nimmer voor engelen. Wel vinden we de verbinding *heilige engelen* (Mk 8:38; Lk9:26; Op14:10; enkelvoud in Hd10:22). De enige plaats in 1Th waar van *heiligen* sprake is, is 1Th3:13, dat overigens over hetzelfde gebeurtenis spreekt. De Heer Jezus zal dus verschijnen in gezelschap van zowel engelen (2Th2:7) als mensen.

bewonderd te worden: het is opmerkelijk dat de enige twee plaatsen waar dit werkwoord in deze vorm (passieve aoristus

van *thaumazoo*) nog voorkomt, de verwondering beschrijven ten aanzien van het toekomstige herstelde Romeinse rijk, nl. Op13:3 en 17:8. Wat een indrukwekkend contrast! Na zich vergaapt te hebben aan dat wat door toedoen van de satan zelf tot stand zal komen, zal de dan levende mensheid Hem zien die het werkelijk waard is bewonderd en aanbeden te worden.

in allen die hebben geloofd: Gr. *en pasin tois pisteusasin*: mogelijk is *pisteusas* een aoristus ingressivus, zodat men kan vertalen *die tot geloof zijn gekomen*; vgl. voor dit gebruik van het participium aoristi van dit werkwoord Hd4:32;11:17. Aangezien er niet specifiek bij staat "in Christus", vatten wij deze verbinding op als een aanduiding die tevens de gelovigen van het OT mee insluit (Hb11:39,40; vgl. Jh8:56). De Thessaloniërs maakten zich immers zorgen over de gang van zaken tijdens de openbaring van de Heer Jezus op zijn dag; Paulus laat ze hier zien dat *alle gelovigen* van alle tijden, dus ook de (dan inmiddels verheerlijkte) Thessaloniërs, die een getuigenis van de onzichtbare Christus geloofd hebben, op die dag samen met de Heer zouden verschijnen. Zo laat hij ze enerzijds zien dat ze persoonlijk op die dag niets te vrezen hebben, en anderzijds richt hij hun aandacht op Hem, om Wie het op die dag echt zal gaan. De Thessaloniërs konden er dus zeker van zijn dat de vervolgingen die ze nu te verduren hadden, er juist op wezen dat de Dag van de Heer nog *niet* aangebroken was.

want ons getuigenis aan u is geloofd geworden: Enkele handschriften, waaronder 104 (een minuskelhandschrift uit de 11e eeuw), lezen niet *episteuthè* (= is geloofd geworden) maar *epistoothè* (= is bevestigd geworden). Aan deze laatste lezing gaf Hort de voorkeur; hij vertaalt: "ons getuigenis is bij u (Gr. *ef humas!*) bevestigd geworden." Het tekstgetuigenis wijst echter, als men ouderdom, hoeveelheid en geografische verspreiding van de handschriften in aanmerking neemt, op *episteuthè* als de oorspronkelijke lezing. De zinsconstructie kan derhalve het beste worden opgevat als een ellips, d.w.z. hieraan voorafgaand is de gedachte weggelaten "en dus ook in jullie, Thessaloniërs".

1:11 *Daarom bidden wij ook altijd voor u, dat onze God u de roeping waard acht en alle welbehagen van [zijn] goedheid en [het] werk van [het] geloof in kracht vervult, 1:12 opdat de naam van onze Heer Jezus verheerlijkt wordt in u en u in Hem, naar de genade van onze God en van [de] Heer Jezus Christus.*

De apostel besluit dit inleidende gedeelte met een gebed voor de Thessaloniërs. Ondanks hun huidige leven van vervolging en verdrukking zijn zij geroepen als degenen in wie de Heer Jezus bij zijn komst openlijk verheerlijkt en bewonderd zal worden. Daarom is het noodzakelijk dat zij zich nu al in overeenstemming met die roeping gedragen. En wie kan dat in eigen kracht? Daarom laat hij hun ter bemoediging weten dat hij voor hen bidt. Hij vertelt ook wat hij bidt, namelijk dat God hen in staat mag stellen zich overeenkomstig hun roeping te gedragen. Praktisch betekent dit dat hij God vraagt de Thessaloniërs een welgevallen in het goede te geven en hun geloof op krachtige wijze in daden om te zetten. Dan wordt namelijk nu al (en niet pas straks!) heerlijkheid van de Heer Jezus in hen zichtbaar; dan worden ook nu al zichzelf verheerlijkt in Hem (vgl. vs10; Jh17:10,21-23; Rm8:30), wiens heerlijkheid spoedig voor de hele wereld zichtbaar zal zijn. Dan wordt op de plaats waar nog niet alles aan Hem onderworpen is (Hb2:8), de Naam van onze Heer (de openbaring van Wie Hij is) toch reeds verheerlijkt in het leven van de gelovigen. En als dat alles dan inderdaad werkelijkheid wordt, dan is er nog steeds helemaal niemand die zichzelf daarvoor een schouderklopje kan geven: het is en blijft alles naar de genade, die haar oorsprong heeft in onze God en in de Heer Jezus Christus.

1:11 *Daarom.* Gr. *eis ho*, dat meer *daartoe*, in verband daarmee, met het oog hierop betekent (relatieve aansluiting; vgl. "waartoe" in Fp3:16; 2Th2:14; 1Tm2:7; 2Tm1:11; 1Pt2:8; "hiervoor" in Kol1:29); het legt steeds een nauw verband met

het voorafgaande; in ons vers wordt zo de verbinding gelegd met vs5-10; het *waard geacht worden* in vs11 wordt zo verbonden met de verwante uitdrukking in vs5 (Hogg & Vine, 236).

de roeping: over deze roeping (Gr. *klèsis*, alleen hier in 1 en 2Th; afgeleid van *kaleoo*, dat *roepen* betekent en vaker voorkomt) heeft Paulus al in zijn eerste brief geschreven; zie 1Th2:12 (“God... die u roept tot zijn eigen koninkrijk en heerlijkheid”); 4:7 (“Want God heeft ons niet geroepen tot onreinheid, maar in heiliging”) en 5:24 (“Hij die u roept, is getrouw”); vgl. verder 2Th2:14: “waartoe [d.i. de behoudenis, zie comm. aldaar] Hij u door ons evangelie <ook> geroepen heeft, tot verkrijging van de heerlijkheid van onze Heer Jezus Christus.” Omdat deze roeping uiteindelijk gericht is op het openlijk deel krijgen van de gelovigen aan de heerlijkheid van de Heer Jezus in de toekomst, is het tot zijn eer als die heerlijkheid nu reeds in hun leven zichtbaar is; vgl. ook vs12.

waard acht: als God mensen iets “waard acht” (Gr. *axiooo*; vgl. de samenstelling *kataxiooo* in vs5), doet Hij dat niet op grond van iets in deze mensen dat aanspraak op deze waardigheid zou maken. Het is altijd God die waard acht, d.w.z. de waardigheid toekent. Als God gelovigen hun roeping waard acht, houdt dit in dat Hij het deze gelovigen waardig keurt hun roeping, met alle voorrechten die daarmee zijn verbonden, ten volle te ervaren. Sommige uitleggers denken dat dit *waard achten* pas in de toekomst, dus achteraf, zal plaatsvinden; in dat geval zullen we moeten denken aan het moment waarop de gelovigen beoordeeld (niet: veroordeeld!) zullen worden voor de rechterstoel van God (Rm14:10) of Christus (2Ko5:10).

alle welbehagen van [zijn] goedheid: aan de haakjes is te zien dat TE hier (evenals JND en SV) het woordje *zijn* in de vertaling heeft toegevoegd, dat dan op God terugslaat. Tegen deze niet noodzakelijke toevoeging (zie bijv. Kelly, NBG) zijn de volgende argumenten in te brengen:

- (1) het woord *goedheid* (Gr. *agathosunè*) wordt elders niet voor God, maar voor mensen gebruikt; zie Rm15:14; Gl5:22; Ef5:9;
- (2) het erop volgende *werk van [het] geloof* herinnert aan

1Th1:3, waar het wordt voorafgegaan door “uw” en dus op mensen slaat;

(3) het woord *welbehagen* (Gr. *eudokia*) kan, behalve op Goddelijke Personen, ook op mensen slaan; vgl. Rm10:1 (TE: “wens”); Fp1:15 (TE: “met goede bedoelingen”). Hetzelfde geldt voor de uitdrukking *een welbehagen hebben in* (Gr. *eudokeoo*), die o.a. juist in 1 en 2Th voor mensen gebruikt wordt, nl. in 1Th2:8 (“graag willen”); 3:1 (“het goed vinden”) en 2Th2:12. *Welbehagen van goedheid* kan het beste worden opgevat als *welbehagen in goedheid* (*agathosunès* dan opgevat als genitivus obiectivus). Daarbij moet natuurlijk worden bedacht dat het uiteindelijk God is, die in hen zowel het willen als het werken werkt, in overeenstemming met zijn welbehagen (Fp2:13).

werk van [het] geloof: zie ook 1Th1:3, waar een lidwoord staat voor geloof; op dit geloof als de motiverende factor ligt daar het accent. Hier, in 2Th1:11 is het geloof (zonder lidwoord, daarom de genitivus opvatten als qualitatis) meer datgene waardoor het werk gekenmerkt wordt; men zou kunnen vertalen “geloofsactiviteit”.

vervult (Gr. *plèroosei*): d.w.z. *tot volheid/ten einde brengt, voleindigt, volledig maakt*; vgl. o.a. Jh3:29; 17:13; Hd12:25; 13:25; 14:26; 19:21; Rm15:19; 2Ko10:6.

in kracht (Gr. *en dunamei*): vgl. 1Th1:5, waar Paulus de Thessaloniërs herinnerde aan de omstandigheden waaronder het evangelie tot hen gekomen was: niet alleen in woord, maar ook *in kracht* en in [de] Heilige Geest en <in> zeer volle zekerheid. Paulus' gebed hier is dat de Thessaloniërs, die het evangelie als Gods kracht tot behoudenis hadden ervaren, nu ook in hun dagelijkse praktijk als gelovigen deze kracht van God zouden ondervinden. Zie voor deze *kracht* in het handelen van God Rm1:4 en Ko1:29; vgl. ook 2Th1:7).

1:12 *verheerlijkt wordt*: zie hierboven, comm. vs10, en vgl. 2Ko8:23, waar gelovigen reeds bij hun leven “Christus' heerlijkheid” worden genoemd.

naar de genade van onze God en van [de] Heer Jezus Christus: men zou evt. kunnen vertalen *van onze God en Heer, Jezus Christus* (vgl. verbindingen als in Tt2:13 en 2Pt1:11); een bezwaar is echter dat Paulus deze combinatie verder nergens bezigt. Het lijkt daarom veiliger er hier van-

uit te gaan dat de apostel de nauwe verbondenheid van de Goddelijke Personen wil onderstrepen door ze samen te voegen met slechts één lidwoord.

Hoofdstuk 2

2:1 *Wij vragen u echter, broeders, in verband met de komst van onze Heer Jezus Christus en onze bijeenvergadering tot Hem, 2:2 dat u niet [zo] snel in uw denken geschokt of verschrikt wordt, noch door geest, noch door woord, noch door brief als van ons, alsof de dag van de Heer al aangebroken zou zijn.*

In hoofdstuk 1 heeft Paulus de Thessalonikers vooral willen bemoedigen. Hij liet daar zien hoe dankbaar hij voor hen was, en wees hen erop dat alle vervolgingen en verdrukkingen die zij te doorstaan hadden, hun niet toevallig overkwamen, maar een bewijs waren van het rechtvaardig oordeel (bestel) van de God die hen ook staande had gehouden. Tevens heeft hij hen naar de toekomst laten kijken: nú moesten zij weliswaar lijden met het oog op het koninkrijk van God, maar stràks zou op rechtvaardige wijze worden afgerekend met hen die nu ongestraft hun gang lijken te kunnen gaan in het verdrukken van de gelovigen. Daarbij heeft hij hun blik gericht op Jezus Christus, omwille van Wie zij nú moesten lijden, maar die stràks geopenbaard zal worden. Bij

die openbaring van Jezus Christus in vlamvend vuur zouden zij rust hebben, samen met Paulus, Silvanus en Timotheüs, en zou aan hun verdrukkingen verdrukking worden vergolden. Maar Paulus liet méér zien dan dit. Hij heeft in het licht gesteld dat het in die toekomst uiteindelijk niet om hen zelf en hun rust, maar om Jezus Christus zou gaan, die niet alleen zal komen om te oordelen, maar ook om verheerlijkt en bewonderd te worden in *al* zijn heiligen, inclusief de Thessalonikers. Dat alles zal plaatsvinden wanneer Hij zal komen, *op die dag* (1:10). Door deze laatste woorden zo te kiezen heeft Paulus de Thessalonikers al in hoofdstuk 1 voorbereid op het centrale gedeelte van deze brief, hoofdstuk 2. Daar blijkt namelijk dat de apostel een heel bijzondere reden had om in het begin van zijn brief te schrijven over *die dag*, de dag van de komst en de openbaring van Jezus Christus, de dag waarop de Thessalonikers, samen met alle gelovigen van alle tijden, de heerlijkheid van de Heer Jezus zichtbaar voor de hele wereld zouden tentoonspreiden. In 2:2 blijkt namelijk dat de Thessalonikers in aanraking waren gekomen met mensen die nota bene beweerden dat de *Dag van de Heer* al aangebroken was!

Over de Dag van de Heer had Paulus al gesproken in 1Th5:2v.; daar schrijft hij dat zij over die dag nauwkeurig waren ingelicht, en doet hij een beroep op de kennis die zij hierover reeds bezaten. Ook de profeten van het Oude Testament hebben vol ontzag vooruitgeblikt naar de Dag van de Heer, en deze in al zijn verschrikkingen geschilderd; hun bedoeling was immers dat het ongehoorzame Israël, onder de indruk van deze naderende dag, zich zou bekeren; zie bijv. plaatsen als Js13:6,9; Jl2:1-2,31; Am5:18. Paulus had de Thessalonikers echter al uitgelegd dat zij nu al, als zonen van het licht, met die dag in overeenstemming waren, d.w.z. dat, als die dag zou komen, niet alleen de Heer zou verschijnen, maar zij *met Hem!* Zij waren dus wel de laatsten die op die dag iets te vrezen zouden hebben (zie verder de excursus 2:2).

De dwaalleraren hadden echter de gedachte dat die ontzagwekkende Dag van de Heer al aangebroken zou zijn, zó overtuigend naar voren gebracht dat de Thessalonikers daardoor uit hun geestelijk evenwicht waren geraakt. Men beriep zich daarbij kennelijk op een geest (d.i. een buitengewone openbaring, vgl. 1Ko14:12; 1Th5:19,20 met 1Jh4:1-6), of op een mondelinge of schriftelijke uitspraak van (vermeende) apostelen (vgl. voor deze verbinding van mondeling en schriftelijk onderwijs 2:15 en de nadrukkelijke ondertekening in 3:17; Gl6:11; Fm:19; zie voor valse apostelen 2Ko 11:13). In hoofdstuk 1 heeft Paulus, zonder over dit gerezen misverstand te spreken, de Thessalonikers op dit punt al gerustgesteld door te wijzen op enkele *kenmerken* van de Dag van de Heer. In feite heeft hij alleen al daardoor laten zien dat alle moeiten die zij dagelijks te doorstaan hadden, juist het bewijs waren dat de Dag van de Heer *nog niet* aangebroken was! Hoe zou iemand kunnen beweren dat er sprake is van de Dag van de Heer Jezus Christus, als van zijn *heerschappij* niets zichtbaar is en de christenen vervolgd worden? Als het gezag van deze Heilige Rechter schijnbaar straffeloos en openlijk wordt getart? Neen, op *zijn* dag zal op volstrekt ondubbelzinnige wijze zijn majesteit en heerlijkheid in de gelovigen gezien worden, en zal alles wat daarmee niet harmonieert, worden weggevaagd.

In hoofdstuk 2 laat Paulus vervolgens zien dat er nog een reden is waarom die dag nog niet aangebroken kan zijn, en dat is de *chronologie van de profetische gebeurtenissen*. Die ligt vast in de raadsbesluiten van God, zoals destijds door Paulus mondeling in hun aanwezigheid uiteengezet was (2:5). Immers “nog een zeer korte tijd en Hij die komt zal komen en niet uitblijven” (Hb10:37; Hk2:3 LXX).

Het is dan ook juist in verband met deze naderende komst, waarover hij inmiddels het nodige heeft geschreven, dat de apostel in vs1 de Thessalonikers oproept niet zo snel in hun denken geschokt of verschrikt te zijn als hen daarover informatie heeft bereikt die afwijkt van dit apostolisch

onderwijs. Daarbij wijst hij hen op een punt waarover hij in 1Th4:13v. geschreven had, te weten “onze bijeenvergadering tot Hem”, die met deze komst verbonden is. Daar bleek al dat de Heer Jezus pas *samen met* de zijnen in heerlijkheid zal verschijnen (vgl. Op17:14; 19:14) als Hij hen eerst (en dat betreft dan zowel de reeds ontslapen als de dan nog levende gelovigen) *tot Zich* zal hebben genomen (vgl. Op4:1). En juist die verwachting was bij de Thessalonikers op de achtergrond geraakt. Zie over deze *bijeenvergadering tot Hem* de belofte van de Heer in Jh14:3 “Ik kom weer en zal u *tot Mij* nemen, opdat ook u zult zijn waar Ik ben”; verder bij Paulus 1Th4:17 “daarna zullen wij, de levenden die overblijven, samen met hen in wolken worden opgenomen, *de Heer tegemoet* in [de] lucht; en zó zullen wij altijd *met [de] Heer* zijn”; vgl. ook 1Th 1:10; 5:9.

2:1 *Wij vragen u echter, broeders*: Paulus laat door zijn woordkeus (vgl. 1Th5:12) merken dat hij de Thessalonikers niet direct verwijten maakt, maar hen in alle vriendelijkheid (daarop wijst het vertrouwelijke “broeders”) vraagt (“verzoekt”, Gr. *erootao*) zich niet zo snel uit het veld te laten slaan; *vermanen* gaat verder, zoals blijkt in 1Th4:1.

in verband met: Gr. *huper* + genitivus, dat gewoonlijk de betekenis heeft van “ten behoeve van”, “met het oog op”. Daarnaast wordt *huper* vaak gelijkgesteld met *peri* in de betekenis van “over”, “aangaande” (vgl. ook de varianten in de handschriften: daar wisselen de beide preposities voortdurend!), vooral bij Paulus, bijv. 2Ko8:23 (“wat...betreft”), 2Ko 12:5 (“over”); zie Blass §231, en vgl. 1Th3:2; 2Th1:4,5. Het is blijkens het vervolg echter niet juist te menen dat de apostel met deze woorden hier zijn hoofdonderwerp introduceert, alsof er nu een verhandeling gaat komen over de opname van de Gemeente (onze bijeenvergadering tot Hem, zie hieronder); wel legt hij hier zijn uitgangspunt vast, waarop zijn nu volgende betoog over de Dag van de Heer stoelt. Men kan ook vertalen “gelet op”, of “op basis van”.

de komst van onze Heer Jezus Christus en onze bijeenvergadering tot Hem: Het woord *komst* (Gr. *parousia*) kan ook aan-

wezigheid, tegenwoordigheid betekenen (zoals bijv. in Fp1:26 en 2:12). De gedachte is dan dat iemands aanwezigheid zijn daaraan voorafgaande komst impliceert. De wijze waarop over de komst van de Heer wordt gesproken, is afhankelijk van de groep mensen voor wie Hij komt. De *komst* of aanwezigheid van de Heer houdt niet automatisch het tentoonspreads van zijn heerlijkheid, oftewel zijn *openbaring* of *verschijning* in; als dit laatste wel het geval is, moet dit uit de samenhang blijken. Van zijn komst in genade voor de zijnen, onmiddellijk, om de gelovigen op te nemen is sprake in Jh14:3; 1Ko15:23; 1Th2:19; 4:15; 5:23; Jk5:7,8; 1Jh2:28, en ook onze plaats, 2Th2:1; de *komst van onze Heer Jezus Christus* en *onze bijeenvergadering tot Hem* worden als één geheel gezien, hetgeen blijkt uit het feit dat beide uitdrukkingen slechts één gezamenlijk lidwoord hebben, vóór het woord *komst*; het verbindende *en* (Gr. *kaì*) dient explicatief te worden opgevat. De komst van de Heer heeft hier dus tot doel het bijeenvergaderen van de gelovigen tot Hem. Het Gr. voor *bijeenvergadering* (*episunagoogè*) komt alleen nog voor in Hb10:25, waar het gebruikt wordt voor de onderlinge *bijeenkomst*, die niet verzuimd dient te worden. Bij de toekomstige *episunagoogè* zal echter niemand ontbreken; zelfs de dood zal geen verhindering zijn, zoals blijkt uit 1Ko15:51-57. In Mt24:3,27,37 en 39 is sprake van de *komst van de Zoon des Mensen* en de begeleidende zichtbare verschijnselen, en dus van zijn verschijning; “Zoon des mensen” is de titel die de Heer niet draagt in verbinding met de Gemeente, maar met het oog op zijn aardse rechten en in verbinding met Israël; in die hoedanigheid is Hem ook het oordeel gegeven (Jh5:27; vgl. Hd17:31). Uitdrukkingen als *de verschijning van zijn komst* (2Th2:8) en *de komst van onze Heer Jezus met al zijn heiligen* (1Th3:13) spreken evenmin slechts over de aanwezigheid van de Heer, maar vooral over zijn verschijning in heerlijkheid; vgl. ook 2Pt1:16; 3:4,12.

2:2 *in uw denken*: Gr. *apo tou noös*, lett. *vanaf* uw denken. Het beeld is dat zij, door leerstellig geweld (“schokken”) van buitenaf, van hun geestelijke basis zijn afgeraakt; voor een soortgelijke gedachte zie 2Pt3:17: “weest op uw hoede dat u niet, door de dwaling van de zedelozen meegesleept, afvalt van uw eigen standvastigheid.” Vóór onze bekering was ons

denken vruchteloos (Ef4:17); ons denken is echter vernieuwd (Ef4:23) en principieel hebben wij het denken (de wijze van beoordelen) van Christus (1Ko2:16). De boze zal ons denken echter altijd een andere richting willen geven; we kunnen immers, zolang we in het vlees zijn, ook nog last hebben van het denken van ons vlees (Ko2:18).

geschokt: passivum van het Gr. *saleuoo* (verwant met *salos* = watergolven in Lk21:25), dat de betekenis heeft van *doen wankelen* (lett. o.a. Mt24:29; Lk6:48; Hb12:26v.; fig. in Hd2:25), *schudden* (Lk6:38; Hd16:26), *bewegen* (Mt11:7; Hd 4:31), *in opschudding brengen* (Hd17:13). Het woord wijst dus letterlijk op natuurgeweld, op het bruisen van de zee en het schokken van de aarde, en figuurlijk op een grote geestelijke onrust. Voor soortgelijk taalgebruik in het NT vgl. Ef4:14 (“heen en weer bewogen en rondgedreven door alle wind van leer”) en Jk1:6 (“wie twijfelt, is gelijk aan een golf van [de] zee, die door de wind voortgedreven en opgejaagd wordt”).

of verschrikt wordt: passivum van het Gr. *throeeo*, komt in het NT alleen nog voor in Mt24:6 en de paralleltekst Mk13:7. De betekenis is eigenlijk *rumoer maken*, *schreeuwen*, vandaar *opschrikken*, *bang maken*. Vgl. voor een positieve betekenis Hl5:4 LXX. In onze tekst zou men dus de activiteit van de dwaalleraren, door wie de Thessalonikers belaagd waren, kunnen typeren als “veel geschreeuw en weinig wol”.

door geest: vgl. voor dit gebruik van het woord *pneuma* 1Ko14:12; het gaat in 2Th2 om een buitengewone openbaring, afkomstig van een *geest* die niet uit God is (1Jh4:3); de werkzaamheid van dit soort geesten richt zich op het loslaten van de in Jezus Christus geopenbaarde waarheid, en is een kenmerk van de eindtijd (1Tm4:1).

door woord: blijktens het vervolg gaat het hier om het gesproken woord, dus om prediking; zie ook vs15. Overigens is er geen verschil in autoriteit tussen een door de apostel gesproken of geschreven woord; zie 3:14. Petrus spreekt daarnaast over “verzonnen woorden” in 2Pt2:3; zij staan in schril contrast met een gezonde, onaanvechtbare prediking (2Tm1:13; Tt2:8).

door brief als van ons: sommige uitleggers betrekken dit op 1Th, en verklaren de verbinding “noch door brief als van ons”

als “noch door een verkeerde interpretatie van een brief als de onze”. De woorden *als van ons* kunnen nl. op twee manieren worden opgevat:

(1) “zoals van ons”; Paulus bedoelt dan “door een [andere] brief als de onze”, of “door een brief zoals bijvoorbeeld die van ons” (=1Th); vgl. 2Pt3:16.

(2) “*alsof van ons afkomstig*”, “als het ware door ons”; in het licht van vs3 (“laat niemand u *op enigerlei wijze bedriegen*”) en van de nadrukkelijke ondertekening in 3:17 lijkt (2) de voorkeur te verdienen. We moeten dan denken aan een pseudepigrafisch geschrift, oftewel een valse brief die het apostolisch auteurschap claimde.

De woordgroep “als van ons” kan taalkundig behalve bij “brief” ook bij “geest” en “woord” getrokken worden; er staat eigenlijk “als door ons” (Gr. *hoos di' hëmoon*).

alsof de dag van de Heer al aangebroken zou zijn: de volgende afwijkende vertalingen dienen te worden vermeld:

- SV: *alsof de dag van Christus aanstaande ware*
- Calvijn: *alsof de dag van Christus nabij ware*
- Vulgata, Ambrosiaster en Pelagius: *quasi instet dies Domini = alsof de dag van de Heer aanstaande is*.

Deze vertalingen zijn niet correct. In het Gr. staat namelijk *enesteken* (het intransitief-reflexieve perfectum van *enistamaï*), dat als deelwoord voorkomt in Rm8:38 en 1Ko3:22 (in beide gevallen “*tegenwoordige dingen*”, i.t.t. “toekomstige dingen”, Gr. *mellonta*); 1Ko7:26 (“om de *tegenwoordige nood*”); Gl1:4 (“de *tegenwoordige boze eeuw*”) en Hb9:9 (“de *tegenwoordige tijd*”). Het woord wordt dus juist gebruikt om het *heden* te benadrukken (zo ook Van Leeuwen, Bolkestein). De Griekse grammatici gebruikten het woord om het taalkundige praesens aan te duiden. Zie verder de heidense, Joodse en LXX-citaten bij Oepke, TDNT II 543v.; helaas ondergraaft deze zijn eigen betoog door, na een indrukwekkende lijst van bewijsplaatsen die bovenstaand betoog ondersteunen, in een voetnoot een uitzondering te maken voor 2Th2:2 (waar hij voorstelt te vertalen “in process of coming”, d.w.z. “ bezig te komen”). Neen, de apostel zou de Thessaloniërs niets verwijten als zij dachten dat de Dag van de Heer aanstaande was; Paulus leerde dat zelf in Rm13:12; vgl. Hb10:25. Ook Calvijn erkent dat er vele plaatsen in de

Schrift zijn, waar de Geest zegt dat die dag nabij is. Tenminste, zo vervolgt hij, “zooveel God aangaat, bij wien duizend jaren zijn als een dag. Intusschen wil de Heere alzo van ons zonder ophouden verwacht zijn, dat wij geen zekeren bepaalden tijd zetten.” De gedachte uit 2Pt3:8, waar Calvijn naar verwijst, wordt echter juist voorgehouden aan mensen die spotten met het *uitblijven* van de wederkomst. Zulke mensen houdt Petrus voor dat wat *ons* een lange periode kan toeschijnen, niettemin voor *God* slechts één dag is. Het probleem van de Thessalonikers was overigens niet dat ze spotten met het *uitblijven* van de Dag van de Heer (integendeel), ook niet dat zij dachten dat die dag *nabij* was (daarin zouden zij gelijk hebben gehad); hun misverstand was juist dat ze dachten dat deze dag al *aangebroken* was. Een optimistische variant van deze dwaalleer heeft zich voorgedaan te Korinthe, waar sommige fanatieke lieden kennelijk de gedachte hadden dat het koninkrijk nu al zichtbaar gestalte moest krijgen in de regering van de gelovigen op aarde (1Ko 4:8).

Een vergelijkbare dwaalleer werd gebracht door Hymenëus en Filétus, die beweerden dat de opstanding al had plaatsgevonden (2Tm2:18) en deze zo van haar kracht beroofden. Als men de verschrikkingen van de Dag van de Heer en van de daaraan voorafgaande eschatologische gebeurtenissen reeds in de huidige bedeling probeert te herkennen, wordt een belangrijke prikkel om ernst te maken met onze verantwoordelijkheid weggenomen; zie 2Pt3:10-11. Voor de Thessalonikers kwam daar nog het probleem bij dat zij juist in een tijd dat zij vervolgd en verdrukt werden, met deze dwaalleer inzake de Dag van de Heer in aanraking kwamen, en daarom kennelijk in hun verwarring vreesden dat zij de verschrikkingen daarvan aan den lijve ondervonden.

EXCURSUS: 2:2

DE DAG VAN DE HEER EN DE WEDERKOMST VAN DE HEER JEZUS

Van de Thessaloniërs was algemeen bekend dat zij, al voordat zij een brief van Paulus ontvangen hadden, Gods Zoon uit de hemelen verwachtten (1Th1:10). Ook wisten ze dat de Heer Jezus zou gaan regeren – dit is af te leiden uit wat hun verweten wordt in Hd17:7. Toch zien we dat Paulus in beide aan hen gerichte brieven een concrete aanleiding had om zijn lezers juist over dit punt nader te informeren. Wat ze al wisten, was dat de “*Dag van de Heer*” zal komen als een dief in de nacht. Van die dag hebben de gelovigen niets te vrezen, omdat zij, evenals destijds de Thessaloniërs, zonen van het licht en zonen van de dag zijn. De verschrikkingen van die dag, samengevat als “een plotseling verderf”, zullen niet komen over de gelovigen, tot wie Paulus zich richt, maar over een categorie mensen die hij juist van hen onderscheidt: “Wanneer *zij* zullen zeggen: Vrede en veiligheid, dan zal een plotseling verderf over *hen* komen zoals de barensood over een zwangere, en *zij* zullen geenszins ontkomen. Maar *u*, broeders, bent niet in de duisternis, zodat die dag *u* als een dief zou overvallen; want u bent allen zonen van [het] licht en zonen van de dag” (1Th5:3-5). Op welke wijze zouden zij die Dag dan wèl meemaken? En wat is die Dag van de Heer voor een dag?

De Dag van de Heer

De Thessaloniërs hebben na de ontvangst van 1Th kennelijk te maken gekregen met dwaalleraren die beweerden dat de Dag van de Heer niet toekomstig meer was, maar al lang was aangebroken (2Th2:2). Op zichzelf waren zij over die dag zo goed geïnformeerd dat Paulus er in zijn eerste brief nauwelijks verdere bijzonderheden over meedeelde (1Th5:1v.). Reeds de profeten van het Oude Testament blikten vol ontzag vooruit naar deze dag; vele malen maken zij melding van deze *Dag van de Heer*. Hier volgt een lijst met

de oudtestamentische Schriftplaatsen waarin de woordgroep *Dag van de Heer* letterlijk voorkomt:

– Js2:12: “Want er is een *dag van de HERE* der heerscharen tegen al wat hoogmoedig is en trots en tegen al wat zich verheft, opdat het vernederd worde.”

– Js13:6: “Jammert, want de *dag des HEREN* is nabij; hij komt als een verwoesting van de Almachtige.”

– Js13:9: “Zie, de *dag des HEREN* komt, meedogenloos, met verbolgenheid en brandende toorn, om de aarde tot een woestenij te maken en haar zondaars van haar te verdelen.”

– Ez30:3: “Want nabij is de dag, ja nabij is een *dag van de HERE*, een dag van wolken, het uur der volken zal het zijn.”

– Jl1:15: “Wee die dag, want nabij is de *dag des HEREN*; als een verwoesting komt hij van de Almachtige.”

– Jl2:1: “Blaast de bazuin op Sion en maakt alarm op mijn heilige berg! Dat alle inwoners des lands sidderen, want de *dag des HEREN* komt. Want hij is nabij!”

– Jl2:11: “En de HERE verheft zijn stem voor zijn strijdmacht heen, want zijn leger is zeer talrijk; want machtig is (het leger) dat zijn woord volbrengt; want groot is de *dag des HEREN* en zeer geducht! Wie zal hem verdragen?”

– Jl2:31: “De zon zal veranderd worden in duisternis en de maan in bloed, voordat de grote en geduchte *dag des HEREN* komt.”

– Jl3:14: “Menigten, menigten in het dal der beslissing, want nabij is de *dag des HEREN* in het dal der beslissing.”

– Am5:18: “Wee hun, die verlangen naar de *dag des HEREN*! Wat toch zal de *dag des HEREN* voor u zijn? Duisternis is hij, en geen licht!”

– Am5:20: “Duisternis zal immers de *dag des HEREN* zijn en geen licht, ja donker en zonder glans.”

– Ob:15: “Want nabij is de *dag des HEREN* over alle volken; zoals gij gedaan hebt, zal u gedaan worden, uw daad zal op uw eigen hoofd terugvallen.”

– Zf1:7: “Zwijg voor het aangezicht van de Here HERE, want nabij is de *dag des HEREN*; want de HERE heeft een offermaal bereid; Hij heeft zijn genodigden geheiligd.”

– Zf1:14: “Nabij is de grote *dag des HEREN*, nabij en hij nadert haastig. Hoort, de *dag des HEREN*; bitter schreeuwt dan de held.”

– Ml4:5: “Zie, Ik zend u de profeet Elia, voordat de grote en geduchte *dag des HEREN* komt.”

Ook als we ons beperken tot deze oudtestamentische plaatsen, waarin sprake is van onheil zowel voor Israël als voor de volken, hebben we voldoende redenen om begrip op te brengen voor de verontrusting van de Thessaloniërs: als de dwaalleraren gelijk hadden, stond hun nog heel wat te wachten! Uit 2Th1:4-7 blijkt dat de Thessaloniërs vervolgd en verdrukt werden; kennelijk waren zij die moeilijke omstandigheden gaan zien als een bewijs voor de juistheid van de opvattingen van de dwaalleraren. En het door Paulus in 1Th5 gegeven onderwijs was kennelijk volledig op de achtergrond geraakt.

De oudtestamentische profeten hadden overigens over de Dag van de Heer niet uitsluitend gesproken als een dag van onheil en oordeel; als we de hierboven weergegeven citaten in hun samenhang bekijken en ze met andere Schriftplaatsen vergelijken, zien we naast oordeel en onheil ook heel andere kenmerken van deze dag:

(1) op die dag blijkt ook de *luister van de majesteit van de Heer* (Js2:10,19,21; vgl. Zc14:1-7; Mt24:30; 26:64);

(2) de Heer zal opnieuw de draad met *Israël* opnemen en de Israëlieten *in hun eigen land* laten wonen (Js14:1);

(3) samenhangend met de Dag van de Heer zal er een *geestelijk herstel van Israël* plaatsvinden. Ook buiten Israël zal dan iedereen die de naam van de Heer aanroept, behouden worden; *de volken delen dus in de zegen* (Jl2:28-32; 3:16b; Ob:17; Zf3:7-20; Zc2:6-13);

(4) de oordelen hangen direct samen met het *koning-schap van de Heer*, die zal komen, samen met al zijn heili-

gen; zijn voeten zullen dan staan op de Olijfberg (Js24:21-23; Ob:21; Zf3:15; Zc14:4,9; Jd:14; Op19:14-16);

(5) deze dag zal *oordeel* brengen over de goddelozen, niet over hen die God vrezen (MI4).

De Thessalonikers waren in de tijd die direct voorafging aan de ontvangst van 2Th duidelijk niet bezig met deze laatste kenmerken van de Dag van de Heer, maar met de verschrikkingen ervan. Dit valt af te leiden uit het feit dat zij “in hun denken geschokt of verschrikt” (2Th2:2) waren geraakt bij de gedachte dat de Dag van de Heer al aangebroken was. Daarom heeft Paulus in 2Th1, zijn inleiding op 2Th2, gewezen op de positieve kenmerken van de Dag van de Heer. Daar maakt hij melding van de “openbaring van de Heer Jezus” (2Th1:7), en vertelt hij dat de Heer Jezus op die Dag niet alleen komt om te oordelen, maar ook “om op die dag verheerlijkt te worden in zijn heiligen en bewonderd te worden in allen die hebben geloofd” (2Th1:10).

Uit bovenstaande plaatsen blijkt verder nog dat de aanduiding “Dag van de Heer” niet uitsluitend wordt gebruikt om die éne Dag van 24 uur aan te duiden, waarop de Heer Jezus daadwerkelijk met al zijn heiligen in heerlijkheid zal verschijnen; ook de daaraan voorafgaande periode van de Grote Verdrukking is er bij inbegrepen, en in feite ook het Vrederijk. We willen dit hier niet allemaal uitvoerig aan de orde stellen. In ieder geval hadden de dwaalleraren duidelijk de gedachten van de Thessalonikers eenzijdig bepaald bij de oordelen en verschrikkingen van die Dag, en niet bij de verschijning van de Heer Zelf. Dat laatste zou immers juist helemaal geen reden zijn geweest om in hun denken geschokt of verschrikt te worden.

De verschijning en de openbaring van Jezus Christus

Een belangrijke plaats in dit verband, die we graag voluit willen citeren, is Zc14:3v.: “Dan zal de HERE uittrekken om tegen die volken te strijden, zoals Hij vroeger streed,

ten dage van de krijg; zijn voeten zullen te dien dage staan op de Olijfberg"; ook vs5b: "En de HERE, mijn God zal komen, alle heiligen met Hem." Hoe zal dat plaatsvinden? Hoe zal de God van het Oude Testament kunnen komen, en dan ook nog zo dat zijn voeten zullen staan op de Olijfberg? Het antwoord op deze vragen vinden we in het Nieuwe Testament. Daar vinden we hoe het Woord, dat bij God was en God Zelf was, vleesgeworden is, en onder de mensen gewoond heeft (Jh1:1,14). Slechts weinigen hadden oog voor zijn heerlijkheid; Hij werd verworpen door de zijnen (het Joodse volk) en door de wereld (Jh1:5,10v.). Maar er waren er die zagen hoe groot en heerlijk Hij was, en die in Hem geloofden als de Christus, de Zoon van de levende God, de Koning van Israël, hun Heer en hun God (Mt16:16; Jh 1:12,14; 2:11; 1:50; 20:28). Tot hen heeft deze Mens, Jezus Christus, zijn zegenende armen uitgebreid toen Hij, na het werk aan het kruis te hebben volbracht, terugkeerde naar de hemel (Lk24:50v.). Waar op aarde stonden de voeten van de Heer Jezus, toen Hij naar de hemel werd opgenomen? Die plaats was de Olijfberg; van daar af werd Hij opgenomen, terwijl zijn discipelen toekeken. En zij kregen de verzekering: "Deze Jezus, die van u is opgenomen naar de hemel, zal zó komen, op dezelfde wijze als u Hem naar de hemel hebt zien gaan" (Hd1:9-12). En dan begrijpen we wat Zacharia heeft gezien: de Wederkomst van onze grote God en Heiland, Jezus Christus, samen met al zijn heiligen. Hij is Degene, wiens voeten zullen staan op de Olijfberg!

Van deze openlijke, voor iedereen zichtbare *verschijning* (Gr. *epifaneia*) van de Heer Jezus op zijn Dag, de Dag van de Heer, is sprake in 2Th2:8; 1Tm6:14; 2Tm4:1; Tt2:13. In Hd2:20 wordt de Dag van de Heer dan ook "luisterrijk" (Gr. *epifanès*) genoemd. Als de Heer Jezus zal verschijnen, is zijn Persoon niet meer verborgen, maar "openbaar", geopenbaard, onthuld. Daarom wordt, als dit aspect belicht wordt, ook over zijn *openbaring* (= *onthulling*, Gr. *apokalupsis*) gesproken, en wel in 1Ko1:7; 2Th1:7; 1Pt1:7,13; vgl. 4:13. Op

die Dag zal Hij *geopenbaard worden* (= *onthuld worden*, Gr. *apokaluptoo*), blijkens Lk17:30. Een ander woord voor *openbaren*, dat meer *zichtbaar maken* (Gr. *faneroo*) betekent, komt in dit verband o.a. voor in Ko3:4, waar opnieuw blijkt dat de Heer Jezus samen met de gelovigen geopenbaard wordt (vgl. voor deze gedachte ook Rm8:19; 2Th1:10; 1Jh3:2).

De Thessaloniërs zouden die Dag dus inderdaad meemaken, maar niet als levende mensen die de verschrikkingen van die Dag op aarde moesten doorstaan. Neen, zij zullen, samen met alle gelovigen, *vanuit de hemel* komend deze Dag meemaken, en in het gezelschap van de verheerlijkte Heer vanuit de hemel verschijnen! Omtrent de verschijning van de Heer Jezus in heerlijkheid waren de Thessaloniërs niet onwetend. Ze hadden met deze bijzondere gebeurtenis zelfs zozeer rekening gehouden dat ze zich zorgen waren gaan maken over hun inmiddels overleden geloofsgenoten. Aan deze bezorgdheid was de apostel in feite al op een bijzondere manier tegemoet gekomen in zijn eerste brief.

De opname van de Gemeente vóór de Dag van de Heer

Kennelijk waren de Thessaloniërs zich na Paulus' vertrek bedroefd gaan afvragen of de reeds ontslapen heiligen de glorieuze komst van Gods Zoon uit de hemelen wel zouden mee beleven. Voor een dergelijke droefheid is geen enkele aanleiding, schrijft Paulus. Zij zullen namelijk door God samen met de Heer Jezus worden gebracht; Hij zal immers komen met *al* zijn heiligen (1Th3:13; 4:14; Zc14:5b). Maar hoe kan dat dan? Op die vraag konden zij het antwoord niet weten. De apostel legt in 1Th4:15v. uit dat zij het volgende te verwachten hebben:

(a) de Heer Zelf zal met een bevelend roepen neerdalen van de hemel;

(b) de doden in Christus (de door Jezus ontslapenen) zullen opstaan;

(c) daarna zullen de dan nog levende gelovigen samen

met deze opgestane gelovigen in wolken worden opgenomen, de Heer tegemoet in de lucht;

(d) zo zullen zij altijd met de Heer zijn.

Deze gebeurtenis wordt wel aangeduid als “de opname van de Gemeente”. Hierover heeft de Heer Jezus gesproken in Jh14:1-3. Hij vertroost daar de discipelen (vgl. 1Th4:18) door hun blik op toekomst te richten, en vertelt daarbij over zijn toekomstig verblijf in het huis van de Vader met de vele woningen, waar Hij ook voor hen een plaats zou bereiden. En in dat verband spreekt Hij over zijn wederkomst: “En als Ik ben heengegaan en u plaats heb bereid, kom Ik weer (zie a) en zal u tot Mij nemen (zie c), opdat ook u zult zijn waar Ik ben” (zie d). We zien hier hoe beide gedeelten overeenstemmen. Het is daarbij belangrijk te zien dat in geen van beide gedeelten melding wordt gemaakt van gebeurtenissen die voorafgaand aan de opname van de Gemeente zouden moeten plaatsvinden. Zowel de Heer Jezus als Paulus (die deze dingen immers sprak door een woord van de Heer, 1Th4:15) wijzen hun bedroefde toehoorders c.q. lezers rechtstreeks naar de komst van de Heer Jezus in eigen Persoon, en laten zien dat de Heer Zich tot doel stelt de zijnen van de aarde naar Zichzelf te brengen, zodat ze altijd bij Hem zullen zijn. Uit het feit dat bij de verschijning van de Heer op de Dag van de Heer *alle gelovigen* in zijn gezelschap verkeren, moet dan ook worden geconcludeerd *dat de opname van de Gemeente voorafgaand aan de Dag van de Heer zal plaatsvinden*. Ook in de omstandigheden te Korinthe zag Paulus een directe aanleiding om over ditzelfde onderwerp te schrijven. Daar waren mensen onder de gelovigen, die zeiden dat er geen opstanding van doden was (1Ko15:12). Uitvoerig be-toogt Paulus dat dit een volstrekt onhoudbare gedachte is, met verstrekkende consequenties. Nadat hij vervolgens de zekerheid van de opstanding heeft aangetoond, realiseert hij zich dat bij zijn lezers de vraag zou kunnen rijzen hoe het dan bij Christus’ wederkomst zal gaan met de dan nog *leven-*

de gelovigen. Het antwoord luidt: de doden zullen weliswaar onvergankelijk worden opgewekt, maar met de levenden zal ook iets gebeuren: zij zullen *veranderd worden*, en wel in een oogwenk (1Ko15:51v.). Op dat moment zal de dood zijn verslonden tot overwinning; daarom hebben de gelovigen nu al aanleiding God te danken, die hun de overwinning geeft door onze Heer Jezus Christus (1Ko15:54,57). Aan de Korinthiërs geeft Paulus dus hetzelfde vreugdevolle vooruitzicht als aan de Thessaloniërs: de spoedige wederkomst van de Heer Jezus, die zal komen om zijn Gemeente te halen.

EXCURSUS: 2:3 DE ANTICHRIST

In 2Th2 spreekt Paulus over de komst van een afschrikwekkende figuur, die hij in vs3 aanduidt als “de mens van de zonde” en “de zoon van het verderf”, en verderop in vs8 als “de wetteloze”. Deze persoon wordt beschreven als iemand die geen God of Goddelijke macht boven zich zal dulden, en die zelfs de moed zal hebben zichzelf als God te presenteren in de tempel van God (vs4). Dit laatste maakt duidelijk dat zijn optreden in Jeruzalem zal plaatsvinden. Hij zal zich laten kennen als een dienaar van de satan, en dus als een leugenaar, die in staat zal blijken de mensen te verleiden door “allerlei kracht en tekenen en wonderen van [de] leugen, en met allerlei bedrog van [de] ongerechtigheid” (vs9-10). Wie is de man die dat alles zal klaarspelen, en dat nog wel in de tempel te Jeruzalem, het hart van de Joodse eredienst?

De valse messias

Het is de Heer Jezus Zelf die de Joden voorzegt heeft dat zij niet Hem, die kwam in de naam van zijn Vader, maar een ander, die zou komen in zijn eigen naam, zouden aanmenen (Jh5:43). Alleen al daarom lijkt het redelijk te veronderstellen dat deze man een Jood zal zijn; de Joden zouden nim-

mer een heiden als messias aannemen. Sommige uitleggers menen uit Gn49:16,17, Dt33:22, Jr8:16 en het ontbreken van de stam Dan in Op7:5-8 te kunnen concluderen dat hij uit de stam Dan zal spruiten. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat de Joden een Daniet als messias zullen aannemen in plaats van iemand uit de stam van Juda – tenzij er ook in dit opzicht misleiding zal plaatsvinden. Deze valse messias wordt meestal “de antichrist” genoemd, een aanduiding die de apostel Johannes gebruikt in 1Jh2:18 en 22, 4:3 en in 2Jh:7. Johannes laat ons op deze plaatsen het volgende zien:

(a) er zal een persoon komen die hij “de anti-christ” noemt; omdat het Gr. *anti* zowel “tegen” als “in plaats van” betekent, heeft ook het woord “antichrist” een dubbele betekenis, namelijk zowel “tegen Christus” als “in plaats van Christus”;

(b) de antichrist zal loochenen dat de Christus Jezus is, wat inhoudt dat hij als afvallige Jood het getuigenis van de oudtestamentische profeten zal tegenspreken;

(c) daarnaast zal hij de Vader en de Zoon loochenen, wat inhoudt dat hij de geopenbaarde waarheid van het Nieuwe Testament zal ontkennen. Daarbij zal hij tevens de ware mensheid van de Heer Jezus loochenen;

(d) behalve “de antichrist” is hij “de verleider”.

De kenmerken die Johannes van de antichrist geeft, bieden voldoende aanknopingspunten om hem te identificeren met de persoon die Paulus in 2Th2 aanduidt als “de mens van de zonde” (of: van de wetteloosheid), “de zoon van het verderf” en “de wetteloze”. Zijn goddeloze en op zichzelf gerichte activiteiten staan beschreven in 2Th2:4, en zijn misleiding in 2Th2:9.

Omdat hij zichzelf als de messias, als de gezalfde koning, presenteert, zal hij ook regeren. Hij zal als de koning van Israël een beperkte politieke macht uitoefenen (vgl. Js30:33; 57:9 SV; Dn11:36), in nauwe samenwerking met het hoofd van het nieuwe Europa, het herstelde Romeinse rijk.

Zijn rol in het nieuwe Europa

Meer informatie over de antichrist geeft Johannes ons in het boek Openbaring. In hoofdstuk 13 worden achtereenvolgens twee monsterlijke machten, “beesten”, beschreven: het beest uit de zee (het hoofd van het toekomstige herstelde Romeinse rijk) en het beest uit de aarde. Dit tweede beest (vs11-18) is de antichrist, zoals met name blijkt uit vs11: het heeft twee horens, aan die van een lam gelijk, maar het spreekt als de draak. Deze machthebber zal dus een bijna perfecte nabootsing zijn van het Lam, de Christus, maar zijn woorden zullen rechtstreeks van de satan afkomstig zijn. Deze valse christus zal op uiterst geraffineerde wijze (vgl. 2Th2:9-10) weten te bewerken dat de mensen massaal het hoofd van het herstelde Romeinse rijk zullen aanbidden – en wie daartoe niet bereid is, zal gedood worden. Hij zal de mensen voor deze Romeinse dictator een beeld laten maken dat de indruk zal wekken te leven – waarschijnlijk is dit de gruwel van de verwoesting waarover de Heer Jezus, in verbinding met de tempel (de heilige plaats) te Jeruzalem, als iets toekomstigs spreekt in Mt24:15, verwijzend naar Dn9:27 en 12:11. Jeruzalem zal dus, als deze veronderstelling juist is (zie hieronder), het centrum worden van deze afschuwelijke, puur heidense wereldreligie! Deze door de antichrist geïntroduceerde cultus zal principieel neerkomen op de aanbedding van de satan zelf (Op13:4), praktisch op de aanbedding van het beeld van de Romeinse dictator (Op13:15), en feitelijk op de aanbedding van de antichrist (2Th2:4): Joden zullen het immers nooit goedvinden dat een heiden als de Romeinse dictator persoonlijk de tempel betreedt.

Zijn zelfverheffing

De antichrist zal in “de tempel van God” (een aanduiding voor het Joodse heiligdom) plaatsnemen om zichzelf als God te laten vereren. De tempel die er nog stond toen Paulus dit schreef, is zo’n twintig jaar daarna door de Romeinen verwoest in het jaar 70 n.Chr.; toch zullen Paulus’ woorden in

vervulling gaan. Op welke tempel doelt de apostel dan? In de Schrift, met name in het boek Ezechiël, vinden we inderdaad aankondigingen van de toekomstige herbouw van de tempel. Is dat de tempel waarop Paulus doelt?

Als de Joden in ongeloof naar hun land zullen zijn teruggekeerd, zullen zij in het land tot bekering komen, de Messias aannemen en dan is er ook weer sprake van een erediens in een tempel; *God Zelf* zal zijn heiligdom voor eeuwig te midden van hen stellen (Ez37, spec. vs26). Over die tempel spreekt God als *mijn* woning, *mijn* heiligdom (Ez37:26-28). *Zijn* heerlijkheid zal daarin wonen (Ez43:4v.; 44:4). Niemand zal daar binnen mogen gaan, behalve de vorst, die door een speciale ingang naar binnen zal mogen gaan; alleen hij mag “daarin gaan zitten (!) om te eten voor het aangezicht des Heren” (Ez44:3). Die tempel zal gebouwd worden volgens de beschrijving die God aan de profeet Ezechiël gegeven heeft in Ez40-44, en wel nádat het land onder de stammen van het volk Israël verdeeld zal zijn (Ez48:8). Dat kan dus onmogelijk de tempel zijn waarin de antichrist zal plaatsnemen.

Omdat de antichrist de offerdienst zal stopzetten, lijkt het onwaarschijnlijk dat door hemzelf een tempel zal worden gebouwd; wellicht zullen Joden die tot het “gelovig overblijfsel” zullen gaan behoren, op eigen initiatief deze tempel (die de tempel *van God* wordt genoemd in 2Th2:4!) bouwen, waarna de antichrist zich deze met geweld zal toeëigenen en hem zal ontheiligen (vgl. de voorafschaduwning in Dn11:31). Over deze onheilige, door hem ingestelde erediens spreekt Js66:1-4. Het optreden van de antichrist valt bovendien eerder, namelijk in de periode van de Grote Verdrukking, die speciaal Israël zal treffen (zie Jr30:7; Dn12:1; Mt24:21; Mk 13:19) maar ook de rest van de wereld (zie Op3:10; 7:9,14); direct ná de Grote Verdrukking zal de komst van de Heer Jezus van de hemel, met kracht en grote heerlijkheid, plaatsvinden (Mt24:29v.); door zijn verschijning zal een plotseling einde komen aan de heerschappij van de antichrist (2Th2:8).

Waarschijnlijk zal dat ook het moment zijn dat de door de antichrist gebruikte tempel wordt verwoest, om zo plaats te maken voor de door Ezechiël beschreven tempel.

Zijn voorloper en voorbeeld

De antichrist heeft zijn voorloper en treffende parallel gehad in de Syrisch-Hellenistische vorst Antiochus IV Epifanes. Van de hierboven vermelde aanduiding “gruwel der verwoesting” is namelijk ook sprake in Dn11:31, en daar wordt duidelijk geprofeteerd over de activiteiten van deze Antiochus, die inmiddels hebben plaatsgevonden; deze heeft in 168 v.Chr. te Jeruzalem de verering van de (door hem als “ruim-denkende” Hellenist als te exclusief beschouwde) God van Israël verboden, en een altaar opgericht voor de (als meer universeel beschouwde) godheid Zeus Olympios = Iupiter Capitolinus = Baäl Shamem (vgl. ook Dn8:11; 11:38; 1Makk1:41v; 2Makk6:2v.; 2Makk6:2 Syr.Pesch.; Josephus, *Joodse Oudheden* 12,248v.). Als het woord “vleugel” in Dn9:27, waar sprake is van een *toekomstige* “gruwel der verwoesting”, slaat op de “tinne” (het hoogste punt) van de tempel, en als de Heer Jezus daarop zinspeelt in Mt24:15 (zie hierover H.P. Medema, zowel in J.G. Fijnvandraat, *Babylon, Beeld en Beest*, deel II, 1990, 383v. als in *Europa 1992 – De nachtmerrie van een supermarkt*, 1992, 136), dan zou men de toekomstige door de antichrist gepropageerde religie praktisch kunnen identificeren met die van Antiochus IV Epifanes. Als men zich bovendien zijn nauwe samenwerking met de Romeinse dictator realiseert, dringt zich de gedachte op aan een door de antichrist bevorderde verering van een op de tempel te Jeruzalem geplaatst beeld (vgl. Op13:14v.) van de Romeinse afgod Iupiter Capitolinus als symbool van de macht van de Romeinse dictator (die blijkens Op13:12; 14:11 ook zelf aanbeden wordt). Voorstanders van deze visie wijzen daarbij op Dn11:38, waar staat dat de antichrist de “god der vestingen” zal vereren. Iupiter Capitolinus kan namelijk worden weergegeven als “Iupiter, [de god] van de vesting”.

En evenals Antiochus in het verleden gesteund werd door afvallige Joden ("hen die het heilig verbond verzaken", Dn11:30), zal ook de antichrist juist vele afvallige Joden misleiden (vgl. Mt24:5,11,24), maar niet de uitverkorenen. Deze laatsten zullen door hun misleide volksgenoten in synagogen geslagen (Mk13:9; Lk21:12) en zelfs door hun lijfelijke familieleden verraden worden (Mk13:12-13; Lk21:16-17).

Tevens zal de antichrist het brein zijn achter het sinistere plan alle economisch verkeer voor te behouden aan hen die op hun voorhoofd of hun rechterhand het merkteken van de Romeinse dictator zullen hebben – een op het lichaam aangebrachte PIN-code dus, die slechts beschikbaar zal zijn voor hen die bereid zijn het beeld van de dictator te aanbidden (Op13:16v.; 14:11).

Trouw tot in de vuurpoel

Inmiddels is duidelijk geworden dat de antichrist zowel (beperkte) politieke als (bijna onbeperkte) religieuze macht zal bezitten. In Op16:13, 19:20 en 20:10 wordt hij dan ook aangeduid als "de valse profeet", overigens ook hier steeds in gezelschap van "het beest", de toekomstige Romeinse dictator (vgl. ook Dn7:8). Deze valse profeet laat in Op16:13v. zijn ware aard zien: in een door en door occult samenwerkingsverband met zowel de satan zelf als de Romeinse dictator zal hij de koningen van het hele aardrijk doen optrekken naar Armageddon, om daar uiteindelijk te strijden tegen het Lam, de Heer Jezus Christus. Deze overmoedige daad zal hem noodlottig worden: het zal de dag worden van God de Almachtige, aangezien de Heer Jezus de antichrist zal verteren door de adem van zijn mond en teniet zal doen door de verschijning van zijn komst. Dit houdt in dat de antichrist radicaal buiten gevecht gesteld zal worden, maar niet door zijn levenseinde: levend zal hij, samen met het beest, geworpen worden in de poel van vuur, die van zwavel brandt, om daar tot in alle eeuwigheid gepijnigd te worden (2Th2:8; Op19:19-20; 20:10).

2:3 *Laat niemand u op enigerlei wijze bedriegen, want [die komt niet] als niet eerst de afval gekomen is en de mens van de zonde geopenbaard is, de zoon van het verderf, 2:4 die zich verzet en zich verheft tegen al wat God heet of een voorwerp van verering is, zodat hij in de tempel van God gaat zitten en zichzelf vertoont dat hij God is.*

Paulus laat het de Thessalonikers duidelijk weten: wat allerlei bedriegers ook mogen zeggen, de Dag van de Heer *kan* helemaal niet komen als er niet eerst (helemaal afgezien van de opname van de Gemeente) een aantal bijzondere gebeurtenissen zullen hebben plaatsgevonden. De eerste is het aanbreken van een tijd die als “de afval” wordt gekenschetst. Dat de huidige bedeling in afval eindigt, blijkt op vele plaatsen in het Nieuwe Testament (zie bijv. 1Tm4:1-3; 2Tm3:1-5; 2Pt2; Jd). De verborgenheid van de wetteloosheid werkt al, schrijft Paulus in 2Th2:7. Het zal uiteindelijk uitlopen op “de afval”, d.w.z. een geestelijk klimaat waarin de fundamenteën van zowel Jodendom als christendom *volledig* zullen worden losgelaten (vgl. Dn7:25; 9:27; Mt12:43-45; Lk17:26-30; 18:8; 2Tm4:4; 2Pt3). De tweede, daarmee samenhangende gebeurtenis is het optreden van de antichrist (zie over beide onderwerpen de excursus 2:3), die hier genoemd wordt de “mens van de zonde” en “de zoon van het verderf”, die voor dit vergiftigde geestelijke klimaat verantwoordelijk zal zijn. Op het moment dat de Thessalonikers deze brief lazen, was nog niet bekend wie de antichrist was; hij was nog niet geopenbaard, en zijn identiteit was voor hen dus nog verborgen. Maar op het moment dat deze door zonde en verderf gekenmerkte man zal gaan optreden, zal er geen twijfel meer mogelijk zijn: hij zal zó hoogmoedig zijn dat hij de gedachte aan een Macht buiten of boven zichzelf die verering toekomt, niet zal kunnen verdragen. Ja, hij zal nog verder gaan, en plaatsnemen in de tempel van God om zichzelf zichtbaar als God te presenteren; zo ver zal “de afval” gaan, dat zelfs geen geloof meer nodig is om deze “god” te erken-

nen; door dit gedrag zal de mens van de zonde, deze zondaar bij uitstek, de lang geleden opgeschreven voorzegging van Daniël (11:36) in vervulling doen gaan. Wat een contrast met “Christus Jezus, die in [de] gestalte van God zijnde het geen roof geacht heeft God gelijk te zijn, maar Zichzelf ontledigd heeft, [de] gestalte van een slaaf aannemend, de mensen gelijk wordend. En uiterlijk als een mens bevonden heeft Hij Zichzelf vernederd, gehoorzaam wordend tot [de] dood, ja, [tot de] kruisdood. Daarom heeft God Hem ook uitermate verhoogd... (Fp2:6-9).

2:3 *niemand*: lett. *niet iemand* (Gr. *mè tis*); achter een geest (buitengewone openbaring), een gesproken woord of een valse brief als in vs2 ziet de apostel een persoon, die op een dergelijke indrukwekkende wijze de Thessalonikers zou kunnen misleiden.

op enigerlei wijze: zie bij *niemand*; op drie van deze mogelijke manieren om te misleiden had Paulus gewezen. Blijkbaar grijpt hij hier op terug in 3:16: “Moge nu de Heer van de vrede Zelf u altijd op elke manier de vrede geven.” Mensen kunnen op elke manier misleiden; de Heer is in staat op elke manier vrede te geven; vgl. ook 1Ko14:33.

bedrieger: (Gr. *exapataoo*) zie Rm7:11 (“verleid”); 16:18; 1Ko3:18; 2Ko11:3 (“verleide”); 1Tm2:14 (“werd verleid”); het woord is een (praktisch onvertaalbare) versterking van *apataoo*, dat voorkomt in Ef5:6; 1Tm2:14; Jk1:26.

[*die komt niet*]: deze woorden, gebaseerd op het slot van vs2, moeten er bij gedacht worden omdat hierna uitsluitend bijzinnen komen; vgl. voor soortgelijke ellipsen (“weglatingen”) Lk13:9; Rm9:22v. (Moule, 151), alsook Gl2:4,6; 5:13 (Van Leeuwen, 173).

de afval: het woord *afval* (Gr. *apostasia*) komt als substantivum alleen nog voor in Hd21:21 (“afval van Mozes”). Het verwante werkwoord betekent in het activum (Gr. *aphistèmi*) lett. *doen afvallen van, afvallig maken* en komt voor in Hd5:37; als intransitief-reflexieve vorm (Gr. *aphistamai*) betekent het lett. *op een afstand gaan staan van, afvallen van, afvallig worden van*; komt voor in Lk2:37 (“die niet uit

de tempel week"); 4:13 ("week hij van Hem"); 8:13 ("in een tijd van verzoeking vallen zij af"); 13:27 ("gaat weg van Mij"); Hd5:38 ("blijft af van deze mensen"); 12:10 ("scheidde de engel van hem"); 15:38 ("hen... in de steek had gelaten"); 19:9 ("scheidde hij zich van hen af"); 22:29 ("lieten zij... hem met rust"); 2Ko12:8 ("dat hij van mij zou wijken"); 1Tm4:1 ("sommigen van het geloof zullen afvallen"); 2Tm2:19 ("zich onttrekken aan ongerechtigheid"); Hb3:12 ("om af te vallen van [de] levende God"). Als we deze plaatsen overzien, komen voor vergelijking met ons vers in aanmerking Lk8:13; Hd21:21; 1Tm4:1 en Hb3:12. "Afal" betekent dus: *het opgeven van een eerder ingenomen positie of relatie*; vgl. ook LXX-plaatsen als Gn14:4; 2Kr21:8 (politieke afval) en Dt32:15; Jz22:18v.; 23 (religieuze afval). In ons vers wordt in absolute zin gesproken over "de afval", en wel in onmiddellijk verband met de openbaring van de antichrist (zie over zijn religieuze activiteiten de excursus 2:3). Zowel het Jodendom als het christendom zullen hun oorspronkelijke grondslag openlijk hebben verlaten; dit zal blijken uit het gemak waarmee de antichrist hen zal kunnen verleiden.

de mens van de zonde: van de zonde (Gr. *tès hamartias*) is de lezing van de meeste handschriften; zeer sterk is echter het getuigenis voor de lezing *van de wetteloosheid* (Gr. *tès anomias*). Wat heeft Paulus nu geschreven?

– Argumenten voor de lezing 1, *mens van de zonde*: deze lezing komt voor in NT-handschriften van alle drie momenteel onderscheiden teksttypen en tevens bij vele Latijnse en Griekse kerkvaders, en heeft de grootste geografische verspreiding.

– Argumenten voor de lezing 2, *mens van de wetteloosheid*: deze lezing komt voor in de vroege vertegenwoordigers van het Alexandrijnse teksttype, de Codex Sinaiticus en de Codex Vaticanus; bovendien gebruikt Paulus het woord *wetteloosheid* zelden, zodat het eerder de kans loopt "verbeterd" te worden door afschrijvers. Daarnaast zou deze lezing een fraaie voorbereiding zijn op vs7, waar sprake is van "de verborgenheid van de wetteloosheid", en op vs8, waar hij "de wetteloze" genoemd wordt. Anderzijds kunnen dit juist de aanleidingen zijn geweest tot het construeren van lezing 2;

wij zijn derhalve geneigd een lichte voorkeur uit te spreken voor lezing 1.

De woordgroep *van de zonde* (c.q. *wetteloosheid*) kan het beste worden opgevat als genitivus qualitatis, en dus als de aanduiding voor wat deze mens in diepste wezen kenmerkt; hij is om zo te zeggen de personificatie van de zonde (c.q. de wetteloosheid). Overigens: de zonde is de wetteloosheid (1Jh3:4). De uitdrukking *mens van...* laat geen enkele ruimte voor de opvatting van Calvijn “dat met den naam antichrist niet een mensch beduid wordt, maar een rijk dat zich in vele eeuwen uitbreidt” (Calvijn, 67).

geopenbaard is: vgl. vs6,8 en comm. bij de *openbaring van de Heer Jezus* in 1:7.

de zoon van het verderf: dezelfde aanduiding gebruikt de Heer Jezus voor Judas in Jh17:12. De verbinding *zoon van...* wordt algemeen beschouwd als een Hebraïsme, dat iemands bestemming aangeeft (Moule, 174v.); vgl. Hd1:25: Judas is dan ook afgefallen om “naar zijn eigen plaats” (het verderf, GHK; vgl. Fp3:19; Op17:8,11) te gaan; zie in het OT 1Sm20:31 (“want hij is een kind des doods”), verder in het NT o.a. Mt23:15; Ef5:8; 1Th5:5.

2:4 *die zich verzet*: lett. *de zich verzettende*; een gesubstantiveerd participium (Gr. *ho antikeimenos*), dat vaak als substantivum wordt vertaald; zo “tegenstander(s)” in Lk13:17; 21:15; 1Ko16:9; Fp1:28; 1Tm5:14; het werkwoord zelf (Gr. *antikeimai*) betekent lett. “zich plaatsen tegenover”, “zich verzetten / ingaan tegen”; zie Gl5:17; 1Tm1:10. In onze plaats sluit het grammaticaal aan bij *de zoon van het verderf*, en is het de aanduiding voor de door de antichrist geopenbaarde principiële vijandige instelling tegenover “al wat God heet of een voorwerp van verering is”.

en zich verheft: lett. *en zich verheffende*; zelfde constructie als *die zich verzet*, waarmee het één geheel vormt; beide participia worden voorafgegaan door één gemeenschappelijk lidwoord. Voor *zich verheffen* wordt in het Gr. *huperairomai* gebruikt, dat alleen nog voorkomt in 2Ko12:7 (2x). Het wordt in onze plaats gebruikt als aanduiding van een principiële hoogmoedige houding.

tegen al wat God heet: Gr. *epi panta legomenon theon* kan beter vertaald worden als “tegen elke zogenaamde god-

(heid)", o.a omdat *panta* niet onzijdig maar mannelijk is; zo ook Bruce, 168 en Blass §412,2; het gaat dus verder dan het verzet tegen God, en wijst op elke denkbare (al dan niet terecht zo genoemde) goddelijke macht of persoon; zie voor dezelfde uitdrukking in het meervoud 1Ko8:5, Gr. *legomenoi theoi*, waar sprake is van "die goden genoemd worden", oftewel "zogenaamde goden". Als de in de excursus 2:3 beschreven veronderstelling, dat de antichrist de verering van de Romeinse afgod Iupiter Capitolinus zal herstellen, juist is, moet geconcludeerd worden dat de verering van deze afgod voor de antichrist slechts acceptabel zal zijn als het symbool van de door hemzelf ingestelde wereldreligie (gewijd aan zijn meerdere, de Romeinse dictator, bij wiens gratie hij blijkens Op13:12 regeert), waarbinnen hij kans zal zien uiteindelijk alle aandacht en aanbidding op zichzelf te richten.

of een voorwerp van verering is: kan grammaticaal als één geheel met het voorgaande worden opgevat, omdat *is* in het Gr. niet staat uitgedrukt. Men zou de hele woordgroep eventueel (enigszins vrij) kunnen weergeven als: "tegen alles wat God of heilig wordt genoemd" (Foerster, TDNT VII, 173). *Voorwerp van verering* (Gr. *sebasma*) komt alleen nog voor in Hd17:23, waar het slaat op de heidense cultusvoorwerpen van de Atheners; als voorbeeld van zo'n "voorwerp van verering" wordt daar het altaar met het opschrift "aan een onbekende God (of: god(heid))" genoemd. Inderdaad is van de antichrist bekend dat hij de Joodse offerdienst, die nauw met het altaar verbonden is (vgl. 1Ko9:13; 10:18; Hb7:13; overigens steeds een ander woord voor altaar dan in onze plaats), zal staken (Dn9:27; 12:11), zoals ook zijn voorloper Antiochus IV Epifanes heeft gedaan (Dn11:31).

zodat hij in de tempel van God gaat zitten: Gr. *hooste* + AcI, een combinatie die doorgaans (niet altijd: vgl. 1Th1:7) aangeeft dat het om een bewust nagestreefd gevolg gaat, dat voor rekening komt van het subject van de hoofdzin, d.i. de mens van de zonde (vgl. Blass §391,3). Hier blijkt op welke wijze de hierboven beschreven vijandschap en hoogmoed van de antichrist tot uiting zullen komen. De tempel (Gr. *naos*) is hier het feitelijke heiligdom, door TE doorgaans als "tempel-huis" weergegeven, vgl. Lk11:51; de woordgroep *tempel van God*: zie hierover de excursus 2:3; deze woordgroep ook in

Mt26:61; 1Ko3:16v. (fig.); 2Ko6:16 (fig.); Op3:12 (fig.); Op 11:1,19; vgl. de *tempel van de Heer* in Lk1:9.

en zichzelf vertoont dat hij God is: contaminatie van "... en vertoont dat hijzelf God is" en "zichzelf als God vertoont"; een in het Gr. niet ongebruikelijke, en in de vertaling niet altijd zichtbare wijze van uitdrukken. Vergelijkbare gevallen zijn Mk1:24; Lk13:25; Jh9:29; Hd27:10 (Moule, 154). Zie voor een soortgelijke zelfoverschatting de vorst van Tyrus als type van de satan in Ez28:2; vgl. het te Caesarea aan Herodes Agrippa I bewezen eerbetoon in Hd12:22-23.

zichzelf vertoont: in tegenstelling tot de Heer Jezus, die *door God* aan de mensen bevestigd (lett. *vertoond*) is door krachten, wonderen en tekenen (Hd2:22). Bij de antichrist is sprake van een komst, niet overeenkomstig God, maar overeenkomstig de werking *van de satan*; weliswaar ook met allerlei kracht en tekenen en wonderen, maar *van de leugen* (2Th 2:9).

2:5 *Herinnert u zich niet dat ik u dit gezegd heb, toen ik nog bij u was?* **2:6** *En nu, u weet wat [hem] tegenhoudt, opdat hij geopenbaard wordt op zijn tijd.* **2:7** *Want de verborgenheid van de wetteloosheid werkt al. Alleen hij die nu tegenhoudt, [blijft] totdat hij weggenomen wordt.*

We zien Paulus onder het schrijven bijna denken: moet ik ze dit nu echt allemaal nog een keer vertellen? Ik heb het toch uitvoerig verteld toen ik nog bij hen was? Van het begin af aan werd immers van de Thessalonikers verteld hoe zij zich van de afgoden tot God hadden bekeerd "om de levende en waarachtige God te dienen en zijn Zoon uit de hemelen te verwachten... Jezus, die ons redt van de komende toorn" (1Th1:10)? Toch besluit hij hen daar nog even aan te herinneren. Natuurlijk moest Paulus wel vaker iets herhalen. Aan de Filippiërs bijvoorbeeld schreef hij: "Dezelfde dingen aan u te schrijven is voor mij niet vervelend en u geeft het zekerheid" (Fp3:1). Maar nu hij ziet hoe de Thessalonikers, ondanks het destijds mondeling door hem gegeven onderwijs,

hun hoopvolle toekomstverwachting zijn kwijtgeraakt, gaat hem dit aan het hart. Half vermanend, half bemoedigend – hij was immers op de hoogte van hun moeilijke omstandigheden – laat hij ze nog eens terugdenken aan zijn woorden, en hij gaat er van uit dat er wel weer iets in hun herinnering terugkomt.

In het vervolg van zijn betoog doet hij in ieder geval duidelijk een beroep op reeds aanwezige kennis. Dat maakt het voor ons natuurlijk een stuk moeilijker dit relaas te begrijpen, omdat wij Paulus niet over dit onderwerp hebben horen spreken.

Zo gaat hij er van uit dat de Thessalonikers, als ze even goed nadenken, op de hoogte zijn van de twee redenen waarom de antichrist, ondanks het feit dat de tijd rijp lijkt te zijn voor zijn optreden, nog niet kan optreden: er is zowel *iets* dat hem tegenhoudt (vs6) als *iemand* die hem tegenhoudt (vs7). Van die *iemand* zegt Paulus bovendien dat hij blijft, totdat hij weggenomen wordt. Pas dan zal de antichrist openlijk actief kunnen worden. Maar wat of wie houdt de antichrist tegen? Dat is het probleem dat moet worden opgelost. In de loop der eeuwen is hierover uitvoerig gespeculeerd, om niet te zeggen gefantaseerd; toch lijkt het de apostel Johannes te zijn die ons in zijn eerste brief een aannemelijke oplossing aanreikt. Johannes schrijft over de geest van de antichrist, waarvan zijn lezers gehoord hadden dat hij zou komen, en van welke geest de aanwezigheid al in de wereld merkbaar was; dan vervolgt hij: “U bent uit God, kinderen, en hebt hen overwonnen, omdat *Hij die in u is*, groter is dan hij die in de wereld is” (1Jh4:4). Johannes doelt met de (door mij, GHK) gecursiveerde woorden op de Heilige Geest, die tot in eeuwigheid in de Gemeente zal wonen (vgl. Jh14:15-17; 1Ko3:16,17; Ef2:22). Zo wordt duidelijk wat Paulus kan hebben bedoeld: *Hij die tegenhoudt* is dan de Heilige Geest; *wat tegenhoudt* is dan de Gemeente, dan wel haar aanwezigheid op aarde. En juist aan de aanwezigheid van de Gemeente op aarde komt een einde – en dus ook aan de aanwezigheid van

de Heilige Geest op aarde: Hij blijft *totdat Hij weggenomen wordt* (of liever: *weggaat, weg is*). Dat zal dus zijn bij de opname van de Gemeente; juist dit feit was immers het uitgangspunt van Paulus' betoog in hoofdstuk 2 ("onze bijeenvergadering tot Hem", 2Th2:1). Zowel de Geest als de Bruid zien uit naar Christus' wederkomst (Op22:17); zij horen, zoals hierboven is aangetoond, voor eeuwig bij elkaar. Zolang de Gemeente (en dus de Heilige Geest) nog niet is opgenomen, is er dus wel een "verborgenheid van de wetteloosheid" (die aan de gelovigen nu al bekend wordt gemaakt), maar nog niet de zichtbare manifestatie daarvan, nog geen openlijke afval, en heeft dus ook de antichrist, al is hij wellicht al geboren, nog niet de mogelijkheid zich in zijn ware karakter aan de mensheid te vertonen. Zoals het God is die het moment vaststelt van de verschijning van de Heer Jezus Christus (1Tm6:15), heeft Hij ook het tijdstip bepaald waarop de antichrist zal verschijnen.

Men zou zich, na het lezen van deze uitleg, kunnen afvragen of na de opname van de Gemeente hier op aarde helemaal niets meer te bespeuren zal zijn van de activiteit van de Heilige Geest. Niets is minder waar: men mag immers ook niet concluderen dat de Geest niet op de aarde werkte in de tijd die *voorafging* aan de bedeling van de Gemeente. We dienen onderscheid te maken tussen het *werken* van de Geest op aarde in *alle* bedelingen, en aan het specifieke *wonen* van de Geest in de Gemeente. In de toekomst, na de opname van de Gemeente, zal er zelfs opnieuw sprake zijn van een uitstorting van de Geest, maar dan op het gelovig overblijfsel uit Israël (Jl2:28v.; Zc4:6). Sommige uitleggers trekken dan ook, juist vanwege de parallel met Hd2:16v., de conclusie dat de Heilige Geest ook zal *wonen* in het toekomstige gelovig overblijfsel uit Israël. Al zou deze laatste conclusie juist zijn (men moet natuurlijk voorzichtig zijn iets wat de Schrift niet zegt, als een zekerheid te poneren), dan nog doet dat niets af aan de mogelijkheid dat de

Geest, die tot in eeuwigheid in de Gemeente woont, in *deze* tijd, nu de Gemeente nog op aarde is, als de Weerhouder optreedt. Men kan dan hooguit nog vaststellen dat dit “weerhouden” van de openbaring van de antichrist niet meer de taak van de Geest zal zijn als Hij, *na* de openbaring van de antichrist, zal zijn uitgestort over het gelovig overblijfsel – los van de vraag of de Heilige Geest in het overblijfsel zal wonen of niet.

2:5 *herinnert u zich niet*: vgl. eenzelfde, licht verwijtende vraag van de Heer in Mt16:9 = Mk8:19.

dat ik u dit gezegd heb: *gezegd heb* (Gr. *elegon*) is imperfectum, en wijst er op dat dit niet zo maar een terloopse, eenmalige opmerking van de apostel is geweest; het imperfectum wijst immers op tijdsduur en herhaling (“dat ik dit regelmatig tot u zei”).

toen ik nog bij u was: Paulus herinnert regelmatig aan zijn verblijf bij hen; vgl. 1Th1:5; 2:1,5,7,9-11; 3:4; 2Th3:7,8,10.

2:6 *en nu* (Gr. *kai nun*): Er zijn twee verklaringen van deze woorden:

(1) zij vormen een combinatie waarin zowel een conclusie als (soms) een aansporing ligt opgesloten; vgl. Hd3:17; 7:34; 10:5; 13:11; 20:22,25; 22:16; 1Jh2:28; evt. Jh14:29 (dan vertalen: nu dan, Ik heb...) (Blass §442,8d). Blijkens de interpunctie is dit ook de keuze van TE.

(2) men kan ook *en* laten staan om zo op het voorafgaande aan te sluiten, en dan het woordje *nu* zonder komma bij het volgende trekken: “En wat hem nu tegenhoudt, weet u”; W. de Boer acht dit, gezien de woordvolgorde in het Gr., onmogelijk. Vgl. evenwel voor dit gebruik van *kai nun* Jh4:18 (“en die u nu hebt...”). Zo krijgt het woordje *nu* de volle nadruk. Verklaring (1) steunt echter op meer NT-parallelismen en verdient derhalve de voorkeur.

wat [hem] tegenhoudt: Gr. *to katechon*, een onzijdig gesubstantiveerd participium van *katechoo*, dat eig. “vasthouden”, “tegenhouden” betekent; vgl. lett. o.a. in Lk4:42; Fm:13; fig. in Lk8:15; 1Ko11:2; 15:2; 1Th5:21; Hb3:6,14; 10:23; negatief in Rm1:18; 7:6 “gevangen houden”. In onze plaats en in vs7 betekent het dan: “een boze persoon of macht *verhinderen uit*

[de gevangenis] uit te breken" (zoals men misdadigers opsluit om de maatschappij tegen hen te beschermen); zo Hanse, TDNT II, 829. Zie voor de uitleg de hoofdstekst. Hier volgt een chronologisch overzicht van enkele standpunten van bijbelgetrouwe uitleggers over resp. "wat tegenhoudt" en "hij die tegenhoudt":

(1) Tertullianus († na 220), *De carnis resurrectione* 24; vgl. *Apologeticum* 32: de Romeinse staat;

(2) Severianus van Gabala († na 408), *Catena* VI 388: de werking van de Heilige Geest;

(3) Chrysostomus († 407), *In Ep. II ad Thessal. cap. II*, Homilia IV,1 vermeldt dat hem twee visies bekend zijn, de genade van de Heilige Geest en het Romeinse rijk; voor deze laatste visie kiest hijzelf;

(4) In brede kring wordt de opvatting van Calvijn aangehangen: hij vermoedt dat de "verhinderings" bestaat in de prediking van het evangelie aan alle volken. Kennelijk denkt hij aan de wereldwijde prediking van het evangelie van het koninkrijk in Mt24:14 en Mk13:10; deze zal echter plaats hebben als de wetteloosheid al geen verborgenheid meer is (Mt24:12);

(5) J.N. Darby combineert in feite (2) en (3); hij ziet naast de aanwezigheid van de Gemeente (en dus van de Heilige Geest) op aarde ook de daarmee samenhangende notie van "gezag" of de door God ingestelde "overheden" als de weerhoudende macht; destijds was dat het Romeinse rijk; daarna zijn tot op heden vele andere overheden gevolgd, die God als weerhoudende macht heeft gebruikt (*Synopsis*, ad loc.; *CW* 27,303; zo ook W. Kelly, *BT* 14 (1883), 246v., en Van Leeuwen, ad loc.). Het is natuurlijk niet zo dat de weerhoudende macht zonder meer voor alle eeuwen met het Romeinse rijk kan worden geïdentificeerd. In de eindtijd keert het, zoals we zagen, juist weer terug, en bepaald niet als een macht die de antichrist tegenhoudt, integendeel. Evenmin kan men zeggen dat tot op heden *elke* overheid een dam tegen de werking van de wetteloosheid heeft opgeworpen; toch was zelfs de door Pilatus uitgeoefende macht over de Mens Christus Jezus "van boven gegeven" (Jh19:11), en verzekert Paulus ons dat *alle* overheden door God zijn ingesteld, en dat de overheid een *dienares van God* is, *ons ten goede* (Rm13:1,3v.).

Het is dus uiteindelijk God Zelf die Zich, juist met het oog op de aanwezigheid van zijn Gemeente op aarde, in het huidig tijdsgewricht van aardse overheden bedient om het ergste kwaad, c.q. de openbaring van de antichrist, nog tegen te gaan; vgl. ook 1Tm2:1-2;

(6) De Boor, comm. ad loc., schrijft aan prof. Von Hofmann de gedachte toe dat het hier zou gaan om een (goede) engelenmacht als in Dn10. Dit is een interessante opvatting, omdat uit Op12:7v. blijkt dat Michaël in staat is zelfs de satan te overwinnen. Deze engel heeft blijkens Dn10:12v.,21 en 12:1 een bijzondere band met Israël. Aanhangers van deze visie vertalen in Dn12:1 ("Te dien tijde zal Michaël opstaan, de grote vorst, die de zonen van uw volk terzijde staat; en er zal een tijd van grote benauwdheid zijn") niet "opstaan", maar "stilstaan", "opzij gaan staan", "zich afzijdig houden"; de gedachte zou dan zijn dat Michaël, door op te houden Israël te beschermen, de antichrist de gelegenheid geeft de macht te grijpen, zodat voor Israël de grote verdrukking aanbreekt. Bezwaar tegen deze opvatting is dat in de genoemde plaatsen Michaël optreedt als beschermer van Israël en niet als Weerhouder ten behoeve van de Gemeente. De LXX en de Vulgata kiezen overigens niet voor de hierboven genoemde vertaling.

(7) Interessant is de opvatting dat Christus de Weerhouder is, daar Hij in Op6 de vijandige machten zou "weerhouden" tot het moment dat de vier ruiters worden losgelaten. Dat hadden de Thessalonikers echter niet kunnen weten, aangezien het boek Openbaring toen nog niet geschreven was. En al zou Paulus hierover iets vernomen hebben in de derde hemel, dan nog zouden de Thessalonikers hiervan niets hebben kunnen weten, daar Paulus er blijkens 2Ko12:4 niet over mocht spreken.

opdat hij geopenbaard wordt: zie bij vs3. Men kan ook vertalen *totdat* (Blass §402,2) maar voor *opdat* zijn veel meer parallellen aan te voeren; voor de uitleg maakt het overigens weinig verschil.

op zijn tijd: Gr. en *tei (he)autou kairooi*, d.i. *op zijn (eigen) tijd*; de lezing (en dus vertaling) tussen haakjes staat iets sterker. Dit woord voor *tijd* (Gr. *kairos*) geeft in het NT vaak een door God gegeven beslissend tijdstip of moment aan; zie

bijv. Mk1:15; 13:33; Lk12:56; 19:44; Hd1:7; Rm13:11; Ef5:16 (“geschikte gelegenheid”). Daarom kon alleen de Heer Jezus, die altijd deed wat de Vader welbehaaglijk was (Jh8:29), in Mt26:18; Jh7:6,8 spreken over *mijn tijd (kairos)*; Hij was het dan ook, die *te rechter tijd (kata kairon)* voor goddelozen is gestorven (Rm5:6). God zal ook in de toekomst de verschijning van de Heer Jezus *op zijn eigen tijd (kairois idiois, meervoud!)* vertonen. Zo moet ook hier in 2Th2:6 de woordgroep “*op zijn (eigen) tijd*” verklaard worden als “*op het door God voor hem beschikte moment*”.

2:7 de verborgenheid van de wetteloosheid: dit is één van de weinige negatieve “verborgenheden” (= geheimen) in het Nieuwe Testament. W.J. Ouweneel, *De Openbaring van Jezus Christus*, Vaassen 1990, deel 2, 34 nt.13 onderscheidt veertien verborgenheden in het NT. In alle gevallen wordt over deze “verborgenheden” gesproken in verband met hun onthulling, terwijl de vervulling ervan nog toekomstig is. Ook op onze plaats blijkt dat: de uiteindelijke onthulling van de verborgenheid van de wetteloosheid blijkt samen te hangen met het openbaar worden (vs6,8) van “de wetteloze”; dit feit is nog toekomstig, maar van “de wetteloze” (en daarmee ook van de wetteloosheid) heeft Paulus in de voorafgaande verzen de kenmerken onthuld. Dat er in de huidige bedeling al kenmerken van de (tijd van de) antichrist te bespeuren zijn, vertelt ook Johannes in 1Jh2:18; de geest van de antichrist is al in de wereld (4:3); zie ook 2Jh:7. Zie over het openbaar worden van de wetteloosheid Mt24:12.

wetteloosheid: dit woord (Gr. *anomia*) betekent niet het overtreden van of het handelen in strijd met de wet; daarvan is sprake in verzen als Hd23:3 (“tegen de wet”, Gr. *paranomon*, participium praesens van het werkwoord *paranomeo* = “handelen in strijd met (de) wet”) en 2Pt2:16 (“wetteloosheid”, Gr. *paranomia* = “handelen in strijd met (de) wet”). Verder wordt vaak voor dit kwaad het woord “overtreding” (Gr. *parabasis*) gebruikt (o.a. Rm2:23; 4:15). Het woord hier in 2Th2:7 (*anomia*) gaat echter veel verder: het geeft niet zozeer aan dat men tegen enig beginsel van wet ingaat, als wel het volledig negeren of ontkennen van een dergelijke norm. Daarom stelt Johannes het ook gelijk met zonde (1Jh3:4).

werkt al: voor *werken* wordt in het Gr. *energeomai* gebruikt, hier in absolute zin; zo ook 2Ko4:12; Gl5:6; Ef3:20; Ko1:29; 1Th2:13; evt. Jk5:16. *Werken* betekent dan “werkzaam zijn”, “actief zijn”; dezelfde stam in *werking* (Gr. *energeia*) in vs9 en 11.

Alleer: geeft een nadrukkelijke, beperkende tegenstelling aan ten opzichte van het voorafgaande, die men kan omschrijven als: “dat moge dan zo zijn, maar, let op...!”; vgl. Gl2:10.

hij (of: Hij) die ... tegenhoudt: Gr. *ho katechoon*, de mannelijke pendant van *wat [hem] tegenhoudt* in vs6; zie comm. aldaar, alsook de hoofdtekst.

[blijft]: iets soortgelijks als in vs3 [*die komt niet*], zie comm. aldaar; in onze plaats zou men ook kunnen toevoegen: [*houdt tegen*] of [*doet dit*].

totdat hij (of: Hij) weggenomen wordt: in het Gr. (*heos ek mesou genetai*) staat geen lijdende vorm van een werkwoord “wegnemen” (zoals Bolkestein ten onrechte beweert); een betere vertaling is “totdat hij (of: Hij) weggaat” of “weg is”. Als de (in de hoofdtekst onderbouwde) gedachte dat dit slaat op de opname van de Gemeente, juist is, wordt zo het zelfstandig handelen van de Persoon van de Heilige Geest benadrukt. Vele commentaren verzekeren de lezer dat hier stellig niet aan de Heilige Geest moet worden gedacht, omdat men zich niet kan voorstellen hoe Deze *weggenomen* kan worden (of *weg kan gaan*). Als men hier echter Paulus’ onderwijs over de opname van de Gemeente (zie hierover de excursus 2:1) bij betreft, vervalt dit bezwaar.

2:8 *En dan zal de wetteloze geopenbaard worden, die de Heer <Jezus> zal verteren door de adem van zijn mond en te niet doen door de verschijning van zijn komst; 2:9 hem, wiens komst naar [de] werking van de satan is met allerlei kracht en tekenen en wonderen van [de] leugen,*

God houdt Zich precies aan zijn tijdschema. Hij bepaalt het moment waarop de bazuin gaat klinken en de Gemeente zal worden opgenomen. Als dat gebeurd is, zal de

Heilige Geest op aarde geen woonplaats meer hebben en niet meer de antichrist tegenhouden. Dan gaan hier op aarde de remmen los en zal er geen verborgen wetteloosheid meer zijn, maar zal “de wetteloze”, zoals de antichrist hier genoemd wordt, geopenbaard worden. Voordat Paulus echter nog enkele woorden wijdt aan de “bliksemcarrière” (niet alleen een woordspeling; vgl. Lk10:18, waar de satan met een bliksem vergeleken wordt, en Op12:9) van deze door de satan beheerste wetteloze, wijst hij op zijn einde. Er wordt namelijk iemand anders geopenbaard: de Heer Jezus Christus. Over zijn voor allen zichtbare komst (verschijning, openbaring) had Paulus al in 1:7v. geschreven; daar bleek al hoe op de dag van *zijn* komst, op *zijn* dag, alles tot *zijn* verheerlijking zal strekken. Men zal Hem, de Zoon des mensen, zien komen op de wolken van de hemel, met kracht en grote heerlijkheid (Mt24:10). En Hij zal het zijn, die alle verwachtingen van de antichrist plotseling de bodem zal inslaan. Hij, de Rechtvaardige, zal de wetteloze verteren door de adem van zijn mond en tenietdoen door de verschijning van zijn komst. Zo zal Hij de profetie vervullen die Jesaja lang geleden uitsprak (Js11:4), en waarop Paulus hier zinspeelt. Dat betekent niet dat de antichrist zal sterven; neen, aan zijn activiteit zal volkomen onverwacht een einde komen doordat hij levend geworpen zal worden in de poel van vuur, die van zwavel brandt, om daar tot in alle eeuwigheid gepijnigd te worden (2Th2:8; Op19:19-20; 20:10). En zo zal uiteindelijk God het laatste woord hebben.

De Heer Jezus heeft zijn discipelen in Mt24 iets verteld over de periode die direct vooraf zal gaan aan zijn komst in heerlijkheid. Hij beschreef die periode als een tijd van “grote verdrukking”; ter wille van de uitverkorenen zullen in die moeilijke tijd de dagen verkort worden, anders zou er niemand behouden worden (Mt24:21v.). Zo moeilijk zal de antichrist het de getrouwen dan maken; zo groot zal de misleiding zijn. Hij zal zich namelijk, schrijft Paulus, vertonen “met allerlei kracht en tekenen en wonderen”. Van de leu-

gen, voegt hij er aan toe. Zijn komst is naar de werking van de satan, en die is immers de leugenaar en de vader van de leugen (Jh8:44). Wat een bedrieglijke overeenkomst met Jezus de Nazoreeër, over Wie Petrus op de Pinksterdag sprak als “een Man, door God aan u bevestigd door krachten, wonderen en tekenen”. Maar Petrus kon er aan toevoegen: “... die *God* door Hem in uw midden heeft gedaan, zoals uzelf weet” (Hd2:22). Deze Man, zo vertelde Petrus elders, maakte nu juist allen gezond die door de duivel waren overweldigd, want God was met Hem (Hd10:38). Hij was het dan ook, die vol overtuiging en volkomen terecht kon zeggen: “Ik ben de weg en de waarheid en het leven”; Hij was in de Vader en de Vader in Hem (Jh14:6,10). Wat een verschil! Wat een demonstratie van kracht en grote heerlijkheid zal het daarom zijn als Hij, de Zoon van de Vader (2Jh:3) definitief en voor allen zichtbaar een einde zal maken aan de activiteiten van de mens van de zonde, de zoon van het verderf, de wetteloze. Jezus Christus, wiens voeten zullen staan op de Olijfberg, is immers God Zelf (Zc14:4), die gezegd heeft: “Ik immers ben God, en er is geen ander God, en niemand is Mij gelijk; Ik die van den beginne de afloop verkondig en vanouds wat nog niet geschied is; die zeg: Mijn raadsbesluit zal volbracht worden en Ik zal al mijn welbehagen doen” (Js46:9-10). Dat zal ook de antichrist ondervinden!

2:8 *En dan*: deze combinatie (Gr. *kai tote*) kan betekenen:

(1) “en vervolgens”, d.w.z. *na* de in het voorafgaande beschreven tijd of tijdsomstandigheden; zie Mt5:24; 7:5; 7:23; 12:29; 24:14; Mk3:27; Lk6:42; 14:9; Gl6:4;

(2) “en in die tijd”, d.w.z. *tijdens* de in het voorafgaande beschreven tijd of tijdsomstandigheden; zie Mt24:10; Mk 13:21;

(3) “en vervolgens in die tijd”; d.w.z. *na* de in het voorafgaande beschreven tijd of tijdsomstandigheden, met nadruk op *veranderde tijdsomstandigheden*; zie Mt9:15; 16:27; 24:30 (2x); Mk2:20; 13:26,27; Lk21:27; 1Ko4:5; en ook onze plaats, 2Th2:8.

de wetteloze (Gr. *ho anomos*): omdat deze aanduiding in het Jodendom vaak gebruikt wordt voor niet-Joden (vgl. in het NT Hd2:23; 1Ko9:21 (“zonder wet”), zou hier eventueel op een niet-Jood geduid kunnen worden, bijvoorbeeld op het hoofd van het herstelde Romeinse rijk (zie excursus 2:3). J.N. Darby (*CW* 5, 222) liet in 1849 deze mogelijkheid in ieder geval open; zo ook Bruce, 173. Het woord “wetteloos” of “wetteloze” kan echter ook een ruimere betekenis hebben, en zo ook (eventueel) het gedrag van Joden (en dus van de antichrist; zie excursus 2:3) aanduiden; vgl. Lk22:37; 1Tm1:9; 2Pt2:8. Ook de samenhang wettigt de gedachte dat met “de wetteloze” de antichrist wordt aangeduid: als we er van uitgaan dat tot en met vs6 van de antichrist sprake is, wordt in vs7 het verband met vs6 gelegd door het woordje “want”, waarna sprake is van de met zijn persoon samenhangende “verborgenheid van de wetteloosheid” (zie comm. vs7). Als dan vervolgens de Weerhouder zal zijn weggenomen, is deze wetteloosheid geen verborgenheid meer omdat dan “de wetteloze” geopenbaard wordt (zie voor dit “geopenbaard worden” ook vs3 en 6; het gebruik van dit woord hier in vs8 pleit ervoor aan één en dezelfde persoon te denken).

geopenbaard worden: zie comm. vs3 en 6.

die de Heer <Jezus> zal verteren: deze zin plaatst ons voor twee tekstkritische problemen:

(1) Het is moeilijk uit te maken of “Heer” dan wel “Heer Jezus” gelezen dient te worden. Is “Jezus” een toevoeging van vrome afschrijvers, of is het juist weggelaten om de tekst nog meer in overeenstemming te brengen met Js11:4?

(2) *zal verteren* (Gr. *analoosei*, futurum van *analiskoo*, dat voorkomt in Lk9:54 en Gl5:15): daarnaast wordt gelezen *zal vernietigen* (Gr. *anhelei*, futurum van *anaireoo*, dat *doden, ter dood brengen, ombrengen* betekent in o.a. Mt2:16; Lk22:2; 23:32, en *wegnemen* in Hb10:9). Deze laatste lezing lijkt iets sterker te staan, al moet ook hier rekening worden gehouden met de mogelijkheid van bewuste aanpassing aan Js11:4. Welke lezing men ook preferereert, en los van de vraag of met de wetteloze nu de antichrist of de toekomstige Europese dictator wordt bedoeld, van een fysiek *doden* zal geen sprake zijn; zie Op19:20v.

Ook al zou bij zowel (1) als (2) de lezing worden gevolgd die

het meest bij Js11:4 aansluit, dan is er toch nog geen sprake van woordelijke overeenstemming of een letterlijk citaat. De vertaling van het desbetreffende gedeelte van Js11:4 LXX luidt namelijk: "... en met de adem [die] door zijn lippen [komt] zal Hij [de] goddeloze vernietigen."

met de adem van zijn mond: hier zijn twee mogelijkheden in de vertaling en in de uitleg.

(1) Het woord *adem* wordt elders vertaald met "geest" of "Geest". Kiest men voor deze laatste vertaling, dan zou deze het indrukwekkende contrast kunnen onderstrepen met de "onreine geesten" uit de mond van resp. de duivel, het beest, en de antichrist(!), die de Schrift vermeldt in samenhang met de laatste daad die van dit drietal (en dus ook van de antichrist) genoemd wordt: "En ik zag uit de mond van de draak en uit de mond van het beest en uit de mond van de valse profeet drie onreine geesten [komen] als kikkers; want het zijn geesten van demonen die tekenen doen [en] die uitgaan naar de koningen van het hele aardrijk, om hen te verzamelen tot de oorlog van de grote dag van God de Almachtige" (Op16:13v.).

(2) Vertaalt men "adem", dan kan men dit letterlijk opvatten; De Boer en Milligan denken aan de letterlijke adem van de Heer Jezus; laatstgenoemde verwijst daarbij naar Jb4:9; vgl. ook 15:30; Js30:28,33. Meer aansluitend op het NT-spraakgebruik lijkt echter een iets ruimere, hoewel niet direct figuurlijke uitleg; men zou dan aan een door de Heer gesproken machtswoord kunnen denken (zo reeds Ps33:6, waar "de adem van zijn mond" een nadere aanduiding lijkt te zijn voor het daaraan voorafgaande "woord des Heren"; zie ook vs9 en Hb11:3); zie Op1:16 ("uit zijn mond kwam een scherp, tweesnijdend zwaard"); 2:16 ("Ik kom spoedig naar u toe en Ik zal oorlog tegen hen voeren met het zwaard van mijn mond"); 19:15 ("en uit zijn mond komt een scherp zwaard, opdat Hij daarmee de naties slaat"); 19:21 ("En de overigen werden gedood met het zwaard dat kwam uit de mond van Hem die op het paard zat"); hier laat zich het "zwaard" het best verklaren als het Woord van God (vgl. Ef6:17: het "zwaard van de Geest, dat is [het] woord van God"; Hb 4:12).

er: Gr. *kai*, hier explicatief c.q. epexegetisch op te vatten, in de betekenis van "namelijk", "dat wil zeggen".

te niet doen: Gr. *katargeo*, dat eig. “inactief maken”, “tot inactiviteit veroordelen” (“zonder nut beslaan”, Lk13:7), “uitschakelen” betekent; vgl. plaatsen als 1Ko15:26; 2Tm1:10; Hb2:14.

door de verschijning van zijn komst: zie comm. 2:1; het woord *verschijning* (Gr. *epifaneia*) duidt op het *zichtbaar* komen van de Heer, meestal in de toekomst; zie 1Tm6:14; 2Tm4:1,8; Tt2:13. Ook de komst van de Heer in het vlees wordt een *verschijning* genoemd in 2Tm1:10; vgl. ook het gebruik van het werkwoord *verschijnen* (Gr. *epifainesthai*) in Tt2:11; 3:4. Verder is met deze woorden verwant het woord “luisterrijk” (“opvallend”, “zich onderscheidend”, Gr. *epifanês*), dat gebruikt wordt als aanduiding van de Dag van de Heer (Hd2:20).

2:9 *werking*: zie ook vs11; Gr. *energeia*, d.i. werkzaamheid, activiteit, werkzame kracht, energie.

met allerlei kracht en tekenen en wonderen van [de] leugers: zie Op13:13v.; 19:20. De woorden *van [de] leugen* (d.w.z. “gekenmerkt door leugen”, “leugenachtig”; een genitivus qualitatis, vgl. Blass §165,1) typeren niet alleen de wonderen, maar ook de kracht en de tekenen. Vgl. voor een positief gebruik van krachten, tekenen en wonderen behalve Hd2:22 ook Rm15:19; 2Ko12:12; Hb2:4.

2:10 *en met allerlei bedrog van [de] ongerechtigheid voor hen die verloren gaan, omdat zij de liefde tot de waarheid niet hebben aangenomen om behouden te worden. 2:11 En daarom zendt God hun een werking van [de] dwaling om de leugen te geloven, 2:12 opdat allen geoordeeld worden die de waarheid niet hebben geloofd, maar een welgevallen hebben gehad in de ongerechtigheid.*

Als de antichrist ten tonele verschenen zal zijn, zal hij niet alleen allerlei leugenachtige krachten, tekenen en wonderen verrichten om de mensen achter zich te krijgen. Hij zal samen met de massa van de door hem misleiden op een bedriegelijke wijze ongerechtigheid bedrijven. Het gelovig overblijfsel uit Israël met name zal zwaar te lijden hebben onder zijn economische politiek; en uit andere Schrift-

plaatsen (zie excursus 2:3) weten we dat hij enorme aantallen mensen uiteindelijk zal storten in een oorlog tegen het Lam. Wat een ontgoocheling zal het voor al deze misleide en verblinde mensen zijn als ze zullen ontdekken wie ze gevolgd zijn, en tegen Wie deze verleider hen heeft laten optrekken!

Maar hun fout is al veel eerder gemaakt. Hun grootste en meest betreuwenswaardige vergissing zal niet zijn, dat zij zich hebben laten beetnemen door de antichrist, maar dat zij in de daaraan voorafgaande genadetijd geen liefde tot de waarheid hebben opgevat. Hadden ze dat wèl gedaan, dan hadden ze door het geloof in die waarheid behouden kunnen worden. Want de waarheid van God is niet een abstracte zaak. Het gaat niet om een wijsgerig waarheidsbegrip, zoals Pilatus dacht blijkens zijn vraag: “Wat is waarheid?” (Jh 18:38). Het antwoord op zijn vraag stond in feite in levenden lijve tegenover hem: God heeft alles wat Hij over Zichzelf aan mensen bekend wilde maken, laten zien door de Heer Jezus, in Wie de waarheid is (Ef4:21), naar de aarde te zenden. De Heer Jezus is geboren om van de waarheid te getuigen (Jh18:37). Hij is de waarheid Zelf, de Enige die het zeggen kon: “Ik ben de weg, de waarheid en het leven” (Jh14:6). Hijzelf is de waarheid betreffende God, die mensen vrijmaakt (Jh8:32). Hij is het, die heeft laten zien dat God zowel licht (Jh1:9; 1Jh1:5) als liefde (1Jh4:8) is. Wie zichzelf als zondaar leert zien in Gods licht, mag vervolgens ontdekken dat diezelfde God zondaren zo liefhad, dat Hij voor hen zijn Zoon heeft gegeven. Daarom wordt in Ef1:13 het *woord van de waarheid* dan ook gelijkgesteld met het *evangelie van de behoudenis* (vgl. ook uitdrukkingen als “de waarheid van het evangelie” in Gl2:14, en “het woord van de waarheid van het evangelie” in Ko1:5). En omdat in dit evangelie, deze blijde boodschap van God aan de mensen, zijn Zoon, de Waarachtige God en het eeuwige leven (1Jh5:20), centraal staat (Rm1:2v.), veroordeelt God mensen die van nature dit eeuwige leven niet bezitten, als zij geen liefde tot de waarheid opvatten om behouden te worden.

Wie in zijn leven deze waarheid niet liefkrijgt, gaat verloren. Hier in 2Th2:11 wordt deze categorie mensen echter beperkt tot die generatie mensen die in de genadetijd het evangelie niet heeft aangenomen en nog in leven zal zijn bij de opname van de Gemeente. Zij zullen op aarde achterblijven als de Heer Jezus zijn Gemeente komt halen (1Th4:13v.; 1Ko15:51v.). En dan zullen zij zich niet meer *kunnen* bekeeren. In de genadetijd hebben zij bewust de waarheid afgewezen en daardoor gekozen voor de satan, die de leugenaar is en de vader van de leugen (Jh8:44). En daarom zal God datgene gaan doen, wat Hij nu, in de genadetijd, nooit doet, namelijk: mensen een werking van de dwaling zenden zodat zij uitsluitend de leugen geloven. Het is dus God Zelf die aan de bedrieglijke krachten, tekenen en wonderen van de antichrist het vermogen verleent om daadwerkelijk grootschalig te misleiden. Een dergelijke rechtvaardige vergelding plaatst ons in feite weer op oudtestamentische bodem, in de tijd toen er nog geen genade en waarheid door Jezus Christus geworden was (Jh1:17). We vinden daar dat God via een *leugengeest* in de mond van de profeten koning Achab, omdat deze in zijn leven uitdrukkelijk géén liefde tot de waarheid had opgevat, verleidde tot een voor hem noodlottige oorlog tegen de koning van Aram. De profeet Micha, die hem nota bene vertelde dat God deze leugengeest gebruikte om hem te oordelen, geloofde hij dan ook niet (1Kn22:22v. en 2Kr18:21v.; vgl. ook Ez14:9). Wat een verschrikkelijk oordeel! Met open ogen zullen deze mensen daarom in de val lopen, en kritiekloos zullen zij aannemen wat de antichrist, de valse profeet, hen zal wijsmaken. Het is niet ondenkbaar dat deze mensen via deze werking van de dwaling ook op een bedrieglijke wijze gerustgesteld zullen worden over het lot van het enorme aantal “vermisten”, dat bij de opname van de Gemeente de Heer tegemoetgegaan is in de lucht. Maar de apostel maakt duidelijk dat zij dan niet meer dienen te worden gezien als de *deerniswekkende zondaren* over wie God in de genadetijd met ontferming bewogen was. De tijd van ontferming en

barmhartigheid van Gods kant is dan voorbij. Ze worden hier uitsluitend beschreven als *schuldige zondaren*: zij hebben, hoewel hun de waarheid omtrent de behoudenis in Jezus Christus is voorgesteld, geen liefde tot de door God in de Heer Jezus geopenbaarde waarheid opgevat. Zij hebben niet alleen de waarheid niet geloofd, maar bovendien bewust hun vreugde gevonden in de ongerechtigheid, in alles wat in strijd is met de gerechtigheid van God. Dáárom gaan zij verloren (vs10), dáárom worden zij geoordeeld (vs11). Een soortgelijke verharding heeft God als oordeel gebracht temidden van de volken (Rm1:24,26,28) omdat zij de waarheid van God vervangen hebben door de leugen (Rm1:25) en temidden van het opstandige Israëel in bepaalde momenten van zijn geschiedenis (Js6:9v.; 29:10-12; Jh12:40; Hd28:26v.; Rm11:8 v.); vgl. ook de verharding van het hart van Farao door de Heer, nadat Farao enkele malen bewust de HERE ongehoorzaam was geweest (Ex9:12; 10:1,20,27; 11:9; 14:17).

2:10 met allerlei bedrog van [de] ongerechtigheid: d.w.z met allerlei bedrog dat (of: verleiding die) voortkomt uit of gekenmerkt wordt door ongerechtigheid (de genitivus van [de] ongerechtigheid, Gr. *adikias*, kan het best worden opgevat als genitivus qualitatis; zo in Lk16:8; 18:6, waar *adikias* vertaald is als *onrechtvaardig*; vgl. Blass §165,2. *Bedrog* (Gr. *apatè*) betekent eig. *verleiding* (vgl. Ko2:8; Hb3:13), *illusie* (vgl. Mk4:19; Mt13:22; Ef4:22; 2Pt2:13); het is verwant met het Gr. werkwoord *apatao* (*bedriegen*), dat besproken wordt in comm. bij 2:3.

voor hen die verloren gaan: op te vatten als dativus incommodi, dus *ten opzichte van, met het oog op. Hen die verloren gaan*: zo typeert Paulus hier deze specifieke categorie zondaars, nl. de slachtoffers en volgelingen van de antichrist; dezelfde uitdrukking gebruikt hij in 1Ko1:18 en 2Ko2:15, beide keren in contrast met “ons/hen die behouden worden”; zie ook de slotwoorden van ons vers. “Verloren gaan” (Gr. *apol-lumai*) is verwant met “verderf” (Gr. *apoleia*) in vs3.

omdat zij de liefde tot de waarheid niet hebben aangenomerr: het voegwoord *omdat* (Gr. *anth' hoon*, “(daarom) omdat”,

“aangezien”, “ter vergelding van het feit dat”) legt een nadrukkelijk oorzakelijk verband met het direct voorafgaande, dus met het *verloren gaan*; zo ook in Lk1:20; 19:44; Hd12:23; in Lk12:3 is het als bijwoord gebruikt met de betekenis *daarom*.

de liefde tot de waarheid: deze combinatie alleen hier. *De liefde*: nl. die vanzelfsprekende liefde die God van hun kant had mogen verwachten. Het gebruik van het woord “liefde” wijst erop dat het niet om waarheid als een abstract begrip gaat, maar in feite om de Persoon in Wie God deze waarheid heeft geopenbaard; vgl. Ef4:21: “... zoals [de] waarheid in Jezus is.”

aangenomen: het Gr. *dechomai* betekent hier niet zozeer *aannemen* (TE, SV) of *aanvaarden* (NBG), als bijv. in 1Th2:13 – dit suggereert een aanbiedende instantie en benadrukt te weinig de eigen verantwoordelijkheid – als wel (*zelfstandig*) *opvatten*; vgl. Lk22:17, waar men (SV, NBG) niet vertaalt: Hij *ontving* een drinkbeker (hoewel dit niet onmogelijk is, vgl. JND; men zou er dan iets bij moeten denken als “uit handen van één van de discipelen”, maar: Hij *nam* een drinkbeker; vgl. het (*zelfstandig ter hand*) *nemen* in Ef6:17. De hele zin betekent dus: “omdat zij geen liefde tot de (in Jezus Christus geopenbaarde) waarheid hebben opgevat.”

om behouden te worden: Gr. *eis to soothênai autous*, lett. *tot het hen behouden worden*; een constructie die het doel en/of gevolg aangeeft van de voorafgaande handeling; deze woorden geven dus aan wat het doel en/of gevolg is van het opvatten van de liefde tot de waarheid.

2:11 *een werking van [de] dwaling*: voor *werking* zie vs9; van *[de] dwaling* kan het best worden opgevat als genitivus qualitatis (vgl. Blass §165,2); men zou kunnen vertalen: een *dwaalwerking*, d.i. een verleidende, misleidende kracht, een kracht waardoor men gaat dwalen. *Dwaling* (Gr. *planè*) kan namelijk zowel “afdwaling”, “vergissing” (Mt27:64; Rm1:27; Jk5:20; 2Pt2:18; Jd:11; 1Jh4:6) als “het (opzettelijk) doen (ver)dwalen”, “bedrog” (Ef4:14; 1Th2:3; 2Pt3:17) betekenen. Beide betekenissen geven een goede zin.

om de leugen te geloven: in het Gr. dezelfde constructie als *om behouden te worden* in vs10. De dwaalwerking heeft dus tot doel en gevolg dat de mensen tot wie God deze werking

zendt, uitsluitend in staat zijn dat te geloven wat in strijd is met de door God in Christus geopenbaarde waarheid waardoor zij behouden hadden kunnen worden. God geeft deze ongelovigen straks over aan datgene, wat zij in de genadetijd willens en wetens hebben omhelsd, en dat is “de leugen”, oftewel uiteindelijk de illusie van de antichrist, wiens komst naar de werking van de satan is (vs9). Zo zal God handelen, als de Geest van de waarheid, die in de Gemeente zal blijven tot in eeuwigheid (Jh14:16v.), tegelijk met de Gemeente van deze aarde zal zijn weggenomen (zie vs7v.). Over een tweede kans voor ongelovigen die in de huidige genadetijd het evangelie bewust afwijzen, spreekt de Schrift dus niet. Wèl zal God de draad met Israël weer opnemen; een overblijfsel uit dit volk zal, als de volheid van de volken zal zijn ingegaan, tot de Heer terugkeren, als de “verharding” en de “bedekking” zullen zijn weggenomen (Rm11:25-32; 2Ko3:14-16), en behouden worden; zie ook de excursus 2:1.

2:12 *opdat allen geoordeeld worden die de waarheid niet hebben geloofd*: deze zin geeft aan welk doel God heeft met het zenden van de dwaalwerking. Gods oordeel houdt hier een veroordeling in (vgl. Rm2:12; Jk5:9; Op18:8), en bestaat daarin dat Hij doelbewust verhindert dat de mensen zich zullen bekeren; uiteindelijk zullen zij daarom eindigen in het eeuwig verderf (1:9). *de waarheid*: zie comm. vs10.

maar een welgevallen hebben gehad in de ongerechtigheid: de woorden *die...niet hebben geloofd* en *een welgevallen hebben gehad in zijn* in het Gr. aanduidingen voor één en dezelfde categorie mensen (twee participia, voorafgegaan door één gemeenschappelijk lidwoord). Zo wordt onderstreept dat het afwijzen van de geopenbaarde waarheid omtrent de behoudenis in Christus geen neutraliteit betekent, maar een doelbewust welgevallen in de ongerechtigheid inhoudt; vgl. voor een soortgelijke grammaticale verbinding Rm2:8, waar degenen die ongehoorzaam zijn aan de waarheid tevens gehoorzaam zijn aan de ongerechtigheid. Zie voor de tegenstelling waarheid–ongerechtigheid 1Ko13:6.

2:13 *Maar wij behoren God altijd te danken voor u, door [de] Heer geliefde broeders, dat God u als eerstelingen*

heeft verkoren tot behoudenis, in heiliging van [de] Geest en geloof van de waarheid, 2:14 waartoe Hij u door ons evangelie ook geroepen heeft, tot verkrijging van [de] heerlijkheid van onze Heer Jezus Christus.

In de eerste twaalf verzen van hoofdstuk 2 heeft Paulus de gelovigen te Thessalonika op een indrukwekkende wijze herinnerd aan wat hij hun, toen hij nog bij hen was, al mondeling had meegedeeld. Halverwege deed hij zelfs nog even een voorzichtig beroep op hun geheugen: ze hoorden dit toch niet allemaal voor het eerst (2:5)? Maar nu hij zijn betoog heeft afgerond, blijkt hij juist bijzonder dankbaar te zijn voor de Thessaloniërs aan wie hij dit allemaal heeft verteld. Hij is duidelijk ook zelf onder de indruk van wat hij heeft mogen doorgeven. Het was voor Paulus niet een kwestie van “even voor de vergeetachtigen onder ons de stof nog eens doornemen”. Neen, de apostel Paulus kòn niet op een klinische, afstandelijke manier schrijven over de verschrikkelijke daden van de antichrist, over de toekomst van hen die geen liefde tot de waarheid hebben opgevat om behouden te worden en die daarom, als zij nog zullen leven op het moment dat de antichrist geopenbaard wordt, door hem misleid zullen worden. Die waarheid, dat evangelie van de behoudenis, die blijde boodschap bracht hij immers zelf dagelijks aan de mensen? Evenmin kon Paulus onbewogen schrijven over dat geweldige, maar ook ernstige moment waarop de Heer Jezus in al zijn heerlijkheid verschijnen zal. Paulus had immers zèlf een ontmoeting met de verheerlijkte Heer gehad, op de weg tussen Jeruzalem en Damaskus. Hij had toen dat licht gezien, sterker dan de glans van de zon, dat hem vanuit de hemel omstraalde en verblindde; hij had Hem woorden horen spreken, die hij nooit meer vergeten was (Hd9:1v.; 22:6v.; 26:12v.). Paulus' hart is daarom vervuld van dankbaarheid tegenover God dat hij deze dingen heeft mogen schrijven aan de Thessaloniërs, mensen die wèl liefde tot de waarheid hebben opgevat; hij wijst hen erop dat zij

door diezelfde Heer, over wiens toekomstige verschijning hij zojuist geschreven heeft, nu al geliefd worden; hij laat zien dat God, die in de toekomst mensen bewust de leugen zal laten geloven, hen heeft uitgekozen om behouden te worden, en dat *als eerstelingen*.

Wat betekent nu *als eerstelingen*? Zoals God van het volk Israël de eerstgeborenen van mens en dier voor Zichzelf opeiste (Ex13:2), zo bestemde Hij ook de eerstelingen van de vruchten van het veld voor Zichzelf (Ex23:16,19; 34:22,26; Lv23:9; Nm15:17-21; Dt18:4; 26:10). Deze eerstelingen waren niet *alle* nakomelingen of de *hele* oogst, maar zij stonden hiervoor wel model; zij waren – om zo te zeggen – een voorproefje van de grote oogst die nog van het veld moest komen. Zo worden in het Nieuwe Testament diegenen die in een bepaalde periode op een bepaalde plaats als eersten tot geloof komen, eerstelingen genoemd; vgl. Rm11:16; 16:5; 1Ko16:15; Jk1:18; Op14:4; in die zin waren dus ook de Thessalonikers eerstelingen (er zou nog meer vrucht volgen, vgl. 3:1), niet van heel Macedonië (want in Filippi, dat ook in Macedonië ligt, waren al gelovigen, zie Hd16:14,34; Fp4:16) maar wel van dat deel van Macedonië, waarin hun stad lag, het zgn. “tweede deel” - Filippi lag in het zgn. “eerste deel”.

Door zijn Geest had God hen afgezonderd, zodat zij de waarheid zijn gaan geloven nadat in de prediking van het evangelie Gods roepstem tot hen geklonken had. Jullie, die voor God zoveel betekenen, zullen dan ook, zo schrijft hij, door de heerlijkheid van onze Heer Jezus Christus niet verteerd worden, integendeel: jullie, Thessalonikers, zullen die heerlijkheid juist deelachtig worden. Hij komt immers om op die dag, de dag van zijn openlijke verschijning aan de wereld, verheerlijkt te worden in zijn heiligen en bewonderd te worden in allen die hebben geloofd (1:10). Zijn heerlijkheid zal dan zichtbaar zijn in alle gelovigen, die met Hem in heerlijkheid zullen verschijnen (Ko3:4; 1Th3:13). In die verwachting mochten zij uitzien naar deze dag, die zij op zo'n heel andere

wijze zouden meemaken dan bepaalde dwaalleraren hen hadden wijsgemaakt.

2:13 *Maar wij behoren God altijd te danken voor u:* hervat de dankzegging van 1:3 (zie comm.); ook de dankzegging van 1Th1:2 wordt verderop hervat, nl. in 1Th2:13. Het woordje *wij* heeft in de Griekse tekst van ons vers bijzondere nadruk. *door [de] Heer geliefde broeders:* vgl. 1Th1:4: “door God geliefde broeders”. *Geliefd* (Gr. *ègapèmenoì*) is beide keren een passief participium perfecti, hetgeen wijst op een ingetreden toestand; de Thessaloniërs worden hier in 2Th aangesproken als de voortdurende voorwerpen van de liefde van de Heer, d.w.z. de Heer Jezus. Deze fijngevoelige aanduiding juist hier, na de beschrijving van de macht en majesteit van de verschijning van de Heer, onderstreept de gedachte dat voor de Thessaloniërs elke gedachte aan angst voor deze gebeurtenis misplaatst is; vgl. Dt33:12.

dat God u als eerstelingen heeft verkoren: deze woorden plaatsen ons voor een tekstkritisch probleem. In plaats van *als eerstelingen* (Gr. *aparchè*) lezen vele handschriften *van [het] begin af* (Gr. *ap' archès*). Beide lezingen staan sterk, en de keus is daarom niet eenvoudig. De voorkeur voor *als eerstelingen* wordt door Metzger als volgt gemotiveerd:

(1) *van [het] begin af* (Gr. *ap' archès*) komt verder nergens bij Paulus voor;

(2) het hierboven gebruikte woord *archè* betekent bij Paulus slechts eenmaal *begin*, nl. in Fp4:15 (Metzger vergeet Ko1:18, en evt. Hb2:3; 3:14; 5:12; 6:1; 7:3, als Hb van Paulus is; vgl. ook Lukas' weergave van Paulus' woorden in Hd26:4);

(3) het woord *eersteling* (Gr. *aparchè*) komt elders bij Paulus zesmaal voor (nl. in Rm8:23; 16:5; 1Ko15:20,23; 16:15 met toevoeging in de genitivus, en in Rm11:16 zonder);

(4) ook elders hebben afschrijvers zich gestoten aan *als eerstelingen* en het veranderd in *van [het] begin af*, zelfs daar waar dat in de samenhang en grammaticaal duidelijk onjuist is (Rm16:5; Op14:4).

De argumenten voor de keuze *als eerstelingen* zijn, met uitzondering van (2), zonder meer sterk te noemen. Aan (1) kan nog worden toegevoegd dat de verbinding *van [het] begin af*

met name in het evangelie en de brieven van Johannes voorkomt, en ook door hem nimmer gebruikt wordt in de zin van “in de eeuwigheid” of “van eeuwigheid af”; dan schrijft hij *in [het] begin*; en de verkiezing tot behoudenis is juist iets dat al vóór de grondlegging van de wereld heeft plaatsgevonden.

als eerstelingen: behalve de in de hoofdttekst genoemde plaatsen kan nog worden gewezen op Rm8:23 (“wijzelf, die de eerstelingen van de Geest hebben”; vgl. 2Ko1:22; 5:5; Ef1:14) en 1Ko15:20,23 (“Christus als eersteling van hen die ontslapen zijn”). W. Kelly, *BT* 14, 294, met instemming geciteerd door T.W. Smith, *comm. ad loc.*, wijst deze lezing af, omdat z.i. niet duidelijk is waarvan de Thessaloniërs de eerstelingen zijn – in ieder geval niet van Macedonië, zo betoogt hij, want Filippi was eerder. Macedonië was echter ook nog in de Romeinse tijd verdeeld in vier districten, die functioneerden als juridisch- administratieve eenheden (“regiones”); en juist met deze indeling had Paulus te maken gehad bij zijn gevangenschap te Filippi (Hd16:19-40), direct voordat hij naar Thessalonica reisde; Filippi en Thessalonica lagen in resp. regio I en regio II (zie DKP, s.v. Makedonia, Thessalonika en Philippi). Daarom lijkt het aannemelijk dat Paulus met deze indeling ook rekende bij het schrijven van zijn brieven aan gemeenten in Macedonië. Hiermee vervalt dus het bezwaar van W. Kelly tegen de lezing *als eerstelingen*: Paulus heeft dan bedoeld “als eerstelingen van de Macedonische regio II”, en laat zich hiermee niet uit over Filippi in regio I.

verkoren: Gr. *haireomai* dat voorkomt in Fp1:22 (“kiezen”) en Hb11:25 (lett. “meer verkiezen” oftewel “de voorkeur geven aan”). In deze beide plaatsen heeft het woord duidelijk de betekenis van “selectief prefereren” van het ene alternatief boven het andere; hier in 2Th2:13 heeft het meer de betekenis van “bewust uitkiezen voor een bepaalde bestemming”, d.i. hier “tot behoudenis”; vgl. Dt26:18 LXX: “En de Here heeft u heden verkoren om voor hem een eigen volk te zijn” (vgl. Schlier, TDNT I 180).

tot behoudenis: dit is dus het doel dat God met de verkiezing van de gelovigen heeft. *Behoudenis* (Gr. *sotèria*, verwant met *soozoo*, *behouden*) is bij Paulus meestal de aanduiding voor de uiteindelijke, toekomstige bestemming van de gelovige mens, gezien als eenheid van geest, ziel en lichaam; zie voor

dit toekomstige aspect van deze totale behoudenis met name Rm5:9v.; 13:11; Fp1:19; 2:12; 1Th5:8,9; 2Tm2:10; 3:15; (evt. Hb1:14; 9:28). De behoudenis van onze zielen hebben we reeds ontvangen (1Pt1:9; vgl. bij Paulus Ef2:5,8; 2Tm1:9; Tt3:5; beide, heden en toekomst, in Rm8:24); onze lichamen echter hebben nog geen deel aan deze behoudenis (Fp3:20v.). *in heiliging van [de] Geest*: zie voor dezelfde verbinding in een soortgelijk verband 1Pt1:2; vgl. Rm15:16. Deze woorden geven, samen met de er op volgende woordgroep *geloof van [de] waarheid*, aan op welke manier God zijn verkiezing tot behoudenis realiseert. *In* heeft hier de zin van “in de kracht van”; *van [de] Geest* kan het best worden opgevat als genitivus subjectivus, dus met de betekenis “door de Geest”. God heeft mensen verkoren tot behoudenis; deze verkiezing realiseert God in de levens van deze mensen door het werk van zijn Geest, die hen heiligt, d.w.z. voor God afzondert en in hun harten leven wekt: “De Geest is het, die levend maakt; het vlees heeft geen enkel nut” (Jh6:63). Let op het contrast met de werking van de satan in vs9. Het gaat hier niet om de praktische heiliging van de Heilige Geest in het leven van gelovigen (zie daarvoor 1Th4:3,7), maar om de positie waarin we door de Geest zijn gebracht toen God zijn levenwekkend werk in ons begon, zodat we de waarheid konden gaan geloven (vgl. 1Th1:5; 1Pt1:2).

geloof van [de] waarheid: dit geeft aan wat bij de mensen, die door het zojuist genoemde werk van Gods Geest zijn aangeraakt, gaat gebeuren: zij gaan geloven in de waarheid van het evangelie (zie vs10 en 12); de woorden *van [de] waarheid* kunnen het beste worden opgevat als genitivus obiectivus; de betekenis is dan “geloof in de waarheid”.

2:14 waartoe: het is niet op het eerste gezicht duidelijk waar deze woorden (Gr. *eis ho*) op terugslaan. In het Gr. is dit een onzijdig enkelvoud, terwijl in het voorafgaande geen enkel onzijdig woord staat. Het lijkt echter aannemelijk dat *waartoe* terugverwijst naar “behoudenis” (al is dat een vrouwelijk woord; vgl. evenwel voor grammaticale parallellen Ef2:8; Fp1:28), omdat zo het woordje *tot* (Gr. eveneens *eis*), dat voor “behoudenis” staat, in feite weer herhaald wordt. Mensen zijn dus niet alleen door God *verkoren* tot behoudenis – dat gaat buiten hen om – maar ook *geroepen*; deze roeping

komt concreet tot hen als hun het evangelie gepredikt wordt. *tot verkrijging van [de] heerlijkheid van onze Heer Jezus Christus*: deze woorden geven aan waarop onze verkiezing en roeping tot behoudenis uiteindelijk gericht is; de behoudenis is geen doel op zichzelf, maar God gebruikt deze positie om ons deel te laten krijgen aan de heerlijkheid van de Heer Jezus. Als de Eeuwige Zoon had Hij heerlijkheid bij de Vader, voordat de wereld was. Toen Hij, na zijn menswording, op aarde het werk voleindigd had dat de Vader Hem te doen had gegeven, vroeg Hij de Vader om Hem nu ook als Mensenzoon te bekleden met diezelfde heerlijkheid, die Hij van eeuwigheid af bij de Vader bezeten had (vgl. Jh7:39 met 17:4-5; 12:16,23; Hd3:13). De Vader heeft dit gebed verhoord, door Hem uit de doden op te wekken en Hem heerlijkheid te geven (1Pt1:21; 1Tm3:16; Hb2:9); in het vertrouwen op de verhoring van dit gebed heeft de Heer Jezus de zijnen deze zelfde heerlijkheid, die Hij als de Opgestane en verheerlijkte Heer zou ontvangen, willen geven (Jh17:22). Die heerlijkheid ontvangen zij die uit de wereld aan de Zoon zijn gegeven (Jh17:6,9,12), en die, omdat ze Hem als hun leven bezitten (Jh17:2v.; 1Jh5:11v.) op een bijzondere wijze met Hem verenigd zijn (Jh17:21). Het gaat dus om de behoudenis die in Christus Jezus is, met eeuwige heerlijkheid (2Tm2:10). Principieel hebben we aan deze heerlijkheid nu reeds deel (zie Jh17:22; Rm8:30); we mogen die heerlijkheid nu al in het geloof zo reëel waarnemen dat het een gunstig, vormend effect heeft op ons praktische aardse leven (2Ko3:18). Maar pas in de toekomst zullen we er echt ten volle in kunnen delen (Rm8:17v.). *Verkrijging* (Gr. *peripoïesis*; verwant met het werkwoord *peripoieomai*, dat voorkomt in Lk17:33 ("behouden"); Hd20:28; 1Tm3:13 ("zich verwerven")) komt voor in Ef1:14 ("verkregen bezitting"); Hb10:39 ("behoud"); 1Pt2:9 ("eigendom"), alsook in 1Th5:9: "Want God heeft ons niet bestemd tot toorn, maar tot [het] verkrijgen van [de] behoudenis door onze Heer Jezus Christus." In onze plaats zien we dus dat het nog verder gaat dan het verkrijgen van de behoudenis: de gelovigen komen zelfs in het bezit van de heerlijkheid van de Heer Jezus (vgl. ook 1Ko2:7v.). Uiteindelijk is het evangelie dan ook het evangelie van de heerlijkheid van Christus (2Ko4:4; vgl. 1Tm1:11).

2:15 *Daarom, broeders, staat vast en houdt de inzettingen die u geleerd zijn, hetzij door ons woord, hetzij door onze brief.*

Met het concluderende “daarom”, dat ook weergegeven kan worden als “dus” of “nu dan”, sluit Paulus het leerstellige gedeelte van deze brief af. Hij heeft de Thessaloniërs niet alleen in vs1-12 uitvoerig laten zien welke verschrikkingen de ongelovigen zullen treffen in de tijd van de antichrist, maar daar ook in vs13-14 een prachtige beschrijving aan toegevoegd over hun eigen positie als door God uitverkoren en geroepen gelovigen, die daardoor juist een geweldige toekomstverwachting hebben: niet de verschrikkingen van de oordelen op de Dag van de Heer, maar het verkrijgen van de heerlijkheid van diezelfde Heer, de verheerlijkte Mens, Jezus Christus. En daarom, schrijft Paulus, hebben jullie juist alle reden om vast te staan en vast te houden aan de inzettingen die jullie al eerder mondeling of per brief van mij geleerd hebben. De autoriteit van zijn destijds gesproken woorden en van zijn eerder door hen ontvangen brief (1Th) handhaaft hij dus volledig. Het woord *inzettingen* (dat ook *overleveringen* kan betekenen), gebruikt Paulus om datgene aan te geven wat hij als apostel op gezag van een hogere Autoriteit gesproken of geschreven heeft; vgl. 1Ko11:23, “want ik heb van de Heer ontvangen, wat ik u ook heb overgegeven”; 1Ko15:3, “want ik heb u in de eerste plaats overgegeven, wat ik ook ontvangen heb”. Ook het evangelie dat hij hun had gebracht, had hij niet van een mens ontvangen of geleerd, maar door openbaring van Jezus Christus (Gl1:12). Paulus spreekt en schrijft dus op gezag van de Heer Zelf (1Th2:13; 4:15; 1Ko14:37), en daarom spoort hij de gelovigen hier vrijmoedig aan om aan deze *inzettingen*, die hij ze heeft geleerd, vast te houden (vgl. 1Ko11:2).

2:15 *Daarom*: Gr. *ara oun*, een in het NT uitsluitend bij Paulus voorkomende combinatie, die een logische conclusie

uit het direct voorafgaande aanduidt; in TE vertaald als “dus” (Rm7:26; 14:19; Gl6:10; Ef2:19; 1Th5:6), “zo” (Rm9:16), “daarom dan” (Rm9:18), “daarom” (Rm7:3).

staat vast: Gr. een imperativus van *stēkoo*, dat lett. “staan” betekent in Mk3:31; 11:25; Jh1:26; overdr. “staan” in Jh8:44 (“in de waarheid staan”). Bij Paulus steeds overdrachtelijk, in Rm14:4; Fp1:27 (“in één geest”); 1Th3:8 (“in [de] Heer”), en bovendien vaak als imperativus, nl. in 1Ko16:13 (“in het geloof”); Fp4:1 (“in [de] Heer”); Gl5:1 en hier in 2Th2:15 (absoluut). Het gaat in deze plaatsen om de verantwoordelijkheid die wij dragen voor onze geestelijke stabiliteit. We worden aangespoord deze niet in onszelf te zoeken, maar in de Heer, in het geloof, of, zoals hier, blijkens het vervolg, in het bewust vasthouden aan de inzettingen die ons door de apostel geleerd zijn. Een duidelijk contrast met het geschokt en verschrikt worden van 2:2!

en houdt de inzettingen die u geleerd zijn: een nadere verklaring of concrete invulling van het voorafgaande; wij kunnen slechts vaststaan als wij het onderwijs van de apostel ter harte nemen.

houdt: dit woord is de imperativus van Gr. *krateoo*, dat lett. “grijpen” betekent (bijv. Mt9:25; 12:11), maar ook overdr. “houden”, “vasthouden aan”, “zich houden aan” (bijv. Mk 7:3,4,8; 9:10). Als gelovigen moeten en mogen we “vasthouden aan het Hoofd” (Ko2:19), “de belijdenis vasthouden” (Hb 4:14), “de voorgestelde hoop aangrijpen” (Hb6:18), “vasthouden aan de Naam (van de Heer Jezus)” (Op2:13), “vasthouden wat we hebben” (Op2:25; 3:11). Hier in 2Th2:15 is dus de betekenis dat we de ons geleerde inzettingen hebben vast te houden (het gezag, de geldigheid ervan dienen te erkennen en te belijden) en te houden (ons eraan hebben te houden).

de inzettingen: dit woord is het meervoud van Gr. *paradosis*, dat “overlevering” (“dat wat overgeleverd is”, “traditie”) betekent; het is in de evangeliën de aanduiding voor de overlevering van de ouden, die, omdat het een overlevering van *men-sen* is buiten de wet om (Mk7:8; vgl. Mt15:9; Ko2:8), in tegenstelling staat tot het Woord en het gebod van *God* (bijv. Mt15:3,6). Voorzover de overleverende personen het Woord van God doorgaven en dus zijn autoriteit erkenden, zoals Mozes (Hd6:14), was daar niets op tegen. Deze positieve

betekenis heeft het woord ook in de geschriften van Paulus, die immers slechts doorgaf wat hij van *God* ontvangen had; wat hij als apostel overleverde, had dus geen menselijk, maar *Goddelijk* gezag (zie de hoofdstekst).

die u geleerd zijn: vgl. 1Tm2:7: Paulus was gesteld als prediker en apostel, als *leraar van [de] volken*, in geloof en waarheid. Hij leerde dan ook in alle gemeenten (1Ko4:17; vgl. Hd18:11; 20:20).

hetzij door ons woord, hetzij door onze brief: een duidelijke verwijzing naar 2:2; zie comm. aldaar. Het lijkt aannemelijk dat “door onze brief” hier slaat op 1Th: de woorden “die u geleerd zijn” staan in de indicativus aoristi (gewoonlijk de aanduiding voor een in het verleden afgesloten handeling), en betreffen zowel het woord (dat evident in het verleden gesproken was) als de brief. Eventueel zou men hier toch aan 2Th kunnen denken (of zelfs aan beide brieven), als men de aoristus – o.i. hier iets geforceerd – als een aoristus epistolarius opvat (Blass §334).

2:16 *En moge onze Heer Jezus Christus Zelf, en God onze Vader die ons heeft liefgehad en ons eeuwige vertroosting en goede hoop door genade heeft gegeven, 2:17 uw harten vertroosten en [u] versterken in alle goed werk en woord.*

Paulus heeft de Thessaloniërs laten zien dat zij geen enkele reden hebben in hun denken geschokt of verschrikt te worden als het gaat om hun toekomstverwachting. De beste remedie tegen dwaalleer is, zo betoogde hij, het vasthouden aan het Woord van God zoals de apostel dit had mogen spreken en schrijven. Maar daarmee is Paulus niet tevreden. Als zij de voorwerpen zijn van de liefde van de Heer Jezus Christus Zelf en van God onze Vader, mogen zij zich in alle omstandigheden van dit leven getroost weten (tegenover hun kortstondige lichte verdrukking staat Gods eeuwige vertroosting!) en bovendien een geweldige hoop hebben – waarop Paulus hun in het voorafgaande opnieuw (vgl. nl. reeds 1Th 4:13!) een helder zicht gegeven had. En daarom is dit een

prachtig uitgangspunt voor positieve actie van de kant van de gelovigen. Nu alle misverstanden uit de weg zijn geruimd, lijkt Paulus te willen zeggen, is het moment aangebroken om hun geestelijke energie weer in daden om te zetten, om zelf weer de handen uit de mouwen te steken, en in werk en woord iets te laten zien van de genade die hun bewezen is. Maar dat zullen zij in eigen kracht niet kunnen. Daarom beveelt hij hen aan in de troost en de kracht van niemand minder dan de Heer Jezus Christus Zelf en van God de Vader.

2:16 *onze Heer Jezus Christus Zelf en God onze Vader*: blijkens de plaatsing van *Zelf* (Gr. *Autos*; vgl. 3:16; 1Th3:11; 5:23) helemaal vooraan kan het bij beide Goddelijke Personen worden getrokken, die zo als Eén worden gezien. Het enkelvoud van de persoonsvormen (“moge... vertroosten en versterken”) en de participia (“heeft liefgehad”, “heeft gegeven”) onderstreept dit nog eens; iets soortgelijks vinden we in 1Th3:11.

die ons heeft liefgehad: Gr. *ho agapèsas hēmas*; het participium staat in de aoristus, hetgeen betekent dat dit “liefhebben” hier beschreven wordt als iets dat eenmalig heeft plaatsgevonden; dit houdt natuurlijk niet in dat de beide Goddelijke Personen ons nu niet meer zouden liefhebben. Maar wat hier wordt benadrukt is dat zij hun liefde tot ons op een gegeven moment in het verleden zeer specifiek hebben laten blijken. Dit zegt de Schrift inderdaad zowel van God de Vader (die uit liefde tot ons zijn Zoon gaf, Jh3:16; 1Jh4:10) als van de Zoon, de Heer Jezus (die uit liefde tot ons Zichzelf gaf, Gl2:20; Ef5:25).

eeuwige vertroosting en goede hoop: deze combinatie alleen hier in het NT; deze woorden lijken terug te verwijzen naar 1Th4:13 en 18: de vertroosting die God gegeven heeft, gaat niet voorbij, maar is duurzaam, eeuwig; Hij is “de God van alle vertroosting” (2Ko1:3; vgl. Rm15:5). Daarnaast heeft God, die ook de God van de hoop is (Rm15:13), ons die van nature geen hoop hadden en zonder God in de wereld waren (Ef2:12; 1Th4:13), een goede hoop in het vooruitzicht gesteld.

Hij heeft ons wedergeboren doen worden tot een levende hoop (1Pt1:3); die hoop is de Heer Jezus Zelf (Ko1:27; 1Tm1:1), en daarom is deze hoop goed, d.w.z. heilzaam in zijn uitwerking; vgl. 1Jh3:3: “En ieder die deze hoop op Hem heeft, reinigt zich, zoals Hij rein is.”

door genade: kan zowel met *gegeven heeft* (vgl. Rm5:15) als met *moge ... vertroosten* worden gecombineerd; niet per se uitsluitend met *goede hoop*.

heeft gegeven: evenals “heeft liefgehad” een participium aoristi, hetgeen betekent dat ook dit geven eenmalig heeft plaatsgevonden.

17 uw harten vertroosten: vgl. voor deze uitdrukking Ef6:22; Ko2:2; 4:8.

en [u] versterken: i.p.v. [*u*] eventueel *uw harten* opvatten als gemeenschappelijk object bij “moge ... vertroosten en versterken” (vgl. 1Th3:13). *Versterken* is een vorm van Gr. *stèrizoo*, dat eig. lett. “vestigen” (Lk16:26) betekent, vandaar overdrachtelijk “bevestigen” (2Pt1:12), “vastbesloten wenden” (Lk9:51); de meest voorkomende betekenis is (overdr.) “versterken” (Lk22:32; Hd18:23; Rm1:11; 16:25; 1Th3:2,13; 2Th3:3; Jk5:8; 1Pt5:10; Op3:2). Een nevenvorm hiervan is *epistèrizoo*, dat voorkomt in Hd14:22; 15:32,41.

in alle goed werk en woord: een kernachtige aanduiding voor de totale levenspraktijk; vgl. Lk24:19 (“Jezus de Nazarener, die een profeet was, krachtig in werk en woord”); Hd7:22 (“Mozes ... was machtig in zijn woorden en werken”).

Hoofdstuk 3

3:1 *Overigens, broeders, bidt voor ons, dat het woord van de Heer zijn voortgang heeft en verheerlijkt wordt, zoals ook bij u, 3:2 en dat wij gered worden van de onbehoorlijke en boze mensen. Want de trouw is niet [het deel] van allen; 3:3 maar de Heer is trouw, die u zal versterken en bewaren voor de boze.*

Al enkele malen in deze brief heeft Paulus laten merken dat hij regelmatig voor de Thessalonikers dankt en bidt (1:3,11; 2:13,16 en 17). Het zal hun ongetwijfeld goed gedaan hebben dat de grote apostel Paulus zo begaan was met hun wel en wee, dat hij niet alleen voor hen dankte en bad, maar daarnaast ook de moeite nam hen in zijn brieven te onderwijzen, te vertroosten en te bemoedigen. Des te treffender is het daarom dat deze zelfde apostel, die zijn apostelschap niet vanwege mensen, ook niet door een mens, maar door Jezus Christus en God de Vader ontvangen had (Gl1:1), zich desondanks niet te hoog voelt om de Thessalonikers te vragen op hun beurt ook te bidden voor hemzelf en zijn medewerkers. Paulus, die na zijn roeping niet te rade ging met vlees en

bloed (G11:16), schaamt zich niet om zichzelf aan te bevelen in de voorbede van pas bekeerde gelovigen van wie hij weet dat zijzelf zuchten onder vervolgingen en verdrukkingen (1:4). Leerstellig hadden zij zich door dwaalleraren, die deze vervolgingen en verdrukkingen verkeerd interpreteerden, laten misleiden, en in 2:1-12 had Paulus de gerezen misverstanden uit de weg geruimd. Maar hun praktische problemen, de reeds genoemde vervolgingen en verdrukkingen, waren er natuurlijk nog wel, al had Paulus die nu in een heel ander licht gezet. En juist daarom is het voor hen heel goed te horen dat zij niet de enigen zijn die lijden. Ook Paulus en zijn medewerkers hadden last van “onbehoorlijke en boze mensen”, die probeerden te verhinderen dat de prediking van het evangelie en de verkondiging van het woord zouden resulteren in bekeringen van zondaren en een godvruchtig leven van gelovigen. Dat de verkondiging van het woord dit resultaat kon hebben, hadden zij in hun eigen midden kunnen zien. Paulus roept hen op allereerst daarvoor te bidden; en met het oog op dit zichtbare resultaat van de prediking vraagt hij hen tevens te bidden dat hij en zijn medewerkers verlost worden van de genoemde tegenstanders, die de voortgang en verheerlijking van het woord van de Heer in de weg staan. Want al wordt het woord gepredikt door mensen, het is en blijft het woord van de Heer (vgl. 1Th1:6,8; 2:13); daarom mogen zij ook vertrouwen dat Hij een gebed om de voortgang en verheerlijking van zijn woord ook op zijn tijd en wijze verhoren zal.

Het kan wel eens ontmoedigend werken, zo laat Paulus de Thessaloniërs weten, dat er onbehoorlijke en boze mensen zijn die zich zo gedragen dat je nog maar één mogelijkheid ziet om van hen af te komen: bidden dat je van hen verlost mag worden. Want er zijn nu eenmaal ontrouwe mensen. Maar de Heer, tot wie we bidden, is Zelf gelukkig altijd trouw. Hij is Degene, wiens ogen zijn op de rechtvaardigen, en wiens oren zijn tot hun hulpgeroep; maar het aangezicht des Heren is tegen hen die kwaad doen (Ps34:16v.; 1Pt3:12).

Paulus is er daarom van overtuigd dat de Heer de Thessalonikers zal versterken, zoals hij in zijn gebed (2:17) gevraagd had. De Heer weet immers wie de macht is achter al die vervolgingen en verdrukkingen van de Thessalonikers, achter die onbehoorlijke, boze en ontrouwe mensen die de prediking van Paulus, Silvanus en Timotheüs weerstaan: dat is de boze, oftewel de duivel. Principieel is hij als degene die de macht heeft over de dood, tenietgedaan, d.w.z. krachteloos gemaakt door de Heer Jezus, die door te sterven de duivel op eigen terrein verslagen heeft (Hb2:14). Dat betekent echter niet dat gelovigen niet meer zouden kunnen sterven; maar wel is zelfs de dood nu de gelovigen dienstbaar geworden, en is deze voor ons niet meer een werktuig in handen van de satan (1Ko3:22).

In de toekomst zal de duivel geworpen worden in de poel van vuur (Op20:10); nu, *in deze tijd*, is hij iemand die ons wel degelijk dwars kan zitten: hij kan ons verzoeken (1Ko7:5), ons ook lichamelijk laten lijden (2Ko12:7), ons hinderen in de dienst (1Th2:18; Op2:10), ons met zijn listen onderuit proberen te halen (Ef6:11; vgl. Jk4:7; 1Pt5:8). Maar hij zal nooit verder kunnen gaan dan de Heer wil: zie reeds Jb1:12; 2:6. De duivel is zich ervan bewust dat hij een hem door de Heer beschikte hoeveelheid tijd heeft (Op12:12), zelfs nog na het Vrederijk (Op20:3,7). Hij is nu nog de overste van deze wereld (Jh12:31) en de god van deze eeuw (2Ko4:4), maar zijn einde komt! Spoedig zal hij onder onze voeten verpletterd worden (Rm16:20). Achter de schermen heeft de Heer Jezus de macht; en als Hij zijn macht in de toekomst, op de Dag van de Heer, zichtbaar zal gaan uitoefenen, zal er voor de duivel helemaal geen plaats meer zijn. Hem, de verheerlijkte Mensenzoon, is inderdaad alle macht gegeven, ook op de aarde (Mt28:18), maar de *uitoefening* van die macht is nog toekomstig. Zo is hem ook als de Mensenzoon reeds vóór zijn sterven en opstanding macht gegeven oordeel uit te oefenen (Jh5:27), maar gelukkig heeft Hij dat oordeel nog niet daadwerkelijk uitgeoefend en is het nog steeds de genadetijd.

En in die genadetijd laat de Heer zijn boodschap nog klinken op het terrein van de vijand, de boze. Natuurlijk zal de boze degenen die door de Heer bij deze prediking worden ingeschakeld, alsook degenen die aan de prediking gehoor geven, op allerlei manieren willen hinderen. Maar de Heer geeft zijn dienstknechten kracht, ook als ze hun dienst moeten uitoefenen in vijandelijk gebied, en Hij zal hen bewaren voor de boze, d.w.z. Hij zal hen ondanks de listen en lagen van de boze doen standhouden.

3:1 *Overigens.* Gr. *to loipon*, dat ook voorkomt in 1Ko7:29; Ef6:10 (sommige handschriften); Fp3:1; 4:8. Deze combinatie sluit enerzijds concluderend af, maar kondigt ook een (voorzichtige) verandering van thema aan, zonder dat het verband met het voorafgaande geheel wordt losgelaten (vgl. Moule, 161v.); enigszins anders Hb10:13 (“voortaan”). In het voorafgaande bad Paulus dat God de Thessalonikers zou versterken in alle goed werk en woord; nu laat hij hen horen dat zij op hun beurt alle redenen hebben voor hemzelf en zijn medewerkers te bidden. Vrij weergegeven: “En nu ik het hier toch over heb...”

bidt voor ons. *bidden* (Gr. *proseuchomai*) werd in 1Th5:17 al genoemd als een activiteit die onophoudelijk diende plaats te vinden; Paulus en de zijnen gaven zelf het voorbeeld in 2Th1:11. Ook elders vraagt Paulus zijn lezers voor hem te bidden; zie Rm15:30; 2Ko1:11; Ef6:19; Fp1:19; Ko4:3v.; Fm:22; enerzijds vraagt Paulus gebed voor de dienstknecht; anderzijds realiseert hij zich dat het Woord van de Heer zich zelfstandig verspreidt en ook daadwerkelijk resultaat boekt.

het woord van de Heer. Gr. *ho logos tou Kuriou; tou Kuriou* kan worden opgevat als genitivus originis, subjectivus of obiectivus (resp. weer te geven als “uitgaande van de Heer”, “gesproken door de Heer”, “betreffende de Heer”): zie Hd8:25; 13:48,49; 15:35,36; 19:10,20; 1Th1:8. Het is niet eenvoudig te kiezen; alle drie mogelijkheden geven een goede zin en zij sluiten elkaar niet uit.

zijn voortgang heeft. van Gr. *trechoo*, dat eig. “(snel) lopen” betekent (zie o.a. Mt27:48; Mk5:6; Lk15:20; Jh20:2,4; 1Ko

9:24); voor de personificatie van het “woord van de Heer”, vgl. Ps147:15: “Hij zendt zijn bevel op de aarde; zijn woord loopt zeer snel”; vgl. Js55:11. Dit “lopen” of “voortgang hebben” lijkt hier in 2Th3:1 zowel te wijzen op de verbreiding van het evangelie in nieuwe gebieden (vgl. Rm15:20; Hd 13:49) als op de voortgang in de harten.

verheerlijkt wordt: vgl. 1:10. *Verheerlijken* (Gr. *doxazoo*) betekent “de heerlijkheid erkennen van en dat tonen door eerbetoont aan”; het heeft meestal een persoon of de naam van een persoon als object; bijzondere gevallen zijn personificaties als in Hd13:48 (“verheerlijkten het woord van de Heer”, dus als hier, waar Lightfoot (aldus Bruce, 198) vertaalt “met eer ontvangen, aannemen”); Rm11:13 (“verheerlijk ik mijn bediening”); 1Ko12:26 (“als <één> lid wordt verheerlijkt”); 1Pt1:8 (“een onuitsprekelijke en verheerlijkte vreugde”). De combinatie “voortgang heeft en verheerlijkt wordt” is niet ontleend aan de Griekse spelen (contra o.a. Smith); van het woord “voortgang hebben” kan dit op zichzelf worden volgehouden (vgl. plaatsen als Rm9:16; 1Ko9:24,26; Gl2:2; 5:7; Fp2:16; Hb12:1; zie evenwel ook de genoemde OT-plaatsen), maar niet van “verheerlijkt worden”.

3:2 *dat wij gered worden van: gered worden van* (van Gr. *rhuomai apo* = *redden, verlossen van*) komt ook voor in Mt6:13 (“verlos ons van de boze”); Rm15:31 (“opdat ik verlost word van de ongehoorzamen in Judéa”); 2Tm4:18 (“de Heer zal mij redden van elk boos werk”); de vertaling “dat wij verlost worden van ...” zou ook op onze plaats goed passen. Daarnaast komt hetzelfde werkwoord ook voor met een ander voorzetsel (*ek*), nl. in Lk1:74 (“gered uit [de] hand van <onze> vijanden”); Rm7:24 (“wie zal mij verlossen uit dit lichaam van de dood”); 2Ko1:10 (“die ons uit een zo grote dood heeft verlost en zal verlossen”); Ko1:13 (“die ons gered heeft uit de macht van de duisternis”); 1Th1:10 (“die ons redt van de komende toorn”); 2Tm3:11 (“en uit alle heeft de Heer mij gered”); 4:17 (“en ik ben uit [de] leeuwenmuil gered”); 2Pt2:9 (“dan weet [de] Heer godvrezenden uit [de] verzoeking te redden”) tenslotte komt het voor zonder voorzetselbepaling in Mt27:43 (“laat Hij <Hem> nu redden”) en Rm11:26 (“uit Sion zal de Redder komen”); 2Pt2:7 (“en als Hij [de] rechtvaardige Lot gered heeft”). Totaal 15 keer, in tegenstel-

ling tot het woord “behouden” (Gr. *sooizoo*, doorgaans zonder voorzetsel), dat ruim 100 keer voor komt. Men kan stellen dat “gered, verlost worden (van)” meer het dreigende of actuele onheil als uitgangspunt heeft; het is een noodzakelijke voorwaarde voor (en gaat daarom vooraf aan) “behouden worden”, dat meer de betekenis heeft van “gebracht worden op de plaats waar men definitief veilig is” (vgl. Hd28:1). Hier in 2Th3:2 vraagt de apostel dan ook om verlost te worden van mensen die de behoudenis van anderen bemoeilijken.

de onbehoorlijke en boze mensen: het lidwoord lijkt te duiden op een specifieke categorie mensen, van wie Paulus en zijn medewerkers last hadden in Korinthe, waarvandaan deze brief immers geschreven was; men kan dan denken aan de Joden in Hd18:6,12; 2Ko11:13-26. *Onbehoorlijk* (Gr. *atopos*) betekent lett. “geen plaats hebbend”, “misplaatst”, “ongepast”, vandaar “ongerijmd”, “onnatuurlijk”, “bijzonder”; zie Lk23:41; Hd25:5; 28:6. *Boos* (Gr. *ponèros*, = “slecht”, “moreel verdorven”) betekent niet “boos” in de zin van “vertoord”, maar van “slecht” (vgl. 1Ko5:13, “de boze”); het staat, als het van personen gezegd wordt, tegenover “goed” (Gr. *agathos*); zo in Mt5:45; 12:34,35; 20:15; 22:10.

de trouw is niet [het deel] van allen: zie voor een vergelijkbaar “understatement” Rm10:16. Het woord *trouw* (Gr. *pistis*) betekent bijna altijd *geloof*, zodat, als ook hier voor deze betekenis zou worden gekozen, Paulus het wangedrag van de hier beschreven mensen zou verklaren uit het feit dat zij geen gelovigen zijn. Maar omdat vs2 in het Gr. eindigt met dit woord, en vs3 begint met het hiervan afgeleide adjectivum (Gr. *pistos* = gelovig, getrouw), moet in beide dezelfde gedachte aanwezig zijn. Als men in vs2 *het geloof* zou vertalen, moet men vs3 beginnen met “Maar de Heer is gelovig” – hetgeen natuurlijk een onjuiste vertaling zou zijn. Men zou in dat geval in vs3 de vertaling “geloofwaardig” kunnen overwegen. Overigens sluit ook de vertaling *de trouw* geenszins uit dat het hier om ongelovigen gaat, maar daar lijkt het Paulus niet primair om te gaan: hij *karacteriseert* het gedrag van de betrokkenen eerder dan dat hij het *verklaart*. Daarom bemoedigt hij zichzelf, zijn medewerkers en de Thessalonikers met de gedachte dat, hoe ontrouw mensen zich ook mogen gedragen, de Heer in ieder geval getrouw is. Voor *pis-*

tis in de betekenis “trouw” vgl. Tt2:10; evt. Fm:5. Zie voor een vergelijkbaar woordenspel Rm3:3.

3:3 *de Heer is trouw*: zie comm. vs2, en vgl. 2Tm2:13.

versterker: zie comm. 2:17.

bewaren voor de boze: de uitdrukking hier (Gr. *fulassoo apo tou ponèrou*) betekent dat de Heer hen als een wachter (Gr. *fulax*, zie Hd5:23; 12:6,19) voor (de invloed van) de boze zal behoeden, hen tegen hem zal beschermen. Het medium (Gr. *fulassomai apo*) betekent dat men zijn eigen wachter is: “zich hoeden / wachten voor”, “waken voor”, en komt voor in Lk 12:15 en 1Jh5:21. Het is een andere uitdrukking dan in Jh 17:15, waar de Heer de Vader vraagt de zijnen voor de boze te bewaren (Gr. *tèreeo ek tou ponèrou*). Daar gaat het meer om een “intact houden buiten bereik van (de invloed van) de boze”; vgl. voor deze betekenis van Gr. *tèreeo ek* ook Op3:10; met *apo* Jk1:27; de samenstelling *diatèreeo heauton ek* (“zich buiten bereik houden van”, d.w.z. “zich in acht nemen voor”, “zich onthouden van”) komt voor in Hd15:29.

de boze: Gr. *tou ponèrou*, een genitivus singularis masculinum of neutrum; men kan dus ook vertalen *het boze*. Vertaalt men *de boze*, dan is dit de duivel (vgl. Mt13:19 met Mk4:15 en Lk8:12; zie ook 1Jh2:13,14; 5:18). Harder, TDNT VI 561 beweert dat *ho ponèros* bij Paulus nooit op de duivel slaat; zie evenwel Ef6:16 en 11.

3:4 *Maar wij vertrouwen van u in [de] Heer, dat u <èn> doet èn zult doen wat wij bevelen.* **3:5** *De Heer nu moge uw harten richten tot de liefde van God en tot de volharding van Christus.*

Nadat Paulus de Thessalonikers had aangespoord vast te staan en de inzetten te houden die hun mondeling of schriftelijk waren doorgegeven (2:15), had hij van zijn kant een gebed voor hen ingevoegd (2:16,17) en hen vervolgens gevraagd ook voor hemzelf en zijn medewerkers te bidden (3:1,2). Toen hij zichzelf na het vermelden van zijn eigen problemen bemoedigde door op de trouw van de Heer te zien, zag hij daarin een aanleiding ook meteen de Thessalonikers

ervan te verzekeren dat de Heer in zijn trouw ook hen zou versterken en bewaren voor de boze. En nu hij dat gezegd heeft, kan hij zijn in de Heer gefundeerde vertrouwen uitspreken dat zij zich nu en in de toekomst aan zijn bevelen zullen houden. Hij had hun al één en ander op het gebied van hun praktische wandel bevolen in 1Th4:2,11, en zojuist had hij hen nog eens herinnerd aan zijn profetisch onderwijs. Vanaf 2Th3:6 zal hij er nog enkele praktische bevelen aan toevoegen, die aansluiten bij 1Th4. Voordat hij dat doet, spreekt hij de wens uit dat zij bij het gehoorzamen aan zijn inzettingen en bevelen de goede motivatie zullen hebben. Hij wijst daarbij niet op zijn eigen persoon of op zijn apostolisch gezag als de drijfveer die hen zou moeten kenmerken. Neen, hij wil graag dat als zij, ondanks de nood van de vervolgingen, hem gehoorzamen, hun harten daarbij gericht zijn op de liefde die God voor hen heeft gehad en nog heeft, en die daardoor ook wederliefde bij hen zal opwekken (vgl. 1Jh4:19); zo is het ook de bedoeling geweest van de Heer Jezus Zelf, dat de liefde waarmee de Vader Hem had liefgehad, in de gelovigen zou zijn, en Hij in hen (Jh17:26). Daarnaast moeten hun harten gericht zijn op de volharding van Christus. Hij was het immers, die op aarde als de nederige Mens, Jezus, in zijn volharding tegenspraak van zondaars, ja zelfs het kruis heeft verdragen (Hb12:3,2), en die thans in de hemel, nu Hij als de Christus, de verheerlijkte Heer aan Gods rechterhand is gezeten, wacht totdat zijn vijanden gelegd worden tot een voetbank voor zijn voeten (Hb10:13). Dit geduld, deze volharding van Christus, was in ieder geval niet aanwezig bij de dwaalleraars die de Thessaloniërs hadden wijsgemaakt dat de Dag van de Heer al aangebroken was.

3:4 *wij vertrouwen van u in [de] Heer:* in het Gr. (*pepoithamen ... en Kuriooi ef humas*) wordt eerst de Heer genoemd, en daarna de geadresseerden. De Gr. combinatie *pepoitha en* betekent "vertrouwen op" in Fp3:3,4; evt. 2:24. Hier in 2Th3:4 geldt dus dat Paulus' vertrouwen allereerst gericht is

op de Heer; zijn vertrouwen op de Heer betreft in dit geval echter concreet de bereidwilligheid om te gehoorzamen van de zijde van de Thessaloniërs (vgl. Gl5:10). Omgekeerd kan men zeggen: Paulus' vertrouwen in de Thessaloniërs is gefundeerd in zijn vertrouwen op de Heer Zelf, nl. dat Hij deze bereidwilligheid bij hen zal bewerken.

in [de] Heer: deze verbinding komt, behalve in Op14:13, uitsluitend bij Paulus voor, doorgaans met de betekenis "in de kracht van de Heer", "met het oog gericht op de Heer"; zie Rm14:14; 16:2,8,11,12,13,22; 1Ko1:31; 4:17; 7:22,39; 9:1,2; 11:11; 15:58; 16:19; 2Ko2:12; 10:17; Gl5:10; Ef2:21; 4:1,17; 5:8; 6:10,21; Fm:16,20.

wat wij bevelen: slaat dit op het verzoek om voorbede (3:1) of heeft het een ruimere strekking? De laatste mogelijkheid verdient veruit de voorkeur, en wel om twee redenen:

(1) "wat" (Gr. *ha*) is onzijdig meervoud, "de dingen die"; een enkelvoud zou ondubbelzinniger hebben terugverwezen naar "bidt voor ons" in 3:1.

(2) het woord *bevelen* (Gr. *parangelloo*) komt in de synoptische evangeliën voor als Christus met gezag spreekt, bijv. bij het instrueren van de discipelen (Mt10:5) of bij het uitdrijven van een onreine geest (Lk8:29). Ook als Paulus een geest *beveelt* uit te gaan, geeft hij dat bevel op gezag van ("in de naam van") Jezus Christus (Hd16:18). In Paulus' brieven staat het woord "bevelen" altijd in verband met de wandel van de gelovigen; wanneer hij als apostel de gelovigen instrueert ("bevelen geeft"), doet hij dat op gezag van de Heer (vgl. 1Ko7:10; 1Th4:2; 2Th3:6,12).

3:5 *De Heer nu moge uw harten richten: richten* (Gr. *kateuthunoo*) ook in 1Th3:11 ("banen") en in Lk1:79. Deze verbinding "het hart (de harten) richten (zetten) op" komt enkele malen voor in de LXX: 1Kr29:18; 2Kr12:14; 19:3; 20:33; 30:19; spec. Sp21:2; vgl. 23:19. Een voorbeeld van een hart dat niet goed gericht was, is dat van Simon de tovenaer in Hd8:21: "uw hart is niet recht voor God." Het hart wordt in de Schrift gezien als het centrum van het mens-zijn; vgl. Sp4:23: "Behoed uw hart boven al wat te bewaren is, want daaruit zijn de oorsprongen des levens."

de liefde van God: van God (Gr. *tou Theou*) kan op zichzelf worden opgevat als genitivus obiectivus, en betekent dan "tot

God”; vergelijkt men alle plaatsen waar de verbinding “de liefde van God” voorkomt, dan lijkt evenwel een genitivus subiectivus aannemelijker; de betekenis is dan “die van God uitgaat” (evt. een genitivus originis, “die in God haar oorsprong vindt”); zie Lk11:42; Jh5:42; Rm5:5; 8:39; 2Ko13:13; Ef2:4; 1Jh2:5; 3:17; 4:9,12; 5:3; Jd:21.

de volharding van Christus: als *van Christus* (Gr. *tu Christou*) wordt opgevat als genitivus subiectivus, is de betekenis “die Christus betracht”; het verwante “verdragen”, “volharden” (Gr. *hupomenoo*) komt met “Jezus” als onderwerp voor in Hb12:2,3. De Schrift onderscheidt dus de volharding die *Christus* als de *verheerlijkte Heer in de hemel* betracht van de volharding die *Jezus* als de *nederige Mens op aarde* betrachtte; beide zijn een voorbeeld voor de gelovige. In Op3:10 horen we uit Christus’ mond de verbinding “mijn volharding”; ook daar lijkt de betekenis te zijn dat Hij volhardt (vgl. Hb10:13). Niet onmogelijk, maar minder waarschijnlijk (zeker als *van God* een genitivus subiectivus is) is dat hier in 2Th3:5 *van Christus* en in Op3:10 *mijn* als genitivus obiectivus opgevat moeten worden; de betekenis is dan dat Christus niet zozeer Zelf volhardt, als wel dat Hij met volharding verwacht wordt.

Dit is de enige maal in 2Th dat Paulus van *de Christus* (met lidwoord) spreekt; Paulus doet dit elders aanmerkelijk vaker, nl. in Rm7:4; 8:35; 9:3,5; 14:18; 15:3,7,19; 16:19; 1Ko 1:6,17; 6:15; 9:12; 10:4,16; 11:3; 12:12; 15:22,23; 2Ko1:5; 3:4; 4:4; 5:10,14; 9:13; 10:1,5,14; 11:2; 12:9; Gl1:7; 5:24; 6:2,12; Ef2:5; 3:1,4,8,17,19; 4:7,12, 13,20; 5:2,5,14,23,24, 25,29; 6:5; Fp1:15,17,27; 3:7,18; Ko 1:7,24; 2:11,17; 3:1,3,4, 15,16; 4:3; 1Th3:2; 1Tm5:11; indien ook Hb van Paulus: 3:14; 5:5; 6:1; 9:14,28; 11:26.

3:6 *Maar wij bevelen u, broeders, in [de] naam van <onze> Heer Jezus Christus, dat u zich onttrekt aan iedere broeder die ongeregeld wandelt, en niet naar de inzetting die zij van ons ontvangen hebben. 3:7* *Want u weet zelf hoe men ons moet navolgen, omdat wij ons onder u niet ongeregeld gedragen hebben; 3:8* *wij hebben bij niemand brood voor niets*

gegeten, maar met arbeid en moeite werkten wij nacht en dag om niemand van u een last op te leggen. 3:9 Niet dat wij er geen recht toe hebben, maar om onszelf aan u tot voorbeeld te stellen, opdat u ons navolgt.

De verzen 6-15 gaan over een heel praktisch onderwerp, namelijk over de vraag hoe de Thessalonikers moesten handelen met gelovigen die niet wilden werken. Misschien zouden we dat niet direct verwachten na de indrukwekkende eschatologische uiteenzetting over de eindtijd in hoofdstuk 2. Toch ruimt de Heilige Geest voor dit praktische gedeelte in hoofdstuk 3 bijna evenveel plaats in als voor het leerstellig onderwijs in hoofdstuk 2. Een reden te meer om ook van deze praktische opmerkingen met aandacht kennis te nemen.

Hoewel Paulus in het voorafgaande vol vertrouwen was ten aanzien van de Thessalonikers als geheel, wijst hij hen nu op hun verantwoordelijkheid voor die broeders die zich in hun gedrag onderscheiden van hun medegelovigen. Het woord waarmee hij hun gedrag karakteriseert, is het enkele malen gebruikte woord “ongeregeld” (vs6,7,11): deze gelovigen – dat het niet om ongelovigen gaat, blijkt uit vs6 (“iedere broeder”) en uit vs15 (“wijst hem terecht als een broeder”) – liepen als het ware “zonder orde”, oftewel “uit de pas”: daarop wijst dit woord “ongeregeld”, waarmee de apostel een woord uit de sfeer van het politieke en militaire gezag gebruikt. Paulus vergelijkt hen met soldaten die zich niet hielden aan de voorgeschreven opstelling van hun slagorde; zulke soldaten stelden zich daarmee niet alleen asociaal op tegenover hun medesoldaten, maar waren bovendien ongehoorzaam aan de bevelen van hun superieuren. In feite, zegt Paulus, geldt dit laatste ook deze categorie gelovigen, wier ongeregelde wandel bleek uit het feit dat zij niet werkten (vs11). Zij gedroegen zich niet alleen incorrect tegenover de andere broeders, die wèl gewoon hun dagelijkse verplichtingen nakwamen, maar zij waren ook ongehoorzaam aan de Heer Jezus Christus, in wiens naam Paulus hier spreekt

(vs6,12). Juist in deze brief gaat het immers over het koninkrijk (vgl. 1:5) en over de toekomstige heerlijkheid van de Heer der heren en de Koning der koningen, de Heer Jezus (1:7), als Hij zal komen op zijn Dag, de Dag van de Heer: zijn gezag zal in de toekomst openbaar zijn en algemeen worden erkend, als Hij zal verschijnen met al zijn heiligen. Daarom vindt Paulus het vanzelfsprekend dat juist zij, met het oog op die toekomstige verschijning van de Heer Jezus, nu al zeer bewust rekenen met zijn gezag, met zijn orde.

Hoe dient de plaatselijke gemeente zich dan op te stellen tegenover degenen in haar midden die weigeren (zie vs10) te werken? Allereerst is het van belang ons te realiseren dat Paulus de Thessalonikers over dit onderwerp al geschreven had in zijn eerste brief. Nadat hij hun daarin eerst het gedrag van zichzelf en zijn medewerkers tot voorbeeld had gesteld (2:9v.), herinnert hij hen ook daar aan zijn bevel om met hun eigen handen te werken. Dat is, zo houdt hij hun verder voor, correct tegenover de buitenwereld, en bovendien voorzien jullie zo in je eigen onderhoud (4:11v.). In 1Th5:14 vermaant hij vervolgens de gelovigen als geheel om de “ongeregelden” terecht te wijzen. Als we er van uit gaan dat deze terechtwijzing ook daadwerkelijk heeft plaatsgevonden, dan moet het voor de apostel een grote teleurstelling zijn geweest te horen dat sommigen onder de Thessalonikers hieraan ongehoorzaam waren en ongeregeld wandelden door niet te werken (2Th3:11). De door Paulus voorgeschreven tuchtmaatregel in 2Th3:6 is dan ook pas op zijn plaats *nadat* een eerder gegeven terechtwijzing uitdrukkelijk is genegeerd. Wat moeten de gelovigen in zo'n geval doen? Paulus beveelt de Thessalonikers in de naam van onze Heer Jezus Christus om *zich te onttrekken* aan iedere broeder die ongeregeld wandelt. Een belangrijke vraag is natuurlijk wat dat in de praktijk inhoudt. In ieder geval is het *geen uitsluiting* in de zin van 1Ko5, waar opgedragen wordt de boze uit het midden weg te doen. Met zo'n “boze” mocht men niet eens eten (dus gewoon sociaal verkeer hebben), laat staan gemeen-

schap oefenen aan de Tafel van de Heer. Hier in 2Th is géén sprake van een boze (een vijand, zie 3:15), maar van een broeder. Met de woorden *zich onttrekken* wordt dus een minder ver gaande tuchtmaatregel aangeduid, die inhoudt dat zo iemand wordt *gemedend* (hetzelfde woord als “voorkomen”, d.w.z. “vermijden” in 2Ko8:20). Zo’n broeder, die openlijk door de plaatselijke gelovigen is gebrandmerkt (“getekend”, zie vs14) als een “ongeregelde”, komt dus, ondanks zijn plaats aan de Tafel van de Heer, in het gewone dagelijkse leven in een geïsoleerde positie terecht, omdat allen het contact met hem vermijden. Anderzijds zal ook hier het welzijn van de betrokkene in het oog moeten worden gehouden. Als zelfs een uitsluiting het herstel van de betrokkene beoogt, dan geldt dit zeker voor de hier besproken minder ver gaande maatregel van het “zich onttrekken”. Wanneer de betrokkene namelijk merkt dat hij bij niemand meer de maaltijd kan gebruiken, zal hij spoedig de noodzaak zien om zelf iets voor de kost te doen. Misplaatste gastvrijheid van de kant van de plaatselijke gelovigen tegenover zo’n broeder zou er toe kunnen leiden dat hij zijn ongeregelde leefwijze voortzet, terwijl zijzelf, door hem daartoe in staat te stellen, zo “gemeenschap hebben aan de zonden van anderen” (1Tm 5:22).

Ook hier in 2Th3 herinnert Paulus de Thessaloniërs eraan hoe hijzelf en zijn medewerkers zich niet te goed voelden om ondanks hun geestelijke dienst dag en nacht hard te werken; in materiële zin hebben zij op niemand van de Thessaloniërs een beroep gedaan. Niemand van de Thessaloniërs zou dus achteraf kunnen zeggen dat Paulus zelf ook in hun midden op andermans kosten, zonder er zelf voor te werken, had geleefd. Van de Korinthiërs wilde Paulus overigens evenmin ondersteuning aannemen, om voor het evangelie van Christus geen enkele belemmering te vormen (1Ko 9:12; 2Ko11:7-10); de apostel wilde door deze houding voorkomen dat hem eventueel winstbejag als motief voor zijn prediking in de schoenen zou worden geschoven, al had hij

wel degelijk het recht om van het evangelie te leven (1Ko 9:14). Hier in 2Th3:9 verklaart Paulus dat hij, samen met zijn medewerkers, er bewust voor kiest om van dit recht op materiële ondersteuning van de kant van de Thessaloniërs geen gebruik te maken, om hun zo een positief voorbeeld na te laten. Hij had dus het recht om te vragen, maar hij wilde liever iets geven, namelijk zichzelf als het voorbeeld van een geregelde wandel. Dit laatste was voor hem overigens geen verhindering om tijdens zijn verblijf te Thessalonika en Korinthe giften vanuit Filippi te ontvangen (Fp4:15-19; 2Ko 11:9).

3:6 *Maar wij bevelen u, broeders:* het woord *Maar* (Gr. *de*) wordt ook vaak vertaald met “nu”. Het geeft een voorzichtige, minder sterke tegenstelling aan dan *alla*, dat in TE doorgaans als “echter” is weergegeven. Het is alsof Paulus, na het in vs4 uitgesproken vertrouwen, het jammer vindt dat hij nog een gevoelig punt aan de orde moet stellen.

beveler: zie vs4.

in [de] naam van <onze> Heer Jezus Christus: de aanduiding *in [de] naam van* (zonder lidwoord, Gr. *en onomati*) komt o.a. voor in Hd16:18; Ef5:20; Ko3:17, en kan zowel “namens” betekenen, als “in de kracht van de Persoon van”, “op gezag van”. Als apostel, “gezondene” van Jezus Christus (Rm1:1,5; 1Ko1:1; 2Ko1:1; Gl1:1; Ef1:1; Ko1:1; 1Tm1:1; 2Tm1:1; Tt1:1) spreekt Paulus dus op gezag van zijn “Zender”, die hier bovendien “Heer” wordt genoemd.

dat u zich onttrekt: zich onttrekken (Gr. *stellomai*) komt in het NT alleen nog voor in 2Ko8:20 (“voorkomen”, d.i. “vermijden”, zie ook hieronder). “Zich onttrekken” kan de vertaling zijn van diverse Griekse woorden:

(1) Gr. *stellomai*, dat hier in 2Th3:6 voorkomt om aan te duiden dat men de betrokkene isoleert, met als doel dat hij zich zijn asociale gedrag bewust wordt en “beschaamd wordt” (vs14). Oorspronkelijk duidt het woord het “strijken” van de zeilen aan, vandaar ook “zich (in zichzelf) terugtrekken”; in dit geval trekken de gelovigen zich in zichzelf terug ten opz-

ichte van hem die ongeregeld wandelt. Niet helemaal duidelijk is of Paulus er hier op doelt dat alle gelovigen zich individueel (privé) dienen te onttrekken, of dat dit “zich onttrekken” iets is dat men als gemeente doet. Overigens is de vraag ook weer niet zo relevant, want voor de betrokkene zelf maakt het nauwelijks verschil of alle gelovigen zich individueel aan hem onttrekken of als gemeente. Zie ook comm. bij vs14 “tekent hem”;

(2) Gr. *ekklinoo*, dat voorkomt in Rm16:17: “geeft acht op hen die tweedracht en aanleidingen tot vallen verwekken tegen de leer die u geleerd hebt, en onttrekt u aan hen.” Het hier gebruikte woord komt ook voor in Rm3:12 en 1Pt3:11, en betekent “afwijken, zich afkeren van”. In Rm16:17 is sprake van een verkeerde instelling op leerstellig gebied; in de dan volgende beschrijving lijkt het overigens niet te gaan om mensen die zich binnen de Gemeente bevinden, maar om lieden die zich van buitenaf tot hen richten. Aan personen die zo handelen, dient het geheel van christenen zich te onttrekken: men moet om zulke mensen a.h.w. met een grote boog heenlopen. Als echter binnen de kring van de gelovigen mensen bewust dwaalleer gaan verbreiden, dienen dezen uiteindelijk uitgesloten te worden (Gl5:9-10; vgl. 1Ko5:6,7,13);

(3) Gr. *aphistasthai*, het “zich onttrekken” in 2Tm2:19 is blijkens vs21 vrijwel synoniem aan “zich reinigen van”, “uitzuiveren” (Gr. *ekkathairoo*), dat op zijn beurt weer in 1Ko5:7 gebruikt wordt om uitsluiting te illustreren. Van de drie beschreven Gr. woorden voor “zich onttrekken” is dit het sterkste.

ongeregeld wandelt: de combinatie *ongeregeld wandelen*, Gr. *ataktos peripateo* (zie ook vs11) komt niet verder in het NT voor; verwant is het woord “zich ongeregeld gedragen” (Gr. *atakteo*) in vs7. Het bijwoord “ongeregeld”, dat als zelfstandig gebruikt adiectivum nog voorkomt in 1Th5:14, is verwant met

(1) Gr. *tassoo*, lett. “ordenen”, “opstellen”, vandaar “verordenen”, “stellen”, “bestemmen”, “bepalen” (Mt28:16 med.; Lk 7:8; Hd13:48; 15:2; 22:10; 28:23; Rm13:1; 1Ko16:15); van dit werkwoord gebruikt Paulus de samenstellingen *diatassoo* (“verordenen”) en vooral *hupotassoo* (“onderwerpen”).

(2) Gr. *tagma*, “orde”, “(leger)afdeling” (1Ko15:23);

(3) Gr. *taxis*, zie (2), (Lk1:8; 1Ko14:40; Ko2:5; Hb 5:6,10; 6:20; 7:11,17).

Deze woorden stammen oorspronkelijk uit de sfeer van gezag, regering, wetgeving en leger, en krijgen in het NT een betekenis die doorgaans te maken heeft met de onderwerping aan het gezag van God of de Heer Jezus Christus. Wie dus “ongeregeld” (Gr. *ataktos*, “ongeordend”, “onordelijk”) wandelt, handelt daarmee in strijd met de door God zowel binnen als buiten de Gemeente gegeven orde.

inzetting: zie 2:15 + comm.; een duidelijke verwijzing naar 1Th4:10-12.

die zij van ons ontvangen hebben: in de handschriften komen drie verschillende lezingen voor, die ook in de vertalingen hun weg gevonden hebben:

(1) *die zij van ons ontvangen hebben*: TE, Gr. *hèn parelabosan/parelabor*;

(2) *die gij van ons ontvangen hebt*: NBG, Gr. *hèn parelabete*;

(3) *die hij van ons ontvangen heeft*: SV, Gr. *hèn parelaben*.

Lezing (1) lijkt het best het ontstaan van de andere lezingen te verklaren. Het is feitelijk de moeilijkste lezing: aangezien de brief grotendeels in de 2e persoon meervoud is geschreven, ligt het eerder voor de hand dat een oorspronkelijke 3e persoon meervoud wordt “gecorrigeerd” naar een 2e persoon meervoud dan omgekeerd. Lezing (3) staat qua handschriftengetuigenis het zwakst: de 3e persoon enkelvoud lijkt te zijn ontstaan onder invloed van het enkelvoud van het voorafgaande “iedere broeder die ongeregeld wandelt” (zie Metzger, 637).

3:7 *u weet zelf*: kennelijk een zinspeling op wat in Paulus’ mondeling onderwijs ter sprake was gekomen; vgl. lett. 1Th2:1. Paulus doet in beide brieven regelmatig een beroep op bij zijn lezers reeds aanwezige kennis: zie 1Th1:5; 2:1v.,5,9,11; 3:3v.; 4:2; 5:2; 2Th2:5v. Het door de apostel gelaakte wangedrag kwam dus niet voort uit onwetendheid, maar uit onwil (vgl. vs10).

hoe men ons moet navolgen: *hoe* (Gr. *poos*) heeft de betekenis van “op welke wijze”, “in welk opzicht”, en wordt nader uitgewerkt vanaf het volgende “omdat”. Voor *navolgen* (Gr. *mimèmai*) zie ook vs9; verder alleen Hb13:7 en 3Jh:11. Het bijbehorende substantivum “navolgers” (Gr. *mimètai*) komt vaker

voor, nl. in 1Ko4:16; 11:1; Ef5:1; 1Th1:6; 2:14; Hb6:12; daarnaast eenmaal *samen navolgers* (Gr. *summimetai*) in Fp3:17. *zich ongeregeld gedragen*: Gr. *atakteoo*, zie comm. vs6.

3:8 *wij hebben bij niemand brood voor niets gegeten*: TE laat hier een nieuwe hoofdzin beginnen; die had dan wel moeten worden ingeleid door “en” of “ook”; de zin begint namelijk niet met *ou* (= “niet”), maar met *oude* (= “en niet”, “ook niet”). Het is ook mogelijk de zin op te vatten als een voortzetting van de in vs7 met “omdat” ingeleide bijzin, zodat men dan moet vertalen: “...en wij bij niemand (lett. “niet bij iemand”) brood voor niets gegeten hebben.” *Voor niets*: d.w.z. gratis, zonder vergoeding (Gr. *doorean*); bij Paulus verder in Rm 3:24; 2Ko11:7; Gl2:21. Paulus en de zijnen hebben misschien de gelovigen een vergoeding (kostgeld) gegeven voor de hun verstrekte maaltijden.

arbeid en moeite: *arbeid* (Gr. *kopos*) is zowel een aanduiding voor de lichamelijke vermoeidheid die het gevolg is van zwaar werk of inspanning, als voor dit zware werk of deze inspanning zelf; vgl. het verwante werkwoord *kopiaoo*, dat zowel “arbeiden” (Mt6:28) als “vermoeid zijn” (Mt11:28) betekent. *Moeite* (Gr. *mochthos*) is meer een aanduiding voor zwoegen in algemene zin, meer in geestelijke maar ook in lichamelijke zin; komt ook elders alleen voor in combinatie met *arbeid* (2Ko11:27 en 1Th2:9).

werken wij: Gr. *ergazomenoi*, een participium, bedoeld als nadere verklaring van “wij hebben ... gegeten”; men kan ook vertalen “terwijl wij ... werken”. Het staat tegenover “voor niets”. Over dit “werken” van Paulus als tentenmaker voor zijn eigen onderhoud zie Hd18:3; 20:34v.; 1Ko4:12; 9:6, vgl. 12; 1Th2:9.

om niemand van u een last op te leggen: dezelfde woorden als in 1Th2:9. “Een last opleggen” (Gr. *epibareoo*) betekent “bezwaren”, “belasten”, “een last leggen op”, vandaar ook “een last zijn voor”; voor vergelijkbare uitdrukkingen zie Mt23:4; Hd15:28; Op2:24.

3:9 *Niet dat* (Gr. *ouch hoti*): dit kan betekenen als ellips (zie Blass §480,5a) “[ik zeg] niet, dat” (als in Jh6:46; 7:22; 2Ko1:24; 3:5; Fp4:17), of “niet omdat” (zo in Jh6:26; 12:6 2Ko7:9; vgl. 1Jh4:10); in dit laatste geval dient men dan geen nieuwe zin te beginnen, maar direct op vs9 aan te sluiten.

Op de uitleg heeft de keus geen invloed.

recht (Gr. *exousia*): zie over dit “recht” (in de zin van “volmacht”, vandaar “bevoegdheid”) van de apostelen en hun naaste medewerkers op materiële ondersteuning 1Ko9:4,5,6, 12,18; vgl. Gl6:6; 1Th2:6. Dit recht is te herleiden tot het recht van de arbeider op zijn loon of voedsel, waarover de Heer Jezus sprak toen Hij zijn discipelen uitzond (Mt10:9v.; Lk10:7v.).

om onszelf aan u tot voorbeeld te stellen: dit sluit aan op de aan het begin van dit vers veronderstelde ellips: ook hier kan men aanvullen “[ik zeg dit]”.

Voorbeeld (Gr. *tupos*, waarvan het Ned. “type” is afgeleid) heeft hier de betekenis van “model”; oorspronkelijk betekent het woord “(effect van een) slag”, vandaar “indruk”, “teken” (van de nagels, Jh20:25); de betekenis “geslagen vorm” leidde tot de betekenis “afbeelding” (Hd7:43), “model”, “voorbeeld” (Ex25:40 LXX, zie Hd7:44 en Hb8:5), ook in overdrachtelijke zin, zoals hier in 2Th3:9; 1Ko10:6; Fp3:17; 1Th1:7; 1Tm4:12; Tt2:7; 1Pt5:3; vgl. Rm6:17, waar “inhoud” eig. de betekenis heeft van “vormende invloed”; ook afgezwakt tot gewoon “inhoud” (Hd23:25, vgl. 3Mk3:30); ook in de betekenis van “voorafschaduwing”, “type” (Rm5:14). Verwante woorden zijn “als voorbeeld(en)”, Gr. een bijwoord, nl. *tupikoos*, in 1Ko 10:11, “voorbeeld” (Gr. *hupotupoosis* = “voorbeeld”, “schets”, “patroon”) in 1Tm1:16; 2Tm1:13, en het woord “tegenbeeld” (Gr. *antitupos*) in Hb9:24; 1Pt3:21. *stellen*: lett. “geven” (Gr. *hina ... doomen* = opdat wij geven).

opdat u ons navolgt: Gr. *eis to mimeisthai hēmas*, dat ook kan betekenen “zodat u ons navolgt”. Zie over dit *navolgen* vs7 + comm.

3:10 *Immers, toen wij bij u waren, hebben wij u dit bevelen: Als iemand niet wil werken, zal hij ook niet eten.*

3:11 *Want wij horen dat sommigen onder u ongeregeld wandelen door niet te werken, maar zich met andere zaken te bemoeien.* **3:12** *Zulke [mensen] nu bevelen en vermanen wij in [de] Heer Jezus Christus, dat zij rustig werkend hun eigen brood eten.*

De apostel vertelt de Thessaloniërs eigenlijk niets nieuws. Toen hij en zijn medewerkers bij hen in Thessalonika waren, hebben zij niet alleen door hun *daden* het goede voorbeeld gegeven, maar zij hebben hun destijds ook een heel belangrijk *beginsel* doorgegeven. En dat niet met de bedoeling dat zij er eens rustig over na zouden denken of het wellicht in hun situatie uitvoerbaar was. Neen, het noemen van dit beginsel hield impliciet het bevel in om daaraan ook te gehoorzamen: “als iemand niet wil werken, dan zal hij ook niet eten.” Paulus had dit kennelijk zo vaak herhaald dat hij zichzelf in de directe rede kan citeren. Toch was het nog steeds zo dat sommigen onder hen ongeregeld wandelden door niet te werken. En dat niet alleen, maar zij hadden daardoor tijd zich met andere dingen te bemoeien. Tot dusver heeft de apostel vooral gesproken over de vraag wat de plaatselijke gemeente in zo'n geval moet doen, en daarover zal hij verder nog iets zeggen in het vervolg. Maar nu wil hij graag heel nadrukkelijk stellen wat hij van de desbetreffende niet-werkwillige gelovigen verwacht: hij beveelt en vermaant hen met grote klem, in de Heer Jezus Christus, dat zij rustig werkend – zonder tijd te hebben om zich met van alles te bemoeien – het brood eten waarvoor zijzelf (en niet anderen!) gewerkt hebben. Ja, ook met zoiets vanzelfsprekends als het gewone werk verbindt de apostel de naam van de Heer Jezus. Hij was naar deze aarde gekomen, niet om gediend te worden, maar om te dienen (Mt20:28; Mk10:45). Hij was in het midden van de zijnen als iemand die dient Lk22:27. Wat een voorbeeld!

Waarom weigerden deze gelovigen eigenlijk te werken? De in de commentaren aangetroffen antwoorden op deze vraag laten zich als volgt samenvatten:

(1) “zij waren zo intens en enthousiast bezig met de verwachting van Gods Zoon uit de hemelen, dat zij als gevolg daarvan al het aardse gezwoeg vergaten of zinloos achtten”;

(2) “deze houding was een gevolg van hun misvatting dat de Dag van de Heer al aangebroken zou zijn; zij waren te opgewonden om te werken”;

(3) “dit kwam omdat zij zich geestelijk superieur voelden boven hun nog altijd werkende geloofsgenoten die nog niet zo ver waren dat ze inzagen dat gelovigen zich alleen met de geestelijke dingen dienen bezig te houden” (vgl. de “overgeestelijke” groep te Korinthe!);

(4) “deze mensen hadden de typisch Griekse visie dat arbeid niet iets is voor vrije mensen, maar verricht dient te worden door slaven”;

(5) “het is een combinatie van (4) en (1), (2) of (3)”.

Welke van deze visies verdient nu de voorkeur? Het is belangrijk vast te stellen dat Paulus nergens in 1 en 2Th zijn aansporingen om in het eigen onderhoud te voorzien, koppelt aan de (al dan niet correcte) toekomstvisie van de Thessaloniërs. Reeds tijdens zijn verblijf te Thessalonika zag Paulus al een aanleiding hen te wijzen op enkele dingen waar juist gelovigen die vanuit het heidendom tot bekering waren gekomen, gevaar liepen; te denken valt daarbij aan de gevaren op seksueel gebied (1Th4:1-8). Op dit gebied vermaande hij ook de Korinthiërs (1Ko5:1v.; 6:13v.; 7:2). De Thessaloniërs kregen daarnaast vermaningen op maatschappelijk gebied. Kennelijk vond Paulus het nodig speciaal hen (daar zij wellicht opvatting (4) huldigden) te wijzen op de noodzaak er een eer in te stellen rustig te zijn, hun eigen zaken te behartigen en met hun eigen handen te werken, zodat zij betamelijk wandelden tegenover hen die buiten zijn en van niemand iets nodig zouden hebben (1Th4:11v.). Bij deze aansporing refereert hij niet aan hun toekomstverwachting (het onderwerp van de Wederkomst komt weliswaar direct daarna aan de orde, maar wordt door de apostel als een nieuw onderwerp geïntroduceerd, in aansluiting op hun bedroefdheid over de ontslapenen); bij het niet willen werken lijkt het eerder om een plaatselijk, uit hun heidense verleden

stammend wangedrag te gaan, dat op zichzelf kan zijn versterkt door een incorrecte dan wel overspannen toekomstvisie. Maar daarover schrijft Paulus niets. Ook als in 1Th5:14 de “ongeregelden” genoemd worden, geschiedt dit nogal terloops; daar worden de gelovigen evenmin aangespoord om hun broeders nader te informeren betreffende de toekomst, maar wel krijgen zij de oproep hen terecht te wijzen, d.w.z. om hun onjuiste gedrag aan de kaak te stellen. Het zijn dan ook deze heel praktische inzetten waarnaar de apostel in 2Th verwijst (3:6,10), en waarvan hij de geldigheid ten volle handhaaft (3:12,14). Bovendien had Paulus van de kant van de betrokkenen al lang gehoorzaamheid verwacht, ook al hadden zij nog geen kennis kunnen nemen van zijn eschatologische verhandeling in 2Th2; dit laatste noemt hij dan ook beslist niet als een verzachtende omstandigheid. Samenvattend kunnen we stellen, dat er onvoldoende grond is voor (1) en (2), en hooguit enige ruimte voor (3) als christelijke variant op (4).

3:10 *Immers* (Gr. *kai gar*): legt een nadrukkelijk causaal verband met het in het voorafgaande beschreven voorbeeld van de apostel en het daaraan ten grondslag liggende, destijds door hem geuite algemene beginsel dat wie niet werken wil, ook niet zal eten. Men mag ook vertalen “want ook ...”; in dat geval ligt de nadruk meer op het feit dat wat nu volgt, de Thessaloniërs al uit eigen waarneming bekend is (“Want ook toen wij bij u waren ...”).

beveler: zie vs4 + comm., en vs6 en 12. Hier in vs10 een imperfectum, wat er op wijst dat het niet om een eenmalig, maar om een herhaald bevel gaat.

als iemand niet wil werken: belangrijk is dat er niet staat: “wie niet werkt ...”; dit kan immers ook het gevolg zijn van lichamelijke, geestelijke of maatschappelijke omstandigheden. Het gaat uitdrukkelijk om onwil om te werken en zo in het eigen onderhoud te voorzien.

zal hij ook niet eter: eig. nog nadrukkelijker: “moet/ mag hij ook niet eten” (Gr. *mède esthietoo*, een imperativus). Het

beginsel lijkt te zijn ontleend aan Gn3:19, “in het zweet uws aanschijns zult gij brood eten”. Of het reeds in de tijd van de apostel een soort spreekwoord was, is onzeker.

3:11 *wij horen*: dit praesens wijst er op dat het om permanente geruchten ging (vgl. 1Ko11:18); Paulus’ mondelinge en schriftelijke vermaningen op dit punt hadden dus nauwelijks resultaat gehad. Deze informatie kan de apostel hebben bereikt tegelijk met het nieuws over hun misvatting omtrent de Dag van de Heer.

onder u (Gr. *en humin*): d.i. “in uw midden”; deze beide woorden staan in het Gr. tussen “wandelen” en “ongeregeld” in; dit wangedrag vindt dus in het midden van de gelovigen plaats, en daarom is de hele plaatselijke gemeente, die dit tot dusver kennelijk heeft getolereerd, medeverantwoordelijk voor het gedrag van deze ongeregelde. Vgl. 1Ko5:1.

ongeregeld wandelen: Gr. *ataktos peripateo*, zie vs6 + comm.

door niet te werken: Gr. *mèden ergazomenous*, dus eig. nog sterker: “niets (of als accusativus respectus “in niets”, “in geen enkel opzicht”) werkend”, fam. “niets uitspokend”.

maar zich met andere zaken te bemoeien: in het Gr. is “zich met andere zaken bemoeien” één woord, *periergazomai* (een samenstelling van het direct voorafgaande “werken”, Gr. *ergazomai*): de voetnoot in TE geeft de woordspeling (een zgn. etymologische figuur; als voorbeelden in het Gr. noemt Bruce nog Hd8:30; Rm12:3; 2Ko3:2) weer als “door niet bezig te zijn maar te beuzelen”. Het woord betekent lett. “over (de streep, het normale) heen-werken”, d.i. onnodige, nutteloze, evt. andermans dingen doen, zijn energie verspillen; ook in 1Th4:11 benadrukt Paulus in dit verband de noodzaak om de “eigen zaken te behartigen”. Een met het werkwoord “zich met andere zaken bemoeien” verwant adiectivum is *periergos*, dat in Hd19:19 is weergegeven als “toverkunsten” (het is daar een zgn. technische term met de betekenis “magisch”, “tover-”) en in 1Tm5:13 als “bemoeiziek” (“nieuws-gierig”); ook daar is de bemoeizucht van de jongere weduwen, gekoppeld aan het in ledigheid rondgaan bij de huizen, een gevolg van een gebrek aan bezigheden. Zij dienen dan ook niet door de plaatselijke gemeente ondersteund te worden, daar die hen anders in de juistheid van deze leefwijze zou

bevestigen. Daarnaast heeft ook Petrus er in 1Pt4:15 op gewezen dat als een gelovige lijdt, dit niet dient te zijn als “bemoeial” (Gr. *allogriepiskopos*, d.i. iemand die op anderen zaken toezicht houdt).

3:12 *bevelen*: zie vs4 + comm., en vs6,10.

vermanen: Gr. *parakaleo*, lett. “erbij roepen”, vandaar dat het zowel “ vertroosten” als “vermanen” kan betekenen. In deze laatste betekenis alleen hier in 2Th; vaker in 1Th, nl. 2:12 (“betuigen”); 3:2; 4:1,10; 5:11,14; “ vertroosten”: 1Th3:7; 4:18; 2Th2:17.

in [de] Heer Jezus Christus: zie comm. bij “in [de] Heer” in vs4; vgl. vs6 (+ comm.), waar ook de woorden “in [de] naam van ...” zijn toegevoegd. Paulus laat hier in vs12, door bij deze indringende vermaning over de plicht om in het eigen onderhoud te voorzien, de volledige naam van de Heer te gebruiken, zien dat hij spreekt op gezag van, maar vooral één met de door God verheerlijkte Mens, Jezus Christus, die Heer is van allen (vgl. Hd2:36; 10:36), en dat zijn heerschappij ook voor het aardse leven van de gelovigen volledig dient te worden erkend.

rustig werkend: *rustig*, lett. “met rust” (Gr. *meta hèsuchias*), d.w.z. zonder op andere terreinen activiteit te ontplooiën; zie 1Th4:11, waar voor “rustig zijn” een verwant werkwoord (Gr. *hèsuchazoo*) wordt gebruikt, direct gevolgd door “en uw eigen zaken te behartigen”; vgl. “stil”, lett. “in rust” (Gr. *en hèsuchia*), d.w.z. “zonder [zelfstandige] activiteit te ontplooiën” in 1Tm2:11,12.

hun eigen brood eten: lett. “het brood van henzelf (Gr. *heautoon*)”, een wijze van uitdrukken die er geen twijfel over laat bestaan dat de betrokkenen tot dusver *andermans* brood aten (dus parasiteerden) zonder daar iets tegenover te stellen (vgl. vs8: “brood voor niets”). Uit het feit dat de Thessaloniërs als geheel in vs6 het bevel krijgen zich aan dergelijke mensen te onttrekken, kan men afleiden dat de betrokkenen misbruik maakten van de gastvrijheid van hun medegelovigen. Dit “dienstbetoon” aan “zulke mensen” diende te worden gestopt, zodat zij zouden inzien dat zij, wilden zij in de toekomst iets te eten hebben, beter aan het werk konden gaan.

3:13 *Maar u, broeders, moet niet moedeloos worden in goeddoen. 3:14* *Maar als iemand ons woord door de brief niet gehoorzaamt, tekent hem en gaat niet met hem om, opdat hij beschaamd wordt; 3:15* *beschouwt hem echter niet als een vijand, maar wijst hem terecht als een broeder.*

De gelovigen als geheel worden door het woordje “maar” onderscheiden van de ongeregelden; zij krijgen nog de oproep niet moedeloos te worden in goeddoen. Hun getuigenis naar buiten, hun totale christelijke wandel en levenspraktijk moeten niet lijden onder de aanwezigheid van hen die ongeregeld wandelen en de door de apostel voorgeschreven koerswijziging ten opzichte van hen. De Thessaloniërs zouden zich kunnen laten ontmoedigen door de gedachte dat alle energie voortaan moet worden gestoken in een wat minder toeschietelijke, schijnbaar negatieve houding tegenover bepaalde broeders. Jullie moeten positief blijven, zegt Paulus eigenlijk, en afgezien van de door mij aangegeven beperking, gewoon doorgaan met goeddoen! De ongeregelden mogen dan hun plicht verzaken, maar jullie moeten daar voortdurend een positieve christelijke wandel tegenover stellen.

Aan de andere kant diende natuurlijk toch te worden bekeken of de ongeregelden bereid waren hun gedrag aan te passen aan wat Paulus schreef. Zij hadden het woord van de prediking immers ontvangen en aangenomen, niet als een woord van mensen, maar zoals het waarlijk was, als Gods woord, dat ook werkte in hen die geloofden (1Th2:13). Als iemand aan het geschreven woord van de apostel dan toch ongehoorzaam was, dan dienden de overige gelovigen gezamenlijk de betrokkene te “tekenen”, oftewel te “brandmerken”, te “bestempelen” als iemand met wie, zoals reeds beschreven, geen sociale contacten meer konden bestaan. Dit “tekenen” is niet een nieuwe maatregel, maar ook geen herhaling van de reeds beschreven gedragslijn. Paulus laat hier zien op welke wijze het reeds beschreven “zich onttrekken” diende te beginnen. Men moest zich echter blijven realiseren

dat de betrokkene, ondanks het feit dat men zich aan hem onttrok (vs6), geen vijand, geen boze was. Men diende hem dan ook, ondanks de toe te passen tuchtmaatregel, die in feite een collectieve terechtwijzing was, te blijven beschouwen als een broeder. Dat hield dus ook in dat men hem bleef ontvangen aan de Tafel van de Heer. Wat Paulus in 1Ko5:11-13 schrijft, gaat echter veel verder; de betrokkene wordt daar beschreven als iemand die slechts een broeder *genoemd* wordt, maar een hoereerder, hebzuchtige enz. *is*. Zo iemand diende niet alleen in het gewone leven te worden gemeded, maar diende daarnaast als een boze uit het midden van de gelovigen te worden weggedaan. De getekende in 2Th3 moet echter uitdrukkelijk niet als een vijand worden beschouwd, maar – via de beschreven tuchtmaatregel – juist als een broeder terechtgewezen worden.

3:13 *u ... moet niet moedeloos worden*: “moedeloos worden” (Gr. *enkakeoo* komt altijd met een ontkenning voor; zie Lk18:1; 2Ko4:1,16; Gl6:9 (“verslappen”); Ef3:13.

in goeddoer: lett. één (deel)woord, “goeddoende” (Gr. *kalopoiountes*), dat alleen hier voorkomt. Het is in feite hetzelfde als “het goede doen” (Gr. *to kalon poieoo*) in Gl6:9. Wat is evenwel “het goede”? De oorspronkelijke betekenis van *kalos* is “goed”, en wel in drie opzichten: (1) “organisch gezond”, “nuttig”, “bruikbaar”; (2) “uiterlijk fraai”; (3) “goed in moreel opzicht”. In het Griekse denken was dit gekoppeld aan begrippen als “orde” en “symmetrie”. In de LXX vinden we meestal betekenis 2), bijv. in Gn12:14; 29:17; 39:6; 41:2. Daarnaast komt ook betekenis 1) voor in bijv. Gn2:9, en 3) (met ontkenning: niet goed = verkeerd) in Sp17:26; 18:5. In het NT is de combinatie “het goede” (vgl. ook Rm7:18,21; 2Ko13:7; 1Th5:21) de aanduiding voor het totaal aan “goeds” (in alle drie de betekenissen) dat voortkomt uit de nieuwe natuur van de gelovige (vgl. Grundman, *TDNT* III 536v.). Men moet hier dus niet alleen denken aan concrete weldaden in de zin van “weldadigheid”. Een ander woord voor “goed” is *agathos*, dat meer de betekenis heeft van “weldadig voor anderen”.

3:14 *ons woord door de brief*: dit kan slaan op 1Th, waarin Paulus eveneens spreekt over de noodzaak om in het eigen onderhoud te voorzien (1Th4:10-12), en waarin nadrukkelijk de opdracht staat vermeld de ongeregelde terecht te wijzen, alsook de brief aan alle broeders voor te lezen (1Th5:14,27). Het lijkt echter aannemelijker aan 2Th te denken, en wel speciaal aan het bijna direct voorafgaande 2Th3:12 (in het verlengde van 2:15 en 3:6), dat rechtstreeks tot de ongeregelde gericht is.

De woorden “door de brief” worden door Luther, Calvijn en Grotius opgevat als “door een brief [aan mij]; dit is grammaticaal onmogelijk, daar er in het Gr. bij “de brief” een bepalend lidwoord staat. Bengel verbindt de woorden “door de brief” met “tekent hem”, en vat dan “de brief” op als 2Th. Bezwaar hiertegen is dat “ons woord” dan nogal onnatuurlijk wordt onderscheiden van “de brief” (Kelly, *BT* 14 (1883), 361), en dat het Gr. *dia* + genitivus, dat normaliter “door (middel van)” betekent (vgl. 2:2), dan de geforceerde betekenis “aan de hand van” krijgt.

tekent hem: lett. “tekent deze”. “Tekenen” (Gr. *sèmeioomai*) komt alleen hier in het NT voor, en betekent “(ken)merken”, “markeren”. Ook hier kan men de vraag stellen of dit “tekenen” individueel (privé) plaatsvond, of een zaak was van de gemeente. Evenals bij het “zich onttrekken” in vs6 geldt ook hier, dat het voor de betrokkene zelf weinig uitmaakt of alle plaatselijke gelovigen hem individueel of als gemeente tekenen.

en gaat niet met hem om: lett. een infinitivus; het woordje *en* staat niet in het Gr. Men kan vertalen “om niet met hem om te gaan” (een infinitivus finalis), afhankelijk van “tekent hem”, of “gaat niet met hem om” (een infinitivus pro imperativo), dus op één lijn met (en in tijd volgend op) “tekent hem”. “Omgaan met” is hier Gr. de infinitivus van *sunanigmatumai*, dat ook voorkomt in 1Ko5:9,11, waar Paulus de omgang met uitgesloten verbiedt; de lett. betekenis is “zich mengen onder”, vandaar “zich begeven in het gezelschap van”, “sociale contacten hebben met”. Dat hier in 2Th3:14 géén sprake is van een uitsluiting van de Tafel van de Heer, blijkt uit wat volgt in vs15 (contra Calvijn, Van Leeuwen, Bolkestein, comm. ad loc.).

opdat hij beschaamd wordt: evenmin als een uitsluiting is ook de onderhavige, minder ver gaande maatregel van het “tekenen” een doel op zichzelf. De betrokkene moet “beschaamd worden”, d.i. hier “tot inkeer komen”; “beschamen” (Gr. *entrepoo*) komt ook voor in 1Ko4:14; Tt2:8; vgl. “beschaming” (Gr. *entropè*) in 1Ko6:5; 15:34.

3:15 *beschouwt hem echter niet als een vijand*: in het Gr. staat niet *echter*; maar *en* (*kaì*), en wel vóór “beschouwt”: voor de apostel is deze zin geen tegenstelling met het voorafgaande, maar een voortzetting en nadere verduidelijking ervan. “Vijand” is hier de aanduiding voor een ongelovige, als in Rm5:10; Ko1:21; zo dient men een getekende dus niet te beschouwen.

wijst hem terecht als een broeder: dit geeft aan hoe de betrokkene in de periode dat hij als een “getekende” wordt gemeden, dient te worden gezien en behandeld: als een broeder die men terechtwijst. Het “tekenen” en vervolgens het “zich onttrekken aan” zijn de beide fasen van deze aan het adres van de betrokken broeder gerichte terechtwijzing. Belangrijk is dat deze terechtwijzing niet slechts een zaak is van degenen die temidden van de gelovigen arbeiden, hen leiding geven in de Heer en hen terechtwijzen (1Th5:12), maar van alle plaatselijke gelovigen.

3:16 *Moge nu de Heer van de vrede Zelf u altijd op elke manier de vrede geven. De Heer zij met u allen.* **3:17** *De groet met de hand van mij, Paulus, wat een teken is in elke brief: zó schrijf ik.* **3:18** *De genade van onze Heer Jezus Christus zij met u allen. <Amen.>*

Tenslotte wenst Paulus de Thessaloniërs de vrede toe van Hem die hij hier als de *Heer* van de vrede aanduidt. Aan het einde van zijn eerste brief sprak hij de wens uit dat de *God* van de vrede hen geheel en al zou heiligen. Daar ging het immers allereerst over het feit dat zij zich van de afgoden hadden bekeerd tot God, om Hem te dienen, in afwachting van de komst van zijn Zoon uit de hemelen. In 2Th was het onderwerp veel meer de openbaring van de Heer op de

Dag van de Heer, en in aansluiting daarop de vraag hoe men zich diende op te stellen tegenover broeders die in een belangrijk deel van hun normale leven in strijd met het gezag van de Heer handelden. Op beide punten was onrust, dan wel onwetendheid. Wat geweldig dat Paulus deze brief dan toch kan afsluiten met een verwijzing naar de Heer Jezus, die als de Heer van de vrede ook aan de Thessaloniërs zijn vrede kan schenken. Dat Hij de Heer van de vrede is, was op een bijzondere manier gebleken toen Hij de storm op zee stilde, terwijl de discipelen ondanks zijn aanwezigheid vreesden te vergaan (Mt8:23v.; Mk4:35v.; Lk8:22v.). Ook later was alleen al zijn aanwezigheid in het schip voldoende om de wind te doen ophouden (Mt14:22v.; Mk6:45v.; Jh6:16v.). In het bewustzijn van zijn vrede kunnen de Thessaloniërs temidden van hun vervolgingen en verdrukkingen (1:6) uitzien naar de rust, die zij bij de openbaring van de Heer Jezus zullen genieten (1:7). Dan is er geen reden meer geschokt of verschrikt te zijn door dwaalleraren (2:2), en evenmin gevaar bedrogen te worden (2:3). Dan kunnen zij intussen standvastig de inzetten houden die hun geleerd zijn (2:15), en rustig doorgaan met werken en goedgevoelen terwijl anderen ongeordeld wandelen (3:12,13). Het is Paulus' wens dat zij op elke manier, op alle terreinen van hun leven, zowel in de wereld als in de Gemeente, de vrede, d.w.z. de innerlijke rust en stabiliteit, zouden ontvangen die alleen de Heer van de vrede Zelf hun kan geven. Die vrede moet in hun harten heersen (Ko3:15). Daarom spreekt hij het verlangen uit dat zij allen, dus ook zij die nu nog ongeordeld wandelen, de nabijheid van de Heer zullen ervaren. Paulus groet hen ook nog persoonlijk, met een eigenhandig geschreven slot dat hij toevoegt aan het gedicteerde hoofddeel. Zo schrijft ik, zegt Paulus. Dit was een soort "handtekening" die dienst deed als echtheidskenmerk; zie 1Ko16:21; Ko4:18. Het was belangrijk dat de Thessaloniërs wisten hoe hij schreef of in ieder geval zijn brieven afslot, zodat zij een eventuele valse brief (vgl. 2:2) gemakkelijk zouden herkennen.

De apostel eindigt zijn brief met de bede dat de genade, de onverdiende gunst, van onze Heer Jezus Christus met de Thessaloniërs mag zijn. Met het woordje “onze” laat Paulus zien dat hij niet op eigen gezag en initiatief geschreven heeft. Hij wist Wie zijn Heer was, en had de Thessaloniërs laten zien wat het betekende deze Heer te dienen in woord en werk.

3:16 *de Heer van de vrede Zelf*: vgl. Jh14:27; 16:33; 20:19, 21,26. De verbinding *Heer van de vrede* komt alleen hier voor; vgl. “de God van de vrede” in Rm15:33; 16:20; Fp4:9; 1Th5:23; Hb13:20; evt. 1Ko14:33; “de God van de liefde en vrede” in 2Ko13:11. Het woord *Zelf* (Gr. *Autos*), dat bij “de Heer” hoort, staat voorop en heeft dus de nadruk.

altijd: Gr. *dia pantos*, verder in Mt18:10; Mk5:5; Lk24:53 (“voortdurend”); Hd2:25 (“altijd”); 10:2 (“voortdurend”); 24:16 (“altijd”); Rm11:10 (“voor altijd”); Hb2:15 (Gr. *dia pantos tou zèn*, “hun hele leven door”); 9:6 (“steeds”); 13:15 (“voortdurend”); men zou deze combinatie goed kunnen weergeven als “permanent”.

op elke manier: vele handschriften lezen niet “op elke manier” (Gr. *en panti tropooi*) maar “op elke plaats” (Gr. *en panti topooi*). Dit scheelt in het Gr. slechts één letter, en is een meer gebruikelijke verbinding, die voorkomt in 1Ko1:2; 2Ko2:14; 1Th1:8; 1Tm2:8. Juist daarom is het vrijwel zeker dat op onze plaats *op elke manier* gelezen moet worden: deze lezing verklaart het best het ontstaan van de variant, aangezien afschrijvers de neiging hebben om te harmoniseren naar het bekende. Dezelfde woordgroep staat overigens ook in Fp1:18, en in 2Th2:3: “Laat niemand u op enigerlei wijze bedriegen.” De Heer van de vrede daarentegen is in staat op elke manier vrede te geven.

3:17 *De groet met de hand van mij Paulus*: in het Gr. identiek met 1Ko16:21; Ko4:18. Paulus dicteerde zijn brieven meestal; het was een uitzondering als hij ze zelf schreef (vgl. Rm16:22 met Gl6:11; Fm:19); voor een persoonlijke afsluiting droeg hij kennelijk altijd zorg.

wat een teken is in elke brief: “wat” slaat niet zozeer op de direct voorafgaande woorden, als wel op de daarmee aange-

duide gewoonte om in alle brieven het slotwoord eigenhandig te schrijven. Dat dit feit niet in elke brief expliciet vermeld wordt, betekent uiteraard niet dat het niet heeft plaatsgevonden. In onze brief is er evenwel een duidelijke aanleiding, en dat is het bestaan van pseudepigrafische geschriften (zie 2:2 en comm.).

zó schrijf ik: in de betekenis van “dit is mijn handschrift”. Het was in de oudheid niet ongebruikelijk om een brief die men grotendeels aan een schrijver gedicteerd had, te voorzien van een eigenhandig geschreven slot. Dit laatste gebeurde om geen twijfel te laten bestaan omtrent de authenticiteit van de brief. Iemand als Cicero schreef zijn brieven meestal zelf; als hij echter gebruik maakte van de diensten van een schrijver, voegde hij, evenals een door hem geciteerde tijdgenoot, een eigenhandig geschreven slot toe; vgl. *Ad Atticum* 13,28 en 8,1 (Bruce, 216).

3:18 *De genade van onze Heer Jezus Christus*: deze woordgroep komt zeven keer voor in het NT, alle keren bij Paulus, nl. in Rm16:20,24; 2Ko8:9; Gl6:18; 1Th5:28; 2Th3:18; Fm:25.

Bibliografie

*(doorgaande commentaren op (1&)2Th zijn met * gemerkt)*

Aland, K. (et al.), *The Greek New Testament*, Third Edition, United Bible Societies, New York-London-Edinburgh-Amsterdam-Stuttgart 1975.

* **Bengel, J.A.**, in: *Gnomon II 1*, 1876 (3. Auflage); herdruk Stuttgart-Berlin 1960.

* **Bette, J.C., Brink, G. van den, Courtz, H., Veelen, G.A. van**, in: *Studiebijbel*, Soest 1987.

Blass, F., Debrunner, A., Rehkopf, F., *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, 14. Auflage, Göttingen 1976.

* **Bolkestein, M.H.**, *De Brieven aan de Tessalonicenzen*, Nijkerk 1970.

* **Boor, Werner de**, *Die Briefe des Paulus an die Thessalonicher*, in: *Wuppertaler Studienbibel*, Wuppertal 1969.

* **Bruce, F.F.**, *1&2 Thessalonians*, in: *Word Biblical Commentary*, Vol.45, Waco, Texas 1982.

Bruce, F.F., *The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary*, Leicester, England 1951; repr. 1976

* **Calvijn, J.**, *Uitlegging op den zendbrieven van Paulus aan de Tessalonicenzen*, Leiden 1891.

- * **Constable, Thomas A.**, *2 Thessalonians*, in: The Bible Knowledge Commentary, New Testament, ed. by John F. Walvoord & Roy B. Zuck, 9th ed. 1988, 713-725.
- * **Cross, Edward**, *Second Epistle To The Thessalonians*, Reprint from Scripture Truth, Vol.1.
- * **Darby, J.N.**, *Notes on the Epistles to the Thessalonians*, in: CW 27, repr. Winschoten 1971, 293-305.
- * **Darby, J.N.**, *Synopsis of the Books of the Bible*, repr. Winschoten 1970, Vol.5, 112-131.
- Fijnvandraat, J.G.**, *Babylon, Beeld en Beest*, deel 2, Vaassen 1990.
- * **Grant, F.W.**, in: *The Numerical Bible*, Acts to 2Corinthians, Neptune, New Jersey 1901; 8th printing 1978, 427-443.
- * **Hogg, C.F. & Vine, W.E.**, *The Epistles of Paul the Apostle to the Thessalonians*, with Notes Exegetical and Expository, Glasgow/London 1914.
- * **Hole, F.B.**, in: Paul's Epistles, Vol.2, Wooler, Northumberland, repr. from "Edification" 1928-29-33.
- Kelly, W.**, *The Rapture of the Saints: Who suggested it, or rather, On what Scripture ?* London 1903; BT N 4(1903), 314vv.
- Kelly, W.**, *An Exposition of the Acts of the Apostles*, London 1952, 3d ed.
- * **Kelly, W.**, *The Epistles of Paul the Apostle to the Thessalonians*, London 1926 (3d ed.).
- * **Kelly, W.**, *On 2Thessalonians*, in: BT 14 (1883), 138 vv.
- Kittel, G. (& Bromiley, G.W.)**, *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapids, Michigan, 1978.
- * **Leeuwen, J.A.C. van**, *De Brieven aan de Thessalonicensen. Opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard*, in: Korte Verklaring der Heilige Schrift, Kampen z.j., 4e druk.
- * **Leeuwen, J.A.C. van**, in: *Kommentaar op het Nieuwe Testament*, Amsterdam 1926.
- Medema, H.**, *Werkend Verwachten. De eerste brief aan de Thessaloniërs*, Apeldoorn z.j.
- Medema, H.P.**, *Europa 1992 - De nachtmerrie van een supermarkt*, Vaassen 1992.

Metzger, Bruce M., *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, London-New York 1975

* **Milligan, George**, *St. Paul's Epistles to The Thessalonians*, in: *Evangelical Masterworks*, Old Tappan, New Jersey 1908

* **Moffatt, J.**, in: W. Robertson Nicoll, *The Expositor's Greek Testament*, Vol. IV, Grand Rapids, Michigan, repr. 1983, 44-54

* **Moore, A.L.**, *1 and 2 Thessalonians*, in: *The Century Bible*, London 1969

* **Morris, Leon**, *1&2 Thessalonians, An Introduction and Commentary*, Tyndale New Testament Commentaries, General Editor: R.V.G. Tasker, London 1956; repr. 1976

* **Morris, Leon**, *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, in: *The New International Commentary on the New Testament*, Grand Rapids, Michigan (USA), 1959; repr. 1984

* **Morris, Leon**, *1 and 2 Thessalonians*, Revised Edition, in: *Tyndale New Testament Commentaries*, Grand Rapids, Michigan 1956; repr. 1984

Moule, C.F.D., *An Idiom-Book of New Testament Greek*, Second Edition, repr. Cambridge 1975

* **Neil, William**, *The Epistle of Paul to the Thessalonians*, in: *The Moffat New Testament Commentary*, London 1950

Schmoller, Alfred, *Handkonkordanz zum Griechischen Neuen Testament*, Stuttgart 1973

* **Smith, T.W.**, in: *What the Bible Teaches*, Ritchie New Testament Commentaries, 1 Thessalonians-Titus, Kilmarnock, Schotland 1983, 77-152

* **Thomas, Robert L.**, in: *The Expositor's Bible Commentary* (General Editor: Frank E. Gaebelein), Vol. 11, Grand Rapids, Michigan 1978